

Атланти з планети Земля

СЕРІЯ «ПРИГОДИ. ФАНТАСТИКА»

Атланти з планети Земля

Науково-фантастичні
оповідання

Для середнього та старшого
шкільного віку

КІЇВ «ВЕСЕЛКА» 1981

У2
А92

Герои этой книги попадают в самые неожиданные и самые удивительные ситуации, которыми всегда богата фантастика. Космические одиссеи, загадочные формы жизни на других планетах, неразгаданные феномены науки и прекрасная реальность нашего дня — вот темы рассказов, которые вошли в настоящий сборник. Но не приключенческими фабулами, необычностью ситуаций привлекает он читателя. Дело в том, что авторы рассказов, составивших сборник, не только рассказывают о мире удивительного, но и поднимают важные социальные и морально-этические вопросы, пытаются осмыслить и художественно воплотить их.

Упорядник
Михайло Слабошицкий

Художник
Василь Василенко

Рецензенты
Микола Сорока
та Михайло Ратушний

© Видавництво
«Веселка», 1981,
упорядкування,
художнє оформ-
лення

A 70803-191
M206(04)-81 192. 81. 4803010200.

ГОЛОСИ ЗЕМЛІ

— Ох і земля!.. Як камінь! — Віктор шпурнув кирку й виліз із траншеї. Його засмагле, аж чорне, тіло лисніло від поту. — Може, годі? — Віктор, відсапуючись, підійшов до Алфьорова, що морочився біля машини з громіздкими індикаторами.

Алфьоров критично оглянув канаву, взяв жменю сухого крихкого ґрунту.

Земля порепалася від спеки. Не вгаваючи, скрекотіли коники, пересвистувалися ховрашки, що застигли настороженими стовпчиками. У розжареній блакиті кружляв над степом шуліка.

— Арковозий пісковик добре тримає звук, — Алфьоров задумливо пожував губами і махнув мені рукою: — Гаразд, іди вмикай.

Над вухом дзижчав вентилятор, але й він не міг зменшити спекоту в тісній будці машини. Три роки ми жили нашим приладом, чиї розпащілі жаром блоки зовсім займали кабіну всюдихода. Давня ідея шефа лабораторії акустики Алфьорова вилилася зрештою у дуже складну електронну схему. З цари-

ни божевільних гіпотез вона перекочувала в царину практичного використання. Сто років тому Едісон, примусивши голку огинати мікрорельєф борозенки на обгорнутому фольгою валику фонографа, зумів відтворити штучно законсервований звук. Відтоді звук став надбанням культури — таким же, як і винайдена тисячоліттями раніше писемність. Проте звуки, що лунали на Землі до винаходу Едісона, здавалося, були втрачені для людства назавжди. Наш шеф намагався довести, що це не так. Деякі мінерали гранітно-гнейсових та піщаних порід можуть зберігати в собі інформацію про давно змовклі звуки. Алфьорову вдалося встановити явище, назване ним «загальмованим п'єзо-ефектом». Народжений у лабораторії пристрій — реставратор звуків РЗ-1 — використав це явище, примусивши заговорити каміння вже не в переносному, а в буквальному розумінні слова.

Мандруючи країною на своєму всюдиході, ми зібрали багату колекцію «викопних» звуків. Біля піdnіжжя гір, на берегах річок та озер, на лісових галечниках і в степу — скрізь, де на поверхню виходили потрібні нам породи, записували ми сигнали минулих геологічних подій: гуркіт давніх землетрусів та вивержень нині згаслих вулканів, громові перекоти доісторичних гроз і шум прибою давно зниклих морів. Наша унікальна колекція могла служити чудовим доповненням до геологічної історії планети.

Набравши оберти, тонко, по-комариному співав умформер. Розімлілі від жароти Віктор і Алфьоров повернулися в кабіну. Вони

всілися позад мене і приготувалися слухати голоси Землі. Я ввімкнув магнітний запис і почав поволі обертати верньєр настроювання. З динаміка долинали загадкове клацання, потріскування, тихі шерехи — звичний шумовий фон, записаний на невеликій глибині.

— Здається, нічого цікавого,— зауважив я.— Звичайна шумова картинка.

— Спробуй прожени ще разочок,— зачепивши мене плечем, промовив за моєю спиною Алфьоров.

Я довів верньєр до упору і почав пересувати настройку в бік зменшення частот. З динаміка, як і раніше, долинали знайомі звуки. Я з жалем подумав про те, що доведеться знов укладатися, лаштуватися в дорогу і колесити степом у пошуках іншого, удаливішого місця.

Раптом у динаміку почувся незвичайний звук, який нагадував торохкотіння швацької машини. Я підсилив гучність, тепер можна було виразно розібрати і частий дріб кулеметної черги.

— Важкий станковий! — Віктор перехилився вперед і дихав мені в потилицю. Всі напружили слух, вражені несподіваним звуковим ефектом, який піdnіс нам арковозий пісковик.

Кулемет захлинувся й замовк, десь поряд хріплий голос прокричав: «Танки!..» Знову зататақав кулемет, забахкали гвинтівки, крізь стрілянину долетів рев моторів і прогнували глухі вибухи гранат.

Я обернувся — побачив застиглі обличчя моїх товаришів. Алфьоров уп'явся пальцями

в край столу, в потемнілих очах Віктора я прочитав готовність кинутися туди, у гущу бою. Гуркіт вибухів почав oddaлятisя, бiй пересувався кудись убiк. Настала ненадiйна тиша, i мi почули чийсь стогiн i slabкий уривчастий голос: «Пити, братця!.. Пити...»

Це було мовби удар грому. Я побачив, як сполотнiло засмагле Вiкторове обличчя. Нашi погляди мимоволi зупинилися на графiнi, повному прозорої джерельної води. Стало важко дихати, я до болю прикусив губу.

«Зараз, зараз, любий!.. Потерпи трiшечки», — хтось голосно й натужно дихав, тонкий дiвочий голосок заспокоював бiйця, чути було, як булькає iз фляги вода.

Потiм пролунав оглушливий вибух, брязнули гусеници — i все замовklo.

Ми довго сидiли, не в змозi вимовити anі слова. Хоч скiльки довелося нам чути звуки грiзних земних kataklismiв — землетрусiв та вивержень вулканiв, падiння meteoritiв i гiрських обвалiв, — нiщо так не вразило нашої uяви, як oцi живi голоси, що прорвалися до нас крiзь gуркiт давно згаслого бою...

Ми вийшли з машини. Алфьоров дiстав високий щит. Ми вbили його поряд iз траншеєю i прикрiпili зверху вирiзану з жерстi п'ятикутну зiрку. На пам'ять про той геройчний bій.

Михайло Слабошицький

...НЕ ПОВЕРНУЛИСЯ З ДВАДЦЯТОГО СТОЛІТТЯ

Вони були ще зовсім молоді. На вигляд, крім одягу, майже нічим не різнилися — тих четверо з далекого минулого і троє з майбутнього. Їх розділяло понад триста років, але зараз вони стояли разом на цьому маленькому острівці, над яким знехотя займався вологий падолистовий ранок. Острівця ще не обстрілювали, і тільки від берега долинало ледь чутне хлюпання важких лінівих хвиль.

Третю добу взвод утримував острів. На нього вже було випущено сотні снарядів і мін, але острів не здавався. До цього світанку живими тут лишалося четверо: лейтенант Полковенко, старшина Коченян, рядові Бекмухамбетов і Рязанов. Кожен перелічив патрони, гранати і чекав світанку, знаючи, що він неминуче настане. Кожен проганяв од себе думку, що то спливають останні його години. Ніхто не хотів вірити у свою смерть, товариші загинули, тепер мали загинути й вони.

Але після появи цих трьох зажевріла надія на порятунок. Вони — люди з майбутнього. «Вони — всесильні, упокорили час, вони можуть і нам чимось зарадити», — думав лейтенант Полковенко. «Хоч і важко повірити в оте майбутнє, але... Може, то сама доля їх послала...» — міркував Коченян, покусуючи смолянистий вус. Бекмухамбетов згадував свою стареньку матір у зруділому степу, яко-

му, здавалося, не було кінця-краю, коли він їхав із рідного аулу на війну. Розповісти про оцих трьох статечним аксакалам — ніколи б не повірили. Та й сам він не дуже вірить, ніяк не може позбутися відчуття, що все це йому тільки мариться. Але надія, що він живиме, вже розгоралася, як вогнище в степу під високим небом. На думці в Рязанова стояла мелодія: Шопен, соната номер шість... Там, у консерваторії, ще півроку тому він грав цю дивовижну, мов людське життя, музику. Він знов, що вона ніколи не загине: її не вбити ніякому фашизмові. Шкода було, що так мало встиг зробити за свої неповні дев'ятнадцять літ. Пригадував своє життя й не бачив ніякої логіки — ще кілька годин, і його не стане.

Щоправда, у них був вихід: здатися в полон ворогові. Фашисти вже кілька разів волали в мегафон:

якщо здадуться — подарують життя...

— І все одно важко повірити, — роздумував уголос лейтенант Полковенко, потираючи скроні, що за якусь добу-другу зовсім посили. — Якась чудасія... Містичка! Як це — люди з майбутнього?

— Ми ж пояснювали: нічого неприродного...

— Цирковий номер! — білозубо всміхнувся Коченян. Натис клопітку — і ти на Апараті. Хто не хотів би так мандрувати!

— Саме про це й думаємо...

— Про що? — ще дужче пожвавився Коченян.

— Як вас урятувати, — відповів найстарший із трьох, Бондаренко. Досі він не роз-

кривав свого задуму, але в очах товарищів побачив схвалення.

Десь із моря вдарила гармата.

— Лягай! — скомандував Полковенко, і в цю мить позаду них струсонуло землю.

Кожен лежав, дослухаючись, як довкола рвалися снаряди і свистіли осколки.

— Як там, нікого не зачепило? — запитав Полковенко.

— Ніби цілі... — відповів за всіх Коченян.

Вони лежали присипані піском, готові до чергового бою.

Полковенко ніколи не вважав себе сміливим. Ну який із педагога воїн? Але в бою він завжди міцнів душою, не знав страху. От тільки сліз не міг стримати, коли ховав своїх однополчан. Скільки їх уже полягло? А тільки ж початок війни. Он як шалено тисне фашист, досі не спинили його.

— Здогадуюсь, про що ви думаете, — сказав йому Бондаренко. — По очах бачу...

— Так, пригадую полеглих друзів, школу, дітей... Слухайте, товаришу, — раптом повернув до нього голову Полковенко, — ми перемогли в цій війні, правда ж?

— А що, товариша лейтенанта бере сумнів? — здивувався Бекмухамбетов.

— Ни... Просто хочу почути те, у що вірю.

— Ви не могли не перемогти, — упевнено сказав Бондаренко. — Остаточна перемога над фашизмом увійшла в історію днем дев'ятого травня тисяча дев'ятсот сорок п'ято-го року...

Всі здивовано підвели голови. Ніхто навіть не завважив, що фашисти перестали стріляти.

— А ви не помилилися, товариш? Може, сорок другого? — з надією подивився Коченян на супутників Бондаренка.

— Ні, фашистська Німеччина підписала капітуляцію в тисяча дев'ятсот сорок п'ято-му... — в один голос підтвердили Костюк і Назаров.

— Оце ще стільки воювати? А де ж людей набрати? — Коченян в розпачі затулив долонями обличчя.

— У війні з німецькими фашистами радянський народ втратив понад двадцять мільйонів, — тихо сказав Костюк.

Запало мовчання. Зловіснатиша зависла й над островом, не чути було навіть хлюпотіння хвиль.

Бондаренко відчув: він повністю перейнявся думками й настроєм чотирьох захисників острова. До зустрічі з ними не міг навіть уявити, що вони будуть такими близькими й зрозумілыми, наче його сучасники. Виявляється, й триста років тому ми були такими ж сильними і мужніми.

Тroe з майбутнього — історики. Тема їхнього спільногодослідження — двадцяте століття людства. Аби здійснити подорож у це століття, населенню планети довелося трудитися два роки. Бондаренко, Костюк і Назаров вибрали саме другу світову війну, праґнули стати очевидцями народного подвигу, пам'ять про який береже ось уже котре покоління. Про війну вони знали все до по-дробиць. I не тільки вони. Кожен громадянин комуністичної планети вважав своїм обов'язком знати свою історію. Знання історії народжувало повагу до своїх великих

предків, що були сильні духом, благородні, добрі душою.

Ледве вловимим жестом Бондаренко підкликав до себе Костюка й Назарова. Коли вони підпovзли ближче, сказав:

— Я вирішив поступитися місцем у хронольоті комусь із них... Ви там якось поясніте.

— Але ж нам заборонено втручатися в минуле,— нагадав Назаров.

— Закони придумують люди, люди ж створюють і винятки з них. Отже...

І тут почувся голос Коченяна:

— Нічого не розумію... Хлопці, подивіться!

Усі глянули в той бік, куди він показував рукою.

Вже розвиднилося. Над морем пливли важкі свинцеві хмари. Вони незграбно наповзали одна на одну, час від часу їх краяли грозові зблиски.

— Он туди! Та уважно... — наполягав Коченян.

Нараз усі побачили, як до острова пливе човен. Бесляр, мабуть, дуже стомився й гріб з останніх сил.

Бекмухамбетов рішуче поповз до кулемета.

— Зажди,— спинив його Полковенко.

Кожен подумки підганяв човна до берега, хоч і не знов, хто й навіщо сюди пливе.

— Це вже щось замислила німота,— сказав Полковенко.— Не інакше — якісь хитроці.

Човен ледь ткнувся носом у пісок, і Коченян ахнув:

— Пацан... У човні пацан!..

Справді, на берег вистрибнув худий хлопчина.

Якусь мить він постояв, оглядаючись, а потім відштовхнув човна у море.

— Оце так гість!..

— Сьогодні в нас самі несподіванки...

— Але ж сам він не міг би допливти...

А хлопчина раптом зупинився, нагнувся й підібрав німецький автомат. Берег встеляли трупи фашистів, повсюди валялася їй зброя.

Нарешті хлопчинаугледів людей. Закинувши автомат на плече, він пішов просто на них.

Випнуті вилиці, очі — як у дорослих. Він довго не міг заговорити; його тряслось, як у пропасниці.

Полковенко підійшов до хлопця й поклав на білоочубу голову руку.

— А ти поплач... Ураз полегшає, — стиха мовив по-батьківському.

Хлопчина схопив його за руку й гірко заплакав.

— Як тебе звати? — запитав Полковенко.

— Іван.

— А сюди що змусило?..

Бондаренко уважно спостерігав за лейтенантовим обличчям. Воно то світлішало, коли він торкався Іванового плеча, то ставало суворим, коли переводив погляд на автомат, який стискали ще дитячі руки.

— Мене німці послали... — відповів Іван. — Сказали, як не здастесь, все село спалаять... — показав автоматом на далекий берег, що бовванів у ранковій імлі.

— Кажеш, село спалаять?.. — мовив не то до себе, не то до Івана Бондаренко.

— На роздуми три години — поки я повернуся.

Полковенко подивився на сонце, що вставало над морем, і на його чолі відбилася ще більша тривога.

— Не беріть до серця, товаришу лейтенант. Там уже нікого вбивати, нічого палити,— раптом по-дорослому сказав Іван.— Лишилося з десяток хат та школа. А з людей — я, може, один... Мою матір, сестру Валю теж розстріляли. Стріляли й сміялися, а в дворі патефон грав...

— Дивіться, дивіться — палять!.. — вигукнув стривожено Коченян.

Над далеким берегом здіймалась чорна хмара диму. Горіла школа, горіли хати.

— Ех, було б із чого... Та вдарити б по гадах! — стис кулаки Коченян.

Іван аж наддався вперед, дивлячись на заграву. Його дитячі очі горіли помстою.

— Який вандалізм,— прошепотів Бондаренко,— одне — знати про це з книжок, інше — побачити... Як же після цього на Землі лишилися люди, як змогло прийти майбутнє!.. Покажіть, як з нього стріляти,— він рішуче взяв із бруствера автомат.

— І мені зброю,— попросив Костюк.

— І мені,— простяг руки Назаров.

Бондаренко суворо оглянув своїх супутників, сказав:

— Кожна чесна людина мусить повстати проти фашизму, захистити від нього минуле, сучасне чи майбутнє. Наша совість підказує... Одне слово, я нікуди звідси не лечу.

— І ми не летимо,— відповів за себе Й Назарова Костюк.

Полковенко, Бекмухамбетов, Коченян, Рязанов і Іван прислухались до їхньої розмови.

— Отже, товаришу лейтенант,— звернувся Бондаренко до Полковенка,— ми не летимо. А в хронольоті три місця. Можуть сісти Іван і ще двоє ваших. Вирішуйте хто.

— Полковенко,— у нього дружина й син...— озвався Коченян.

— А в тебе?—сердито запитав Полковенко.

— Нічого. І џавіть якщо й накажете, я такого наказу не виконаю...

— Рязанову треба летіти,— втрутився Бекмухамбетов.— Таланту губити не можна.

— Ни, ні! — Рязанов благально замахав руками.— Я до останнього тут!..

— І я залишаюсь! — рішуче промовив Бекмухамбетов.

— І я...— Іван зрозумів із розмови, що хтось може врятуватися, полетівши, мабуть, у тил до своїх.

Якусь хвилю усі стояли мовчки. Потім Полковенко підійшов ближче до Бондаренка, взяв його під лікоть.

— Що ж, друзі, вертайтесь у своє майбутнє, а ми вже тут... Ви й так нам допомогли, сказавши про перемогу...

— Але ж на нашому місці ви вчинили б так само?

— Тоді полетить один Іван,— розпорядився Полковенко.— Полетиш, Іване, й розкажеш там про все...

Всі рушили до хронольота — голубої кулі, що погойдувалася поряд з Івановим човном.

— Ніби не така вже й складна, а он що може...— розглядав машину Рязанов.

— Це не найдивовижніше з усього, що винайшло людство,— відповів йому Бондаренко і почав було розповідати про складну техніку двадцять третього століття. Затим набрав координати часу й показав Іванові стартову кнопку.— Тебе зустрінуть там. Лети, Іване!

Хроноліт швидко зник чи то в морській воді, чи то в повітрі.

А на острів знову полетіли снаряди й міни.

— Артпідготовка,— сказав Полковенко,— потім полізуть... Усім берегти патрони.

Фашисти вискачували з моторних човнів на берег — у зелених мундирах, тримаючи напереваги автомати, з яких без упину строчили по брустверах захисників острова.

«Хіба це люди? Звірі...» — думав Бондаренко, напружено вдивляючись у зелену хвилю, що накочувалася від берега.

— Вогонь! — скомандував Полковенко.

Бондаренко, Костюк і Назаров застричили з автоматів, а коли ті нагрівались, бралися за гвинтівки.

Атака захлинулася, але фашисти почали окопуватися на острові.

...Їх лишалося троє. Поранений Рязанов, Костюк і Назаров. Вже ніколи не зайде до класу і не побачить дитячих очей Полковенко. Вже ніколи не привітається зі старезними аксакалами свого аулу Бекмухамбетов. Вже не напише жодного листа друзям із сонячної Вірменії Коченян. Вже ніхто не побачить Бондаренка, що народився у двадцять третьому столітті, аби загинути в двадцятому...

Сонце розігнало хмари, зависло над самим островом і гарячим, мов розплавлений свинець, промінням палило землю.

— Є ще патрони? — запитав Рязанов у Костюка.

— У мене три...

— А в мене п'ять,— відповів і собі Назаров.

— Ну, і в мене три. Приготуйте гранати і візьміть мої... Рука — не докину... — показав він скривлену долоню.

— Давай! — ледь устиг сказати Назаров і відразу ж, навіть не зойкнувши, упав на дно окопу.

Фашисти знову піднялися в атаку. Костюк старанно прицілився й вистрелив раз, удруче, втретє...

Раптом він почув за спиною відчайдушне й протяжне: «Три-май-ся!..»

Оглянувшись, побачив, як Рязанов неприродно опустився на коліна, тримаючись руками за скроні. Самими очима він прощався з Костюком, а крізь пальці проступали червоні струмини крові.

Костюк рвучко вхопив у руки гранати й так же рвучко вискочив з окопу. Останнє, що він подумав, коли на нього накинулись фашисти: встигнути висмикнути кільце. Хоч з однієї...

Коли худий білочубий хлопчина закінчив свою розповідь, усі довго мовчали. А Іван, уважно дивлячись на присутніх, помітив: усі вони дуже схожі на Бондаренка, Костюка, Назарова, Полковенка, Бекмухамбетова, Коченяна, Рязанова. Недитячим своїм розу-

мом він здогадався, як боляче їм було слухати його.

...Того дня всі вечірні газети повідомили, що троє істориків не повернулися із службового відрядження у двадцяте століття. Вони загинули там у боротьбі з фашизмом.

Ігор Ростоховатський

ЦІННИЙ ВАНТАЖ

I

Траурний стяг полум'я звився над крилом літака. Ян круто поклав машину набік, намагаючись збити полум'я. Він спочатку повів її у віражі, рвонув угору, потім знову — вбік і вниз.

Ніщо не допомагало.

Ян відчув, що він от-от задихнеться від диму. Час було стрибати з парашутом. Інакше...

Він вагався. Очі його, наповнені слізьми, прикипіли до пульта. Тільки-но Ян подумав про парашут, у пам'яті зринула табличка з двома літерами «С-Л», що була закріплена на вантажі.

— Цінний вантаж,— мимохідь сказав юнак, який керував навантаженням.

Він навіть намагався пояснити, для чого призначені ці суперцентрифуги типу «Л». Але Ян зрозумів лише те, що вони потрібні київським ученим для виділення якоїсь речовини із зруйнованих клітин. Потім її будуть вивчати.

«Ну що ж, у кожного — свої справи», — подумав тоді Ян.

Він мало що зрозумів із сказаного юнаком, однак добре запам'ятав його заклопотане обличчя, швидкість і обережність під час навантаження. Коли вантаж стукався об автокар чи трап, у юнака пересмикувалась щока і морщилося обличчя, ніби йому наступили на мозоль. Він кілька разів перевірив тугу натяжку канатів...

Полум'я підбиралося дедалі ближче. Це вже небезпечно: можуть вибухнути баки. Тоді — кінець. Ян до болю гостро відчував рятівні лямки парашута на грудях. Але, не озираючись, він бачив табличку «С-Л». Та обличчя того хлопця... Чому він так непо-коївся про вантаж?

Нема чим дихати. Конвульсійним рухом Ян рвонув «бліскавку» на комірі і розстебнув лямки парашута. Літак рвонувся вгору, клюнув, пішов донизу, вирівнявся.

Курс лишався попереднім.

А знизу, із землі, хлопчаки захоплено стежили за літаком.

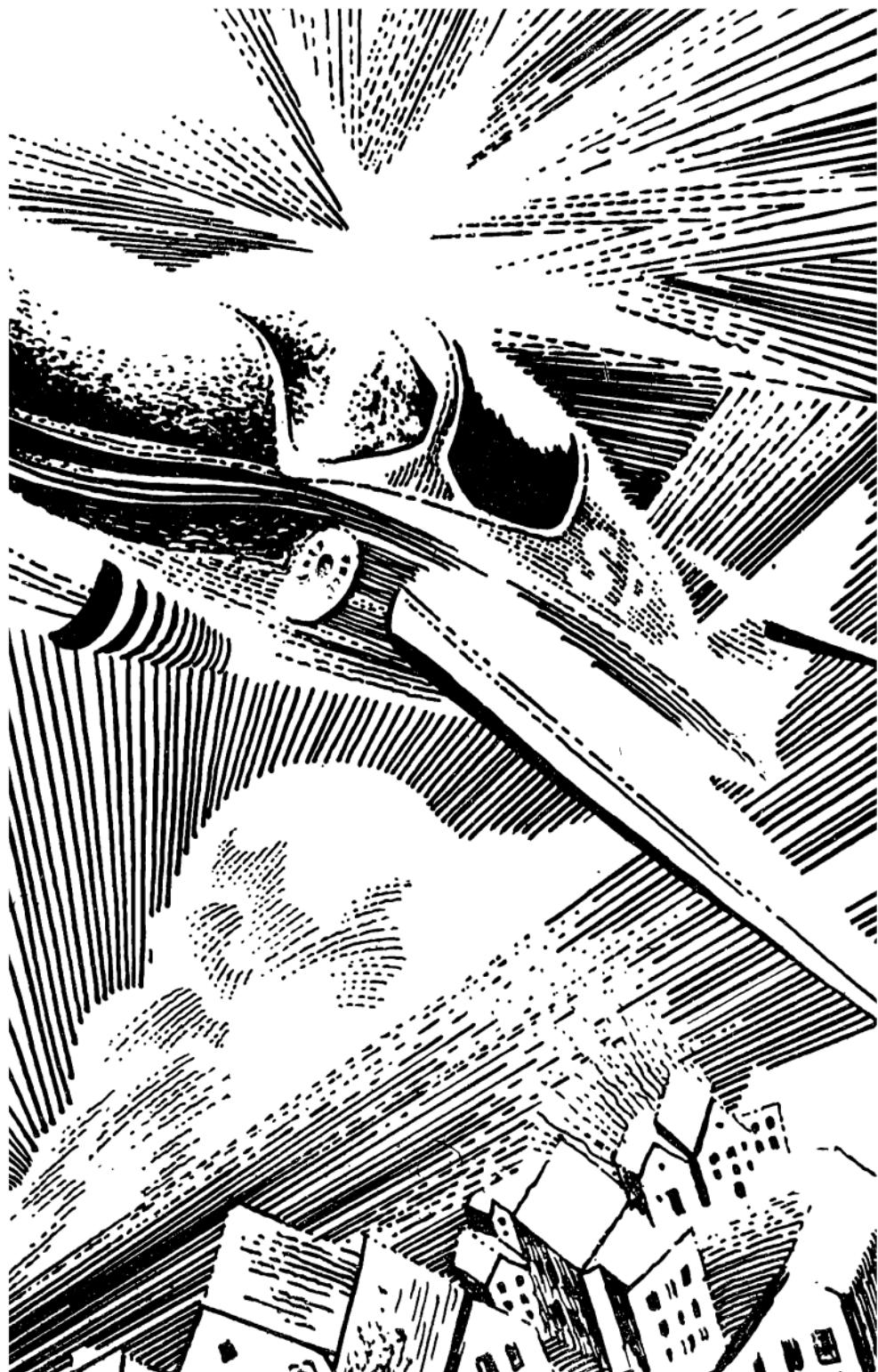
— От виробляє! — гукнув один.

— Вищий пілотаж! — вторив інший.

II

Чергова сестра дивиться у вікно. Там, із розколини в камені, пробився до світла тоненький блідий паросток. Він похитується в такт із подихами вітру.

Сестра чує хрипіння Яна. Вона знає: він приречений. Легені отруєні димом, нирки

відмовили. Довелося видалити їх. На апаратах — штучних легенях і нирках — він довго не протягне. Поки що лікарям вдається врятувати від отруєння мозок. Але чи надовго!

Про пересадку потерпілому чужих нирок і легенів нічого й думати. Механізм несумісності не дасть їм прижитися на новому місці. От коли б можна було створити... нирки, легені, шматочки шкіри. Те, що природа створювала протягом сотень і тисяч років, повільно випробовуючи і відкидаючи зіпсовані заготовки, проводячи навмання мільярди дослідів, інколи помічаючи ваду через сотні поколінь, маючи для цього безліч різновидностей і необмежений час. Люди вже знають, як це робила природа. Вони розгадали шифр, яким вона записала варіанти створення живого й передає їх із покоління в покоління. Люди вже пробують наслідувати природу, і в Інституті синтезу клітини створюють із неживого білок, клітини, тканини. Але цілих органів їм поки що не створити. Сестра це знає добре.

Хворий розпліщає помутнілі очі.

— Не можу більше, не можу, — з хрипінням і бульканням долинають слова. — Все одно — кінець. Сил немає...

Сестра витирає піт з Янового чола. Її губи ворушаться. Вона нашптує слова втіхи, ніжні, ласкаві. Вони нічим не допоможуть. Власне, йому вже ніщо не допоможе, хоч за його життя будуть боротися до кінця. У сестри є кілька засобів для того, щоб він помер безболісно. Просто задрімав, і уві сні з ним трапилося те, що все одно трапиться...

Вона думає про Яна і про іншого чоловіка, зовсім несхожого на нього. Перейти вулицю — і можна побачити його. Але він заклопотаний своєю роботою, і йому немає діла до жінки, що не може без нього жити. Він пише дисертацію про найчутливіші механізми, які з допомогою сонячної пряжі тчуть килим життя...

Сестра дивиться на Яна. Таким молодим він залишиться в пам'яті всіх, хто його знав. А в її уяві закарбуються його нелюдські даремні муки. Вона може припинити їх, але не зробить цього...

За вікном тягнеться до світла блідуватий паросток. Що дало йому силу прорости крізь каміння?

III

— Лабораторія цитології? Покличте Павла Петровича.— В телефонній трубці — відлуння:

— Павла Петровича...

Чути неквапні кроки, долинає покашлювання...

— Павло Петрович? Прибули суперцентрифуги «Л». Сьогодні літаком із Праги. Вони вже у нас. Підготуйтесь до монтажу.

Павло Петрович голосно зітхає. Нарешті! Замовлення інституту синтезу клітин можна буде виконати. Вони одержать кілограмами рибосомної маси.

Він уявляє, як невгамовний професор Григор'єв скаже:

— До зарізу треба.— Він підкреслює ці

два слова, з яких завжди починає свої вимоги.— Чотири кілограми диференційованої рибосомної маси. Два дні вам вистачить!

Він зробить паузу, щоб почути протест і почати перепалку.

А Павло Петрович у відповідь недбало:

— Буде готово завтра. Влаштовує?

Він потирає руки, смакуючи наперед задоволення. І в цю мить — телефонний дзвінок. Голос професора Григор'єва захлинається від нетерпіння:

— Треба десять кілограмів рибосомної маси індексу Т-З...

«Він не сказав «до зарізу», очевидно, не наважується назвати строки», — посміхаючись, думає Павло Петрович і як можна недбало відповідає:

— Видамо її вам через день.

Він не чує здивованого вигуку.. В голосі професора Григор'єва вчиваються нові відтінки.

— Десять кілограмів сьогодні, щонайшвидше — через чотири години. Знаю, це нелегко. Але постарайтесь, голубе. (Він уперше так назвав Павла Петровича.) У лікарні вмирає льотчик із Праги. Ми одержали завдання — синтезувати легені, нирки, великі ділянки шкіри. Це фантастично, але на це — остання надія. Ви вже почали монтаж суперцентрифуг?

— Починаємо, — розгублено відповідає Павло Петрович і чомусь навіть не дивується, звідки Григор'єв дізнався про центрифиги...

IV

— Алло... Здрастуйте, Сергію Йосиповичу! Говорить професор Григор'єв. Вас уже попередили? Наш Обчислювальний може впоратися. Тому сьогодні й ви працюєте повністю на нас. Треба перевірити дані Інституту біохімії про склад білків у легенях, нирках і шкірі одного хворого. Після перевірки ви по коду спадковості встановите склад нуклеїнових кислот. З Інституту біохімії вам уже прислали дані?

Професор повільно кладе трубку. Він добре уявляє, що станеться сьогодні в двох найбільших обчислювальних центрах республіки.

Того згорнуті кільця стрічок будуть рости на столах. Спочатку люди відсунуть письмове приладдя, щоб розмістити їх. Кожну стрічку треба прочитати, деякі дані знову ввести для перевірки в обчислювальну машину.

Згодом пластмасових кілець набереться стільки, що їх почнуть складати на спеціальних майданчиках. Коли б їх розгорнути в одну доріжку,— вона простяглась б від Землі до Місяця.

Потім усі ці стрічки введуть у дві обчислювальні машини, де осередками пам'яті служать атоми. Машини запам'ятають усю інформацію, опрацюють і узагальнять її. Їхні висновки перевірять і узагальнять люди. Вони побачать на стрічках нескінченні ряди чисел і будуть знати, що ці числа повинні лягати в струнку рівняння, з яких і складається частина «рецепта життя» — інформація

про склад нуклеїнових кислот у легенях, нирках, шкірі однієї людини...

А десь крутийтимуться і даремно дзвонитимуть в Обчислювальний центр інженери. Ім буде нелегко цього дня без точних розрахунків.

В іншому місці не зможуть провести дослідів учені, бо в Обчислювальному не складуть для них рівнянь.

Але іншої ради нема. Від цього залежить порятунок конкретної людини — льотчика з Праги — і, хто знає, можливо, багатьох тисяч людей, чиї серця, нирки, легені не можуть більше працювати.

...Професор Григор'єв ковтає одразу дві таблетки пірамідону. Від перевтоми болить голова. Сьогодні треба підготувати всі апарати і прилади. Досить не врахувати бодай одної ланки в довгому ланцюгу — і вся робота піде наранівець. Але як урахувати все?

Він грюкає дверима кабінету і прямує по коридору. Якась лаборантка намагається його зупинити, швидко йде поруч.

— Дозвольте мені після одинадцятої піти. Хоча б на дві години...

Професор розгублено дивиться на неї. Що вона торочить, ця Люся? «Ага, я ж обіцяв. З Арктики приїздить її наречений. Пробуде в Києві лише кілька годин. За два роки вони бачилися загалом не більше двох місяців. А для дівчат у її віці кохання — завжди найголовніше. Тут ніякі пояснення не зарадять».

— Сьогодні не можна, — різко говорить професор, відразу ж забувши, що «завтра» для неї не існує.

Він іде далі. Хлопець, що прилітає з Арктики,— його син... Хода професора трохи сповільнюється, плечі опускаються, ніби на них лягає якийсь невидимий вантаж...

V

Професор Григор'єв влітає в лабораторію № 4. Поли халата звихрюються за ним, ніби пінистий слід від глісера.

— Вітаю! — з погрозою гукає він од порога.— Легені і нирки не дають реакції на білок Дельта 7. Ось що накоїли ваші мікроелементи.

Чоловік у кріслі не поворухнувся. На втомленому обличчі лише шкіра збирається в зморшки, нависає складкою над переніссям. Він запитує:

— Встановили причину?

Професор Григор'єв нервово ковтає повітря, його губи тремтять від погано стримуваного гніву:

— Я був дурнем, коли послухався вас! Але це востаннє, чуєте? Вам немає діла до людей! Вам наплювати, що зараз вмирає людина! Для вас найголовніше — дослід!

Чоловік у кріслі не слухає професора. Глибока борозна на переніссі і спокійні великі очі створюють враження, що чоловік дивиться кудись крізь невидимі окуляри, що дають йому змогу бачити те, чого не помічають інші.

— Я наказав почати все спочатку. Але ваш невдалий дослід може кіштувати жит-

ття людині,— веде далі Григор'єв. Гнів поволі віщухає.

— Чому немає реакції на білок? — як і раніше, не слухаючи, говорить той, інший.— Чи означає це, що ми помилилися?

— Це ви встановите потім, Євгене Іллічу, а зараз треба заново створити органи й пересадити їх людині,— нетерпляче говорить Григор'єв і думає: «Чорти б забрали цю му-мію з її філософією!»

«Мумія» не реагує. Сизий цигарковий дим пливе од неї, ніби вона спалює свої пергаменти. А втім, ніколи не можна знати наперед, як поведеться цей незрозумілий чоловік.

Нарешті чоловік у кріслі повертається обличчям до співрозмовника:

— Генетичний код хворого складений правильно. Синтез проведіть ви і Костянтинівський, а я з'ясую, що трапилося.

— Нема чого з'ясовувати. Дослід невдалий. Зараз не час аналізувати,— заперечує професор Григор'єв.

— Невдалий дослід Олександра Флемінга виявився найвдалішим у його житті. Він відкрив пеніцилін,— говорить Євген Ілліч.

— Це я знаю й без вас! — знову спалахнувши, кричить Григор'єв, круто повертається і вибігає з лабораторії. Вже з порога кидає:

— Робіть, що хочете, тільки дайте мені спокій!

Він мчить коридором, думає: «Він теж має рацію. І я маю. Але знаю одне: я поступаюсь йому востаннє». Проте в цьому він не зовсім упевнений...

Євген Ілліч залишається сидіти в кріслі. Бере нову цигарку. Сірник обпікає йому пальці. Він перебирає в пам'яті весь хід процесу. Він думає про тонкі механізми природи, де кожен гвинтик на своєму місці. Дехто вважає, що кращих гвинтиків і кращого місця для них не знайти. Чи так це? Від того, як відповідає на це питання вчений, залежить його шлях у науці. У Євгена Ілліча також є відповідь...

Щоб нейтралізувати отруту в організмі хворого, він запропонував наситити певні тканини мікроелементами. І ось органи не дають типової реакції. Причина здається ясною... Але...

Він не поспішає з висновками. Думає: «Природа записує рецепт життя двома мовами: хімічною і фізичною. Життя — це не просто поєднання певних речовин в організмі, а насамперед — хід процесів у них. І якщо поєднання речовин записано хімічною мовою, то хід процесів має мову імпульсів, ритмів — мікропорцій енергії, яка засвоюється і витрачається в системі на її потреби. Чи буде помилка в хімічній мові завжди означати помилку в мові фізичній?»

І ще одне, засвоєне ним уже давно: «Природа не любить копій. Вона намагається наласти вето на точне копіювання і водночас не забороняє перевершувати її...»

Євген Ілліч поволі піднімається, ходить із кутка в куток кімнати й виходить до лаборантів.

— Михайле, закладіть синтезовану нирку в КЕ.

На екрані комплексного енергоприймача

спалахує вогняна карта ритмів. З аналізатора-обчислювача повзе довга стрічка.

Євген Ілліч дивиться то на карту ритмів, то на стрічку. В сплетінні й вібрації вогняних струмків б'ється життя, створене тут, в інституті. Він звіряє стрічку з програмною і відразу ж помічає відмінність. У трьох місцях зубці не збігаються, ритми змінилися. Але прихід і витрата енергії в межах норми.

Тоді він наказує ввести в нирку вірусний білок Дельта 7. І зразу ж картина міняється. Зубці витягуються в напрямі до пульсуючої грудочки полум'я і гасять його, перетворюючи на бліду пляму. Пляма віддаляється від них і швидко повзе в куток... Це означає...

Звичним рухом згортає стрічку, думаючи про інше.

— Михайле,— тихо говорить він своєму помічникові,— є припущення: синтезована нирка має нову якість. Ті клітини не намагаються зруйнувати вірусного білка. Мікроелементи в них служать додатковими акумуляторами енергії. За їх рахунок клітини в місці появі віrusу створюють потужне електромагнітне поле і нейтралізують заряд чужого білка. Нуклеїнова кислота віrusу лишається замурованою, як у склепі, і віrus не може розмножуватись. Він виводиться в нирки. Ось чому не було реакції на білок Дельта 7. Це дуже простий і надійний засіб захисту — надійніший, ніж усі відомі раніше...

Він досі тримав у руках згорнуту стрічку, не знаючи, куди її покласти. Михайло бере її в нього з рук і виходить з лабораторії. Він

спішить до професора Григор'єва. Адже ні-
хто інший не зможе так швидко і точно пе-
ревірити передбачення Євгена Ілліча.

...Професор Григор'єв важко опускається
на стілець. Навіть він сьогодні втомився.
Шкіра на широких монгольських вилицях
пашить, як у лихоманці.

— Дорогий мій,— майже з ніжністю гово-
рить він,— знаєте, що ви створили? Ткани-
ну, абсолютно непроникну для вірусів і мі-
кробів. З неї ми будемо створювати серця,
шкіру, легені. Люди з такими тканинами
і органами житимуть щонайменше п'ятсот—
шістсот років! I не хворітимуть!

Євген Ілліч не слухає його. Він думає про
природу, що вкладає в слабенький зелений
паросток силу, здатну зруйнувати каміння.
Він думає: «На кожному етапі еволюції вона
виробляла необхідні якості захисту в орга-
нізмі. I ось настав час, коли ми самі вміємо
створювати такі якості. У нас немає в запасі
мільйонів років, і ми не можемо повторити
всіх етапів еволюції. Але ми можемо осмис-
лити їх — те, чого не може зробити природа.
Ось чому нам так важко створювати копії
живого, і ось чому ми можемо перевершити
у своїх діяннях природу...»

— Необхідно негайно запустити у вироб-
ництво нову тканину! — гарячкує професор
Григор'єв, і його рука тягнеться до телефон-
ної трубки. Він уявляє собі людей, що вхо-
дять і виходять з лікарень. Вони входять
слабими, із спрацьованими серцями, а вихо-
дять велетнями. Власне, це вже не лікарні.
Скоріше — фабрики здоров'я. Люди почина-
ють змінювати себе. Вони стають такими, як

у древніх легендах і казках. Незвичайно і радісно думати, що й це вже в їхній волі. Але невже ця байдужа людина, що сидить навпроти, не розуміє, що вона зробила? Григор'єв не може всидіти. Його підкидає, мов на пружині:

— Передусім ми зв'яжемося з клінікою серця. Там кілька безнадійно хворих.

Раптом він зупиняється — Євген Ілліч сам не так давно переніс мікроінфаркт. Григор'єв дивиться на нього пильно, як гіпнотизер.

Євген Ілліч щось записує в блокноті і запитує, звертаючись невідомо до кого:

— Як виникли додаткові акумулятори в клітині? Який їх механізм?

Він з-під лоба кидає погляд на професора Григор'єва і спокійно говорить:

— Це треба з'ясувати в першу чергу...

— Але люди не можуть чекати! — гарячкує Григор'єв. — Уявляєте, коли вони дізнаються про це... Адже такого захисту не було в природі. Він у п'ять, у десять разів надійніший за найкращий із тих, що створені природою!

Обличчя Євгена Ілліча незворушне.

«Що ж, — думає він, — у кожного — свій вантаж. Важливо донести його».

І говорить, ніби згоджуючись:

— Добре. Ви і Костянтинівський налагодите синтез нової тканини в широких масштабах, а я візьмуся за механізми акумуляторів...

•

IV

Літак іде курсом на Прагу. Ян насвистує якусь пісеньку. Йому дихається так легко, як ніколи раніше. Він і не зінав, що можна одержувати таку насолоду від кожного по-диху. Значить, недарма людина в білому ха-латі сказала йому в лікарні: «Щоб не під-вести нас, вам доведеться прожити щонай-менше п'ятсот років. Адже ваш організм у п'ять-шість разів сильніший і надійніший, ніж до операції».

Ян посміхається своїм спогадам. Він ду-має про батька.

Вдалини багряніють хмари. Ось одна з них, витягнута і скуювдженна, ніби палаючий шмат клочя, пролітає мимо. Ян посміхаєт-ся...

За спиною в льотчика у плетиві стальних канатів — міцно закріплений вантаж. Через тридцять дві хвилини його одержать у Празі.

Віктор Савченко

ГОСТИНЕЦЬ ДЛЯ ПРЕЗИДЕНТА

Ділянка землі в дві тисячі п'ятсот акрів між океаном, затокою і сельвою належала самому президентові компанії. Президент не скупився, наймаючи найкращих архітекторів і будівничих для спорудження своєї трипо-верхової вілли — мішанини старовини і мо-дерну. То був, власне, замок, до якого, зда-валося, не докладала рук людина; він ніби виріс із землі, порозсувавши густу траву

й кущі. Замок стояв на відкритій, порослій смарагдовою зеленню площині. Біля нього не було ні доріг, ні навіть стежок, тільки злітна смуга, на якій, мов бабка на приколі, стояв блакитнокрилий спортивний літак.

Джюр Перера — двометровий здоровань із м'ясистим смаглявим лицем і гривою густого чорного волосся — обвів поглядом стіл, і в його добрих волячих очах спалахнуло здивування. Струганий стіл прикрашала широчезна таріль, на якій парувала гора апетитних ескалонів. Стояли ще нерозкорковані пляшки з вином, шматки недбало нарізаного хліба і таця з прянощами.

— Сідайте, Джюре, перекусіть із дороги,— сказав сухий чоловік років на тридцять п'ять у сірому лабораторному халаті.— Потім про справи.

— Це ви називаєте перекусити? — Перера кивнув масивним підборіддям на стіл; на його широкому виді заграла глузлива посмішка. Проте він умостився в крісло на покуті, в яке сідав тільки хазяїн вілли, коли тут бував.

Чоловік у халаті теж сів до столу.

— Даруйте за одноманітність,— сказав перегодя сухорлявий.— Сем, хоч і природжений гурман, але фантазія його випаровується, якщо самому треба приготувати обід. Можна було б наробити біфштексів, відбивних та ще хтозна-чого...

— Пусте,— мовив Джюр Перера з повним ротом.— Зате щедро. Такого достатку я вже давно не бачив.

Спочатку гість їв з ножем, відрізаючи невеличкі кавалки, а потім відклав його і, настромивши ескалон на виделку, відкушував

од цілого шматка. М'ясо було м'яке й соковите, по бороді в Джюра стікав смалець, губи від гірчиці й перцю аж понабрякали.

Худорлявий жував з нехотя, аби тільки підтримати компанію. Вся його увага була на гостеві, з якого він не зводив пильних очей. Гора ескалонів тим часом танула. Джюр розстібнув піджак, показавши чималий живіт. Аналітичний погляд чоловіка в лабораторному халаті поступово теплішав; у сірих очах навіть заіскрилися веселі бісики, коли Джюр почав яловити шматком хліба по пустій тарелі. Саме в цю мить з'явився Сем із новою горою паруючих шматків м'яса.

— Хай вам чорт! — добродушно лайнувся Джюр.— Ви з мене каліку зробите.

Проте з не меншим апетитом заходився біля нової порції. Коли гість підвівся з-за столу, він здавався удвоє гладшим, ніж був. Булькаті очі взялися вологою. Джюр із сумом подивився на недоідений шмат м'яса та недопиту пляшку вина, голосно гикнув.

— Хай вам чорт,— промовив невідомо до кого.— Ну, розповідайте.

— Гадаю, Джюре, що це краще показати,— відповів, підводячись, худорлявий.— Ходімо.

Бетонні сходи в підваль аж гули під вагою Джюрового тіла. У підвалі смерділо. Джюр морщився, але мовчав. Худорлявий відчинив двері праворуч, із них війнуло запахом стайні, свинарника й азотнотукового заводу. Джюр, переступивши поріг, нерішуче спинився. Посеред тісної кімнати, у кахляній лунці, стояв сферичний предмет до півтора метра в діаметрі, приплюснутий під власною

вагою. Той предмет скидався на велетенський гриб-дошовик, у який зверху було вstromлено скляний конус. Чоловік у сірому халаті так само мовчки зачерпнув із ящика відро дерти й сипнув її в конус. Ураз кругла поверхня здригнулась, як здригається шкіра в коня, коли його вжалить гедзь, узялася брижами і за мить заволоклася смердючим газом, який сочився із пор у шкірі. Худорлявий клацнув пускачем — загула витяжка. Газ їду чими язиками поповз у розтруб під низькою стелею. Повітря очистилось. Джюр, полегшено зітхнувши, підійшов ближче. Кулясте тіло було вкрите оболонкою, схожою на шкіру свині, тільки пористішою і лисішою. Гостеві здалося, що по тому, як у скляному конусі меншало дерти, «дошовик» збільшувався в об'ємі. Перера переконався в цьому, коли гриб, з'ївши друге відро корму, значно погладшав. Іще він помітив, що шкіра «дошовика», крім газу, виділяє якийсь пил. Він не погидував тицьнути пальцем у кулясте тіло і коли б зробив це потемки, то напевне подумав би, що наткнувся на круп великої тварини. Палець відчув живе тепло і пружність.

Третє відро худорлявий попрохав висипати Джюра, бо гриб так виріс, що господар уже не міг дотягнутися до берегів конуса.

— Ви цяпнули разом із дертью живу мишу,— голосно сказав Джюр, перекриуючи гудіння витяжки.

— Висипайте, висипайте,— так само голосно відгукнувся чоловік у халаті.— Для Діка байдуже, що перетравлювати: цурупалки ліан, хітин комах чи живих ссавців. Аби-

предмети були органічного походження. Його шлунок — складна «біофабрика», на якій сировина спочатку розкладається на компоненти, а потім уже ті компоненти у новій якості й співвідношеннях надходять на м'ясоутворення.— Чоловік поблажливо поплескав долонею кулясту поверхню, і з неї на кахляну підлогу посыпався порох.

— Що це з нього сиплеТЬся? — поцікавився Джюр.

— Попіл: рештки неорганічних сполук, зайва клітковина і все те, що не може бути використане при побудові живої тканини. По-нашому — шлак.

Худорлявий взяв блискучий мачете, який лежав на ящику з дертью, і, розмахнувшись, рубонув тіло гриба — раз, другий, ніби каюн краяв. Вирізав скибку кілограмів на двадцять і, загорнувши її в целофан, виніс у коридор.

Очі Джюра сповнилися жахом, побачивши метрову рану. То була справжня рана, з якої сочилася сукровиця і збігали тонкі цівки крові. Проте рана зменшувалася на очах. По кількох хвилинах вона і зовсім зникла; на шкірі якийсь час зберігався рубець, а потім і він розсмоктався. Після «операції» гриб зменшився в об'ємі.

— Регенерація,— пояснив чоловік у сіро-му.— Цей ген завдав нам найбільшого клопоту. Вирости потвору,— він кивнув на гриб,— було простіше, ніж надати їй властивостей швидко регенеруватись. Але стараннями Сема — а він на тонкощах генної інженерії куди більший спец, ніж на кулінарії — пощастило внести зміни в ті ділянки моле-

кул, м'язів і шкіри, які відповідають за регенерацію тканини.

Тлусте обличчя Перери раптом почало наливатися кров'ю.

— Послухайте! Виходить ви нагодували мене м'ясом отого монстра!? — в голосі величчя забриніла погроза.

— Не нагодували, Джюре, — незворушно відповів чоловік у сірому, — а пригостили. М'ясо Діка за своїми смаковими якостями і поживністю перевершує найкращі сорти свинини, яловичини та й узагалі м'ясо будь-якої свійської чи дикої тварини. Ходімо, покажу висновки провідних фахівців, до яких ми зверталися по експертизу.

Сусідню із «сажем» кімнату було заставлено найновішим біохімічним обладнанням; кругом виблискувало скло, хром, емаль. Чоловік у халаті витяг із шухляди столу товсту теку, клацнув защіпками і поклав перед Джюром купу грамот, актів експертиз, висновків: На деяких із них стояли герби наймогутніших м'ясних синдикатів.

— Тут грамоти на м'ясо свині нової породи, — не розуміючи зауважив Джюр.

— А ви б хотіли, щоб, надсилаючи на експертизу м'ясо нашого Діка, ми приклали ще й біотехнічну документацію? — глузливо мовив чоловік.

— То що передати Мартелю Таппінгеру? — запитав Перера, коли вони знову вийшли в коридор.

Худорлявий підійшов до морозильної установки, що стояла навпроти дверей у «саж», і витяг звідти загорнутий у целофан здоровений шмат мерзлого м'яса.

— Оцей гостинець,— відказав він, і додав: — Техніко-біологічну документацію ми передамо президентові компанії в обмін на документ, у якому значитиметься, що нам із Семом, а не йому належить ця вілла і дві тисячі п'ятсот акрів землі.

— Жартуєте! ? — лупаті очі Перери раптом неприязно спалахнули.

— Анітрохи, Джюре. Чи знаєте ви, що собівартість кілограма цього, поки що експериментального, м'яса в сотню разів нижча за собівартість найдешевшої свинини? А уявіть господарство, в якому буде мільйон Діків, і прибутки від нього. Дешиці їх вистачить, щоб відлити нам із Семом золоті пам'ятники. А я не сказав іще про морально-етичний бік питання. В усьому світі щодень везуть на вбивство мільйони голів безвинних, лагідних і відданіх людині тварин. Убивають, щоб їхнім м'ясом напхати животи двоногим, більшість із яких тільки й відрізняється од бідолашних жертв тим, що має злість, пиху і зажерливість. Ми врятуємо людство від цього гріха. У істоти, яку ми виростили, майже немає нервової системи, я вже не кажу про притаманний тваринам глузд. У Діка нема голови. Це скоріше «біологічна установка» для продукування натурального м'яса, смакові якості якого у вас, Джюре, здається, не викликають сумніву.— Чоловік з усміхом глипнув на товстий живіт Перери.

Трава лежала похилена при самій землі, і від того з вікон здавалося, що дме сильний вітер. Насправді ж, вийшовши на подвір'я, Перера і чоловік у сірому не відчули й по-

диху. Траву приило до землі вчорашнім мусоном, який дув з океану цілу добу. Ступаючи в полеглу зелень, Перера спитав:

— Ви що, зовсім не виходите на подвір'я? Довкола жодного сліду.

— Нам не до прогулянок,— відповів чоловік, перекладаючи пакунок із м'ясом на друге плече й підводячи вгору очі.— Зверніть увагу, Джюре, на ту хмару.

Над стрілчатими вежами замку вився клубок рудих газів. Ті гази, як іржа, вкривали синю яснину неба.

— То Дікова робота,— пояснив чоловік.— Ото ѿї відходи виробництва... Хоч, певніше сказати: новий вид сировини. Ми пропускали ті гази через хроматограф — гама азоторганічних сполук! Разом із цехами по виробництву Діків треба проектувати й азотнотукові заводи...

Підійшовши до літака, Перера, перед тим як залізти в кабіну, спробував застібнути на собі піджак. Але хоч як він утягував живота, це йому так і не вдалося. Ніяково всміхуючись, він сказав:

— Не знаю, як подивиться президент Таппінгер на вашу вимогу, але коли поцікавиться моєю думкою, я пораджу вдовольнити її. І знаєте, з яких міркувань? З морально-етичних. Я починав свою кар'єру на іподромі. Не посміхайтесь, підлітком я був тонким, як лозина; кінь не відчував моєї ваги. Так-от тоді я дізнався, якими розумними і відданими можуть бути тварини.— Перера взяв у чоловіка шмат м'яса і поклав на заднє сидіння. Тоді сам ступив на крило, літак аж хитнувся під ним.

Наступного днятишу підземелля розітнув телефонний дзвінок. Біолог, що сидів за столом і складав технічну документацію на «нову біологічну систему», хоч і чекав дзвінка, проте аж здригнувся.

— Це вілла Таппінгера? — почувся у трубці жіночий голос.

— Поки ще його, — мовив з усміхом біолог.

— З вами говоритиме президент компанії.

І одразу ж прозвучав деренчливий, як у цвіркуна, голос Мартеля Таппінгера:

— Алло, це ти, розбійнику?

На мить збентежившись, біолог відповів:

— Я, мій отамане.

— Слухай, чи не забагато ви хочете за свою роботу? Знаєш, скільки грошей ми вгатили в обладнання, реактиви, зарплату вам, я вже не кажу про амортизацію вілли і таке інше... — Скотопромисловець говорив швидко й уривчасто, ніби випускав черги з автомата.

— Досі ви платили за шанс, — спокійно відповів біолог. — А зараз треба платити за предмет, який щонайдовше через півтора року зробить вас наймогутнішою людиною у світі.

— Це солодкі слова... Послухайте, Спільмане, в угоді, яку ми з вами уклали, йдеться про створення біологічної системи чи істоти, яка мала б сама знаходити собі корм. А ваш м'ясний гриб, як сказав Перера, вимагає, щоб його годували. Отже, коли формально, ви не виконали зобов'язань.

— Коли підходити формально, Таппінгер, то до завершення теми лишається ще п'ять років. Отже, вам доведеться зачекати,

поки в нашого м'ясного гриба виростуть ноги.

— І зачекаю,— сердито відповів Таппінгер і поклав трубку.

Сельва дихала випарами болота, густим від вологи і гниття повітрям. Пасат ліниво котив важкі хвилі того повітря до затоки, і двом чоловікам, які лежали аж біля води на прохолодному піску, воно здавалося віддихом ситого звіра. Вряди-годи із сельви долинало вуркотіння, зітхання, а часом і рикання. Була ще рання година. Лементували голодні чайки і білими блискавицями падали в каламутну воду.

— Габрієлю, навіщо тобі той замок? — обізвався гладкий чоловік з індіанським обличчям. Він дивився вперед на стрімкий кам'янистий берег.

— По-перше, не тільки мені, а й тобі, а по-друге, цей замок мені подобається, і місцевість гарна,— відповів його худорлявий товариш.

— Можна подумати, що ти все життя тільки й жив, що по замках.

— Ні, Семе, я не жив по замках. Я одна з тих мурашок, які кубляться в міських кам'яницях. Сім'я наша ледве зводила кінці з кінцями. Економили на всьому. Правда, багаторічна економія дала змогу старому заплатити за мое навчання в коледжі, а от утримувати мене він уже не мав сили. Доводилося підробляти. Я розвантажував вагони з коксом, чистив каналізацію, а одного разу з гуртом таких, як сам, попав на холдинг скотопромислової компанії — скла-

дувати м'ясо. Семе, скільки там м'яса! І на кожній бичачій туші фіолетове клеймо компанії. Ліфти качали нові й нові штабелі на восьмий, дев'ятий, а потім і десятий поверхні. Кожен поверх завдовжки як вулиця. Якось, може, від холоду — температура там увесь час була мінус п'ятнадцять — я, вдягнений у ватяний комбінезон і вушанку, раптом відчув, що стою серед трупів замордованих тварин. Отоді в мене й виникла думка створити штучну істоту: безглазду, з нерозвиненою нервовою системою і єдиним інстинктом — їсти. Ця істота мала б розмножуватись вегетативно, як рослина або низькоорганізована тварина, а рости — в багато разів швидше за дощовика. Півроку я віддав бібліотекам, щоб переконатися: думка, яка так міцно засіла мені в голову, не ідея фікс. І тоді я зважився виступити.

— Я пам'ятаю той виступ, — промовив індіанець. — Але, слухаючи твої пристрасні тиради на захист тварин, я думав про людей. Я бачив провінційне індіанське містечко, в якому люди їдять м'ясо тільки на свято, бачив тисячі напівголодних студентів, одним із яких був сам... І вже тоді знов, чим це скінчиться: хтось із «акул» ще більше натовче собі калитку на тому винаході, — а що ідея з часом стане винаходом, у мене не було сумніву. Я довго вагався, перш ніж пристати на твою пропозицію співробітничати. Та потім мені спало на думку, що коли хтось із промисловців і урве від того винаходу, то це станеться завдяки конкуренції, а отже — неминучому зниженню цін на м'ясо. Люди зможуть хоч попервах найтися

досоччу. Це вже був той розумний компроміс між власною шкурою та інтересами суспільства, який дав мені моральне право взяти участь у твоєму ділі.— На вилицюватому обличчі індіанця блукала глузлива посмішка.

— Саме тоді, на засіданні наукового товариства, серед слухачів була ще одна людина...

— Знаю. Ота руда з економічного факультету. Марієтта, здається.

— Так. На останніх двох курсах у мене з нею був роман. Вона водила мене по своїх родичах, багатству яких я міг протиставити лише здібності у навчанні. Одного разу її старий забрав нас на цілий місяць до їхнього маєтку, який вони також скромно називали віллою. То був замок у хащах Амазонки. Звісно, ніяких доріг, крім злітної смуги. Будували його з місцевого граніту, решту будматеріалу доправляли вертолітами. Її батько пишався тим замком, а вона — батьком. Треба сказати, старий був-таки чоловіком компанійським і мужнім. Не всякий відважиться полювати на кайманів, а він по любляв це заняття, ще й мене з собою брав. До того ж він не належав до тих багатіїв, які конче прагнуть підшукати своїм дітям до шлюбу рівню. Так-от, Семе, дні, що їх я провів у тому замку з рожевого граніту, були найщасливішими. І найtragічнішими, бо я тоді зрозумів, що влітися в родину Марієтти — все одно, що відмовитися від самого себе... Відтоді я потай мрію про замок, схожий на той, у якому я зазнав радості, але власний.

— Ніколи не помічав у тобі мрійника,— з усміхом зауважив гладкий індіанець, не зводячи очей із гранітного схилу.— Але ж, Габрієлю, випустивши ту потвору, ми ризикуємо занапастити і сельву, і все довкола.

— Зате Таппінгер не матиме підстав звинувачувати нас у невиконанні угоди. До того ж, я певен, що коли справа дійде до випробування, скотопромисловець одразу збагне, чим це пахне.

— Що ж, хай буде по-твоєму.— Сем підвівся і, обтрусилившись з грудей і живота пісок, почав одягатись.— Час уже йти. Скорі з'явиться літак.

Стрімкий кам'янистий берег затоки переходив у вкриту густими травами площину, праворуч над якою навис застиглий вал зеленого моря джунглів. Немов бризки, над тим валом ряхтіла сила-силенна птаства. Сандалії двох чоловіків лунко хльопали по бетону злітної смуги, на другому кінці якої здіймалися в небо гострі вежі рожевого замку. Коли до замку лишалося з півмілі, в тиші ввірвалося туркотіння, а за мить з-над океану з'явився літак.

Сухий, зігнутий дід у чорному смокінгу дріботів від літака, спираючись на ціпок, поряд з оглядним Перерою. Шкіра на його обличчі коричнева, без жодної зморшки, нагадувала хітин. Коли ручкалися, Спільманові здалося, що він тисне лапку комахи — тверду й холодну. І ще йому здалося, що тій сухій лапці нічого не варто розчавити його людську долоню.

Президент компанії знову зінай часові.

— Де ви збираєтесь демонструвати вашу нову біосистему? — запитав він, окинувши байдужим поглядом двох біологів у зелених шортах. Спільман завважив, що губи Таппінгера, коли він говорив, були нерухомі — слова вискачували ніби аж із горлянки.

— Тут, на полі, — відповів Спільман.

— То й почнемо, — коротко продеренчав Таппінгер.

Сем пішов до замку і скоро вернувся з блискучим мачете й колбою, на дні якої рухалася невеличка, завбільшки як горошина, кулька. Таппінгер мовчав, недовірливо вступившись у ті предмети. Сем витрусиив кульку в траву, і відразу ж та дала про себе знати бурим газом, який заструмував із того місця, куди вона впала. Через чверть години кулька вже нагадувала добрий гарбуз, а газу з неї валило стільки, що чоловікам довелося стати з навітряного боку. Куля рухалася по спіралі, виїдаючи довкола траву аж до корінців. Ділянка, яку вона об'їдала, нагадувала лишай, присипаний сірим пилом. Тим часом апетит у неї зростав, вона, мов шалена, жадібно накочувалася по колу ротовим отвором на кущі соковитої трави. Спільман занепокоєно поглядав на Таппінгера. Але той, як зачарований, дивився на кулясту істоту; в зіницях його немигаючих очей поблискували щасливі вогники. Коли «дощовик» досяг метра в діаметрі, а сірий лишай на землі став завбільшки як тенісний kort, почувся занепокоєний голос Перери:

— Містер Таппінгере, може, годі... Гадаю, усе є так ясно.

— Ні, — відказав президент, і в його го-

лосі Спільман відчув ту ж крицеву твердість, що і в потиску руки.— Я повинен знати всі можливості нової біосистеми.

Вони вже давно стояли на бетоні злітної смуги. Поблизу все було об'їдене. Вітер підхоплював пилюку з сірого «лишая» і, змішавши з бурими газами, розносив по полю. Під «дощовиком» зникали пташині гнізда, ящірки, залишалися переритими хом'ячі нори і мурашники. Спостерігаючи, як чорні величезні зуби потвори викрешують іскри з бетону злітної смуги — м'ясний гриб, ма- бути, відчув запах живої плоті, бо вони сто- яли з підвіряного боку,— Спільман сказав:

— Послухайте, Таппінгере, ще трохи, і нова біосистема стане небезпечною для нас.

— Пусте,— заперечив керівник компанії. В його зіницях зблиснули лихі вогники.— Та ѿ смердить же! — скривився президент, коли закрут вітру швиргонув на них хмару газу, і в його деренчливому голосі вперше прозвучали веселі нотки.— А м'ясо в нього не отруйне?

— За смаковими якостями та калорійністю м'ясо цієї істоти таке ж, як і в Діка,— відповів Спільман.

— Перевіримо, перевіримо... Джюре! — Таппінгер значуще кивнув у бік літака.

Перера швидко, як на нього, збігав до літака і повернувся з автоматом.

— Гадаю, час заколоти кабана,— сказав президент компанії.

Але Перера не встиг натиснути на спусковий гачок. Шкіра триметрового в діаметрі «дощовика» не витримала власної ваги: він репнув і розвалився навпіл, хлюпнувши в пи-

люку сукровицею. Ті дві частини нагадували половинки розколотої дині з чорними зубами на тому місці, де в дині мала бути зав'язь. Президент, обіпершись на ціпок, дивився на кількадонні гори добірного м'яса, і в його немигаючих очах спалахували то лукаві, то веселі, а то й жадібні вогники. Сем поспішив з мачете до гриба.

— Чого він побіг туди? — запитав Таппінгер.

— Коли не відрізати решток рота, через кілька хвилин обидві половини стануть самостійними м'яснimi грибами, і все почнеться спочатку.

— О гідра! — В голосі президента компанії чулося схвалення і подив.— Сeme, не займайте!

Сем спинився від раптового окрику.

— Не займайте! — голосно повторив Таппінгер.

Обидві половинки тим часом почали згорталися, як згортається їжак, ховаючи живота. Поки Сем розмірковував, чи слід йому виконувати наказ президента, половинки гриба перетворилися на дві кулі. Та, що була близче до Сема, крутнулася в його бік, і біолог кинувся навтіки, здіймаючи куряву.

Спільман, показавши рукою на сплюндроване поле, гостро сказав:

— Таппінгере, ви нищите нашу місцевість!

— Вашу, таки вашу... — примирливо відказав президент.

Він витяг із внутрішньої кишені складений учетверо аркуш і подав Спільманові. То була дарча на замок і дві тисячі п'ятсот акрів

землі, засвідчена столичним нотаріусом.— Я ж повинен знати до кінця можливості нової системи.

— Ваша допитливість нам дорого обходиться,— зауважив Сем, відхекуючись.— Та ѹ вам це теж може коштувати...

Але для Таппінгера, здавалося, перестали існувати його супутники. Він не зводив очей із гладких істот, які з подвійним апетитом знищували траву і все, що в ній водиться. Вітер подужчав. На чорній рівнині вперше закрутися вихор, і скоро в небо уп'явся стовп пилюки й газів. По тому стовпу, як по трубі, перекочувалися в небесну блакить порох і руді пари. Згодом важка хмара тієї суміші заступила сонце. Два «дощовики», пооб'їдавши простір уздовж злітної смуги на кілька десятків гектарів, швидко догнали розмірами гриба, з якого утворились. Один із них перекотився через завузьку вже для нього злітну смугу, західився оголювати місцевість з другого боку.

Спільман і його друг стояли як на голках. Першим не витримав Спільман. Вхопивши президента за барки, він прокричав у хітинове лице:

— Таппінгере, кінчайте випробування!

І, як на підтвердження його слів, обидві кулі луснули, утворивши чотири половинки, які почали швидко згортатися. Сем кинувся до однієї з пар і встиг відрубати ротовий отвір разом із зубами. Друга половина тим часом згорнулася, і Семові довелося тікати. Перера, не чекаючи команди Таппінгера, кинувся до другої пари і почав садити кулями в обидві половинки.

— По зubaх, Джюре, по зubaх! — кричав Спільман, але здоровань не чув за тріскотом автомата.

Кулі зникали в живому м'ясі, не завдаючи потворі ніякої шкоди. Автомат мав чималий магазин, і Перера не шкодував набоїв, затято полосуючи довгими чергами вздовж і по-перек. Але рани враз позатягувало, і половинки заворушилися, розгойдуючись із боку в бік. Раптом сталося несподіване: «дощовик», у якого Перера впритул садив із автомата, крутнувся й збив із ніг здорованя. Тієї ж миті кількатонний тягар притиснув бідолаху до землі. Над курною рівниною розлігся зойк розпачу й болю, «дощовик» почав сильно газувати.

Президент компанії, пожбуривші ціпок, на якого досі спирається, кинувся до літака. Біологи за ним. Дихати було важко. Над землею стелилися хмари пилюки й газу, але Таппінгерові, здавалося, не потрібне було повітря. Він не біг, а стрибав, як цвіркун, великими і легкими стрибками. Пали смокінга тріпотіли, як чорні крила. Коли біологи наблизилися до літака, з кабіни вже чути було його тривожний голос:

— Негайно два вертольоти з вогнеметами і гарматами! Ви чули? Негайно!

Тим часом «дощовики» нищили все довкола. Один добирався аж до сельви, другий і третій котилися до затоки й океану. Раптом «дощовик», що був на березі затоки, зник. Його привабили чаїні гнізда у скелях, і він зірвався. Другий об'їдав зелень неподалік від океану.

Троє чоловіків дибали злітною смugoю до затоки. Спільман з відчаем дивився на чорну, як після пожежі, площину. Таппінгер підібрав по дорозі ціпок і, глянувши в той бік, де лежав автомат, перехрестився.

З гори урвища було видно, як бурунить під берегом вода і як на її поверхні розпливаються руді плями. Часом із бурунів виривалися стовпи газу — їх підхоплював пасат і гнав до океану. Плесо затоки поволі бралось легким сірим порохом, який хвилі збивали в клубки брудного шумовиння.

Невідомо й звідки з'явилися вертоліоти. Вони приземлилися неподалік на вузенькій злітній смузі, звихорене гвинтами повітря здійняло хмару куряви. Двоє в цивільному підійшли до Таппінгера, і він пояснив їм ситуацію.

— Все зрозуміло, пане президенте, — гаркнув один із пілотів. — По розривному снаряду на чудовисько. Гадаю, вистачить.

— Не раджу, — втрутився Сем. — Наробите ще більшого лиха. Із кожного шматка, в якому зостануться хоч залишки ротового отвору, виросте новий гриб.

— Тоді підсмажте вогнем! — Таппінгер показав рукою в бік сельви, де на узлісці серед дерев диміли два темні стовпи.

— Спалите ліс, — зауважив Спільман. В його холодному погляді, спрямованому на президента компанії, були зневага й цікавість. — Не вистачить усіх ваших мільйонів, Таппінгере, щоб відшкодувати збитки.

І враз на коричневому обличчі Мартеля Таппінгера від незворушності не лишилося й сліду. Воно зблідло, і, здавалося, на ньому

тріскається хітин. Дрібні «шпарини» з'явилися спочатку в куточках рота, потім під маленькими блискучими очима, в чорних зіницях яких засвітилася запопадливість, губи розтяглися у винуватій посмішці.

— Що ж робити, хлопці?! — спитав він тремтічним голосом.

Біологи мовчали. На узліссі захитає крони і впало велике дерево, за ним ще одне, розриваючи ліанові пута, гупнуло в пілюку. Над затокою урвався чаїний лемент. Зграї цих швидокрилих птахів кружляли тепер далеко від берега, над поки ще чистою водою.

А плесо, вкрите шаром легкого шлаку й піни, морщилося водовертями, і здавалось, що на дні точиться запекла боротьба між велетенськими доісторичними чудовиськами.

— Ходімо,— сказав Спільман Семові.

— Заждіть! Габрієлю, благаю, придумайте щось! — Від лискучої хітинової маски не лишилося й сліду, вона ніби полушилась і обсипалася, відкривши лиць пойнятої розпачем людини.— Я заплачу, я відшкодую вам усі збитки. Ось.— Таппінгер витяг із кишені чекову книжку і вивів у ній суму з п'ятьма нулями.— Тут подвійне, ні, потрійне відшкодування. Ну, будь ласка, Габрієлю! Заради вашого свята, якого ви колись тут зазнали... Заради Марієтти!

Спільман здригнувся. Таппінгерові слова викресали спомин, який, ніби блискавка в горобину ніч, освітив усе довкола, і він на мить побачив рудоволосу дівчину серед росяної зелені, яскравий диск сонця над затокою, чистого, неначе щойно з ранкової купелі. Та

бліскавка враз згасла, і перед очима знову постала сіра, курна пустеля, узлісся, на якому падали дерева, багнiste плесо затоки, у вухах досі лунав розпачливий крик Пепери.

— Не нагадуйте мені про це, — холодно мовив Спільман.

Він подумав, що пам'яті не зітреш і не купиш за гроші, як не купиш і звичайної порядності.

Сем узяв чек. Його вилицовувате індіанське обличчя було спокійне і тільки в розкосих очах, як у жертвовнику, палахкотів лихий вогонь жерців доби Монтесумі.

— Ходімо, бо буде пізно, — сказав Сем.

Вертоліт, розганяючи гвинтами хмари газу й куряви, завис над сплюндованим узліссям, що згори скидалося на дивний город, на якому росли рухливі гарбузи. «Дощовики» — їх було вже більше сотні — жадібно обгризали кору з повалених дерев. Оббіловані стовбури нагадували кістки велетенських тварин. Спільман натис на курок, куля влучила в найближчу потвору, яка жадібно ласувала молодою паростю. Це на неї не подіяло. У череві «Молоха» зникали нові й нові кущі та деревця. Лише перегодя з вертольота помітили, що м'ясній гриб, у якого влучив Спільман, став не таким активним, здавалося, наситився. Він уже не крутився дзигою, лише спроквола накочувався ротом на їжу, а тоді й зовсім спинився і став схожий на справжнього велетенського гриба-дощовика.

— Чим стріляє ваш колега? — поцікавився пілот у Сема, який сидів поруч.

— Кулями, начиненими штамом нітрофікуючих бактерій. Потрапляючи в організм гриба, вони розкладають аміногрупу білка.

— А-а,— мовив пілот і повів вертоліт на схід.

Низько над океаном, аж до білої смуги прибою на кораловому рифі, нависло руде шумовиння, що його гнав від материка вітер. Гвинти шматували ту суміш пилюки й газу. Клапті рудого туману затуляли ілюмінатори, і пілот змушений був знизити вертоліт аж до поверхні хвиль, на якій де-не-де гойдалися купи сірої піни. В прозорій океанській воді «дощовиків» не було видно, проте дно нагадувало пустелю під водою — жодної водорості, жодної істоти. Тільки неподалік від коралового рифу біологи уздріли багато чорних зубчастих предметів — решток ротових отворів. Над ними сновигали сірі тіні акул.

— Хоч раз прислужилися людині, розбійниці,— пробурмотів Спільман.

Повернули до затоки. Пасат устиг повимітати з материка рештки газопилових скучень, і тепер сліпило очі призахідне сонце. Від його близького жару, здавалося, от-от займуться смарагдові гребені лісу. А в затоці точилася запекла боротьба. Спільман, затулившись долонею від сонця, спостерігав, як у бурунах каламутної води, що скипали над єдиним уцілілим грибом, мелькали чорно-жовті риби. Вони аж кишили довкола.

— Тут наші кулі зайві,— мовив Спільман.— Піраньї.

Вертоліт узяв напрям на бетонну смугу; в промінні призахідного сонця вона здавала-ся розпеченою до червоного. Пролетіли над

самотнім згорбленим Таппінгером, який стояв над урвищем біля берега. Його чорна нерухома постать нагадувала пам'ятник цвіркунові.

Василь Головачов

ДЕРЕВО

Моторошний свист пронісся над пультом, і немовби гіантське лезо перетнуло екран по діагоналі. Дзвінко вибухнули прилади на протилежній стіні ходової рубки. Вона розкололася навпіл...

Отямилися вони досить швидко: першим Дзиго Вірт, потім Грехов і Мішин. Тільки Сашко Лунь лежав, розкинувши на розбитому пульті великі руки. Мішин помітив на них кров і скрикнув. Дзиго схопився з крісла, наблизився до Сашка, торкнув його за плече... Через кілька довгих секунд він повернув до друзів бліде обличчя, і короткий стогін зірвався у нього з уст. Сашко Лунь був мертвий...

Ніхто з них не зناє причин катастрофи, навіть Мішин, єдиний на кораблі теоретик і практик миттєвих таймфагових передач. Пошкодження виявилися значними: вийшов з ладу координатор, не працювали й навігаційні системи. Лише через деякий час посвітлішли екрани, але інформації про місце знаходження корабля не додалося.

Ліворуч по курсу тъмно світилися багряні зорі. Праворуч, зовсім близько, палало патлате оранжеве сонце. Незважаючи на

свій досвід, ні Грехов, ні Дзиго Вірт не могли визначити, куди викинув їх таймфаговий коридор.

«Класична ситуація, — думав Грехов, з гіркотою усвідомлюючи своє безсилення.— Аварія на рятувальному кораблі! Іронія долі. Що ж трапилося? Ми прийняли виклик, станція кинула нас по каналу і...»

У цей час вони відчули ледь помітне прискорення. Предмети, що літали по рубці, почали знижуватися. Потім у глибині екрана з'явився плавний пагорб планети.

Вона здавалася мертвовою, мов стерилізована колба, проте астронавти мимоволі шукали у безмовному просторі бодай натяків на розумне життя.

Корабель закінчував останній оберт. Мішин спробував працювати з апаратурою аналізу, але це нічого не дало. Проте він першим знайшов дивну деталь на поверхні планети. Спочатку Дзиго Вірт сумно пожартував, ніби то видно вісь планети, і лише знизившись, люди зрозуміли, що бачать гігантське дерево.

— Наче в казці,— здивовано мовив Мішин.

Грехов, закусивши губу, копався в пульті. За кілька хвилин, коли знову заревли гальмівні двигуни, Мішин, мовби відчуваючи удар, устиг крикнути друзям:

— Тримайтеся!

Страшний поштовх кинув людей у глибину крісел...

Спочатку Дзиго виніс безвільне тіло Мішина. Відсапавшись, знову повернувся в корабель. Виніс Грехова і кілька хвилин чекав,

поки стихне біль у грудній клітці. Потім повернувся по Луня, вже підсвідомо.

Дзиго ліг на спину і почав дивитись на дерево, насолоджуючись спокоєм і відчуттям стихаючого болю. Корабель сів неподалік від цього рослинного дива. Заворушився Грехов. Підвівши, глянув на понівечений корабель.

— Кепська справа,— піби перехопивши думку Грехова, мовив Дзиго Вірт.— Не вибрatisя нам звідси...

— Не панікуй,— сказав Грехов.

Дзиго знизав плечима і повернувся до Мішина. Той нарешті отямився і теж сів.

— Це воно... дерево, яке виконує бажання.— Мішин ледве стримувався від пекучого болю.— Про це дерево багато розповідали пілоти галактичної розвідки...

— Вигадки, — перебив його Грехов, — жарт якогось пілота, та й годі.

— Що ж нам — не вірити? — кинув Мішин і важко підвівся. Він довго дивився з-під долоні на дерево, що більше скидалося на велетенську кульбабу.— Піду туди.— І, не чекаючи відповіді, став підійматися на пагорб, що затуляв стовбур унизу.

— Як гадаєш, він розуміє, що ми приречені? — дивлячись услід Мішину, спитав Дзиго Вірт.

— Напевнě... Просто не хоче з цим змири-тися.

Мішин повернувся несподівано швидко. Він був збуджений і не приховував цього.

— Послухайте, Дзиго, у мене, мабуть, щось із головою...

— Болить?

— Ні, не те... Я вас прошу, сходіть до дерева. Або ж я захворів, або... Сходіть.

— Чого?

— Я прошу вас,— зовсім тихо промовив Мішин.

Дзиго Вірт глянув на Грехова і неохоче підвівся. Невдовзі він дістався вершини пагорба і замахав руками.

— Сюди! Мерщій!

...У товстій сірій корі дерева на висоті людського зросту вони побачили білий матовий прямокутник, на якому пломеніли слова:

«Дерево бажань. Виконує одне колективне бажання».

— А чому нашою мовою?.. — здивувався Грехов.

— Певно, марення,—сказав Дзиго Вірт,— колективне...

Мішин, блідий і схвильований, тільки зітхнув. Вони стояли кілька хвилин, не дивлячись один на одного.

— А якщо це... реальність? — першим озвався Грехов.

Дзиго Вірт гмикнув.

— Ти повірив?

— А ти? На жарти не схоже... та й що нам залишається?

Дзиго замислився, у нього в очах спалахнули вогники.

— Слово честі, хочу вірити.

— Вірити... — луною відгукнувся Мішин.

— Сядемо? — чи то запитуючи, чи пропонуючи, сказав Дзиго Вірт.

Вони слухняно сіли на пружкий килим

трави, повернувшись обличчям до білого пря-
мокутника.

Грехов ніяк не міг зосередитись. У ньому боролися невіра в можливість дива і чекання його. «Ну, а якщо «дерево» справді спроможне зробити те, що ми вважаємо дивом? Хіба ми всі закони природи пізнали? А коли так, то найголовніше тепер — не помилитись...»

«...Як це пекельно важко! — думав Дзиго Вірт, боячись поворухнутись.— Ось коли необхідна дисципліна думки, найосновніша з дисциплін! Чи впораємося? Повинні! Бо чого ми тоді варті?»

«...Нічого не виходить,— гарячково розмірковував Мішин. — Невже наші бажання різні?! Тоді прощай, mrіє... Ale я вирішив правильно, інакше вирішити не міг... Це мука... Це смішно... Чийсь невдалий жарт... А може, я відвертаю свою увагу?!»

Вони посиділи ще трохи, знемагаючи від боротьби з собою, від кволості й палкої надії. Раптом почулися чиєсь кроки. Вони, досі ще нічого не розуміючи, мовчки дивились на дерево. Грехов озирнувся. На пагорбі стояв живий Сашко Лунь і розглядав їх з тривогою і здивуванням.

— Я їх шукаю, корабель розбитий, а вони сидять собі... Що ви тут робите?

Всі заворожено розглядали Сашка.

— Нічого цього немає... — мовив нерішуче Дзиго.— Це гіпносон. Дурний гіпносон, бо за логікою ми повинні були просити корабель. Сашкове воскресіння... нічого не міняє. Ми всі приречені... I все-таки я дуже радий.

— Ми знайдемо вихід,— твердо сказав Грехов.— Прокинься, Дзиго. Це не сон. Тепер нас четверо, а це щось та означає.

Уже з вершини пагорба Грехов оглянувся. На його здивований вигук обернулися всі. З деревом коїлося щось незбагненне. На його стовбури грали дивні струмені, розмишаючи чітку структуру. А ще через деякий час дерево запалало. У тому вогні промайнули якісь конструкції, фігури істот. Потім з'явилися зображення людей, в яких легко можна було впізнати їхню четвірку, і все розстануло. В небо піднявся могутній смерч.

«Що ж, це теж правильно,— подумав Грехов.— Воно пішло далі. Я не знаю, хто чи що воно є — дивна істота чи, може, автоматичний пристрій — суть не в цім. Цілком можливо, що це подібний до нашого корабель аварійно-рятувальної служби іншого розуму, на якому лежить відповідальність за всю Галактику. Колись і ми приймемо від них естафету. А порятунок тепер у наших руках. Самі знайдемо вихід. Самі!»

Олександр Тесленко

У МЕНЕ В СЕРЦІ НЕМА ЗЛА

Мідний дзвін на вхідних дверях басовоито бовкнув. Раз, потім другий. Худорлявий, середніх років чоловік сидів у м'якому рожевому кріслі готельного номера і якось упокорено споглядав з висоти сорок другого поверху панораму зимового міста. Дзвін бамкнув утретє, і чоловік голосно гукнув:

— Заходьте! Відчинено!

Він дивився у вікно, аж доки почув позаду себе хрипкий і чомусь схвильований голос:

— Добрий день. Ви Самійло Борунь? Я не помилився?

— Атож, — відповів чоловік і повернув до незнайомця довгобразе зморшкувате обличчя. — Я Самійло Борунь.

— Пробачте. Я журналіст. Хотів би взяти у вас коротке інтерв'ю, — він дістав з кишені фонозаписник, але не поспішав сідати й не роздягався; на плечах його брунатної шкіряної куртки і на волохатій шапці, яку він тримав у руці, лежав сніг.

— Сідайте. Що привело вас саме до мене?

Журналіст квапливо роздягнувся.

— Ви сьогодні прилетіли з Інкани на запрошення Земної Ради?

— Так, на урочисту церемонію десятої річниці...

Запанувала довга мовчанка. Журналіст марно шукав слова і раптом сказав:

— Зима, — подивився у вікно.

Чоловік у тон йому додав:

— Зима, та снігу зараз куди менше, ніж торік... Я знову на Землі...

Здавалося, Самійла Боруня цілком задоволяєла розмова про сніг, про погоду, він жодним словом чи рухом не виказував цікавості. Дивився на високі будинки, що біліли за вікном, на темну смужку лісу, на те, як пливе магістраллю рухлива маса гелікомобілів.

— Розкажіть, будь ласка, про ті події, — мовив нарешті журналіст. — Розумієте?

— З мене поганий оповідач.

— Будь ласка, пригадайте все, розкажіть, це дуже важливо для мене...

— Для вас особисто? Пробачте, не знаю вашого імені...— Борунь усміхнувся, на його обличчі майнула цікавість.— Мені часом хотілось написати книжку. Я ні на хвилину не забував тих днів. А ось тепер усе пригадується надзвичайно гостро, бо я знову на Землі...

— Розповідайте, прошу вас,— схвильовано сказав журналіст, поклавши на коліна увімкнений фонозаписник.

— Розповідати?

— Так, усе від самого початку.

— Десять років тому наш трансангуляр спеціального призначення «Інкан» зробив посадку в північноамериканському космоСентрі,— Самійло Борунь на хвилину замовк. Журналіст тим часом напруженим поглядом заохочував його до розповіді.

— Нам не дозволили сісти на території Європи, хоч звідти шапкою докинути до Нойвіда. Нам дарували ще годину й сімнадцять хвилин, щоб уже на Землі все зважили й збагнули глибину нашої відповіданості... Вам цікаво? Я поганий оповідач. Я просто робітник...

— Розповідайте.

— У космоСентрі нас зустрів голова Земної Ради Іван Моревіль. Він помітно хвилювався, але був дуже стриманий. Його хвилювання передалося й нам. Сказав: «Хлопці, сподіваюся, ви розумієте, чому Земля викликала саме вас...» Наша бригада спеціального призначення вважалася найкращою. Цієї слави ми зажили після того, як попрацювали

у 142-му штучному зоряному метакаскаді астероїдного поясу. Але кожен розумів — то все іграшки порівняно з тим, що нас чекає на Землі. «Хlopці, шість мільйонів населення Нойвіда евакуйовано ще вчора. Ми розуміємо, що в разі вашої помилки чи просто якоїсь фатальності треба думати про евакуацію всіх землян, та в нас немає ні часу, ні такої кількості транспортних кораблів... А на кількох контейнерах пошкоджено захисні рифи... Тож щохвилини може трапитись...» — так сказав Моревіль. Ми пішли за ним до червоного овоїдного гелікомобіля. Я тоді вперше побачив Землю. Я народився на орбітоні «Земля-8», мої батьки і досі працюють там... Того дня кожен із нас уперше бачив сніг. Не просто замерзлі краплі води, не вкриті памороззю тенета арматури, а справжній сніг, що повільно кружляв у небі, як у кінофільмах. Лапаті сніжинки падали на наші плечі, на наші когерати, перекинуті через плече, і довго не танули. А одна на вилозі моого комбінезона виблискувала кілька хвилин ще й у салоні гелікомобіля, вона була прекрасна, як споруда сучасного орбітона, коли дивитися на нього здалеку. Але, врешті, розтанула...

— Ви — поет, — мовив журналіст.

— Облиште, краще слухайте... До речі, як вас звати?

— Даруйте, я б хотів відрекомендуватися згодом, — сказав журналіст, підсилюючи цими словами таємницість свого приходу. — Розповідайте, будь ласка...

— Добре... Моревіль провів нас аж до станції пневматичного трансатлантичного

зв'язку. «Одна година і сімнадцять хвилин, хлопці, щоб ви зрозуміли...» — почав Моревіль, але біокібер Гайвір раптом перебив його: «Ми все розуміємо. Даремно не дозволили сісти в Європі. Час такий дорогий. А ми все розуміємо. І ніщо нас не злякає. Не зупинить. Ми ж любимо Землю. Ця любов закладена ще на першому конвеєрі...» Пам'ятаю, він раптом замовк, поглянув на інших, а потім упевнено додав: «Так, вона закладена у кожному з нас». Моревіль тоді стомлено всміхнувся, його тонкі губи затремтіли — так усміхаються злякані діти, безневинно і сторохко. «Спасибі, хлопці. Там, у Європі, вас зустрінуть. Другий день ідуть роботи. Земля чекає вашої допомоги». І ми поїхали. Пасажирська пневматична капсула була майже порожня. Спершу подумалося, що то особисто для нас виділили увесь величезний салон, але я раптом збагнув — хто ж зараз може їхати в Європу, окрім таких, як ми? З кожною хвилиною ми відчували, як щось огортає пеленою свідомість, наші усмішки ставали дедалі напруженішими, як остання усмішка Моревіля, а обличчя — схожими на театральні гумові маски. Ми ніби потрапляли в якесь потужне поле, заплутувалися в його силових лініях, і я добре розумів, що та пелена, те невидиме павутиння — страх. Він наблизався до нас, ми наблизялися до нього. Мені тоді було тридцять шість. Уперше в житті кожною клітиною свого ества я відчував, що таке страх. Ні, це не хвилювання, не усвідомлення небезпеки. Це якесь раптове, болісне, подібне до вибуху усвідомлення фатальної матеріаль-

ності народжень і фіналів. А за націвпрозорими стінами салону на арках підземного тунелю миготіли видовжені в тонкі волокна сигнальні ліхтарі. За ту годину й сімнадцять хвилин кожний з нас справді збагнув глибинний сенс слів простих, мов газетне повідомлення,— в Європі під містом Нойвід, на глибині двох кілометрів, під час прокладання додаткової транспортної пневомагістраля виявлено велетенські запаси древньої нуклонної зброї, на кількох контейнерах пошкоджено захисні рифи, другий день ведуться роботи по врятуванню. Сьогодні всі ці події — історія. Я зараз уже знаю і найменші подробиці, яких тоді ніхто з нас не знав, хоч ми й були учасниками тих подій... Ловлю себе на думці, що згадую книжку Олеся Буркуна «Земля, народжена вдруге». Ви читали?

— Так,— кивнув журналіст.

— Та книжка загалом про нас, і тепер я, мабуть, не зможу додати жодної нової деталі до створених письменником образів, до опису нашої роботи. Хоч там і багато вигаданого. Але я можу погодитися, що все було саме так. Я просто не міг тоді запам'ятати, що в Авеніра Горлача — ми з ним сиділи в салоні пневмокапсули поруч — на правому плечі був пошкоджений комбінезон, і Авенір уважно розглядав дірку, силкуючись пригадати, де саме він подер костюм. Бернард Болл, можливо, й справді цілу дорогу мутикав пісеньку про сороку, а Аскольд Зимнич сидів нерухомо із заплющеними очима, ніби дрімав, тільки руки судомисто стискали когерат. Будимир Глей щохвилини зир-

кав на стінний годинник і якось байдуже повторював: «Уже скоро приїдемо», а Вацлав Манчарський запропонував випити кожному по ковтку міцного боро з його похідної фляги, і ніхто не відмовився; біокібер Доброслав усю дорогу перевіряв свій когерат.

Рудочубий хлопчина у блискучому захисному костюмі з шоломом у лівій руці зустрів нас на третій європейській колекторній станції лиш одним словом: «Ходімте!» А потім додав: «Ходімте швидше!» Біля пластиконових боксів з костюмами радіаційного захисту він нетерпляче чекав, доки ми всі перевдягнемось. Руки в нього тоді тремтіли, обличчя ж, кругловиде і ще таке дитяче, було навдивовижу спокійне. Відгалуженням основного тунелю ми пішли за ним. Невдовзі побачили в кінці кам'яного коридора людей, їхні постаті, освітлені потужними прожекторами, кидали химерні тіні на стіни підземної зали. Її вирили променями стаціонарних когератів навколо велетенських контейнерів, що громадились посередині. Вони були страхітливо буденні й скидалися на продуктові блоки сільськогосподарської фірми «Гуллівер». «Ось вони, древні нуклонки», — мовив рудочубий, його голос споторювався динаміком або ж просто хвилювання насичувало його нелюдськими модуляціями. Без привітання і традиційного потиску рук до нас звернувся кремезний бородань. Під кулястим шоломом його борода також видавалась кулястою. Пригадую, він сказав: «Мене звати Іліан Верн. Ми третю годину чекаємо на вас. Треба все узгодити, зупинитись на якомусь із варіантів. Ми вирішили законсерву-

вати це проклятуще лайнно, та на двох контейнерах пошкоджено захисні рифи. Рано чи пізно це призведе до вибуху. Отже, ці два контейнери доведеться аніглювати. Що скажете на це?» — «А відновити захисні рифи?..» — спітав я тоді і сам відразу збагнув, що відновлення рифів та ще в таких умовах небезпечніше за анігіляцію.

Олесь Буркун писав, що в цю хвилину я особисто думав про сина та дружину, які залишились на Веріані, про тридцять шість прожитих літ, а ще про Землю, про її долю... Так, мабуть, я тоді думав про це. Руки тремтіли, а ноги підкошувались... Я зголосився першим почати анігіляцію одного з контейнерів. Довго порався біля когерата на розсувних триногах. Мене ніхто не підганяв, хоч кожен розумів, що часу в нас обмаль: чутливий лічильник Бакса сухо клацав. Зростав рівень радіації. Наші костюми ще рятували, та час прискорював свій плин, і небезпека щоміті зростала. Філігранність роботи полягала в тому, що прямий когерентний промінь відразу б викликав вибух... В Олеся Буркуна це описано з цікавими подробицями. Я скажу лише одне — з першим контейнером ми морочилися вісім діб без хвилини перерви. Працювали по черзі, часто мінялися.

Безліч разів виходив з нами на зв'язок Іван Моревіль, питав про самопочуття, про допомогу, від імені всіх землян переказував вітання і бажав успіху... Та лічильник Бакса вже захлинявся. Часом здавалося, що я відчуваю, як мене пронизує потік нейтронів. Костюми вже не рятували. Першим знепри-

томнів Лавро Білій, і відразу за ним Лукаш Гудим. Їх винесли представники медичної служби, з'явившись несподівано, ще до нашого виклику, з глибини головного тунелю. Аж тоді я зрозумів — за нами постійно стежили. Роздивившись, помітив п'ять червоних сигнальних вогників телекаріусів — тож усі ці дні нас транслювали по Всеземній Телейнформаційній Системі...

— А чому ви відмовилися від допомоги? Пам'ятаю, тоді навіть ішлося про заміну всіх бригадою біокіберів... — несміливо перебив його журналіст.

— Так, коли знепритомніли Лавро Білій та Лукаш Гудим, Іван Моревіль категорично заявив, що вимагає нашої заміни. Але то було недоцільно. Кожен з нас був уже, як решето. До того ж нас вважали найкращими когераторами Сонячної Системи... Біокібери не були б нам гідною заміною. Зрозумійте мене правильно. Вони молодці, вони завжди працюють з максимальною віддачею, та коли треба зробити неможливе, тоді потрібна людина. Вона часом витримує неможливе...

— Людина справді велика загадка, — мовив журналіст. — Але біокібер Доброслав був з вами до останньої хвилини. Він також витримав.

— Можливо. Я погано пам'ятаю останні дні... З другим контейнером було ще важче. Вивільнення енергії катастрофічно прискорювалось, ми самі це прискорювали своїм втручанням. А швидкості анігіляції змінити не могли. До того ж з кожним днем нас становало менше, і більше часу доводилось пере-

бувати під смертоносним потоком нейтронів... Останніх днів я зовсім не пам'ятаю. Не можу сказати точно, коли відмовила пам'ять. Здається, то був день одинадцятий... Але я так само затято брався до когерата, як надходила черга, впевнено краяв смертоносний контейнер. Так розповідали мені потім ті, хто сидів біля телеекранів. Та я нічого не пам'ятаю,— в голосі Самійла Боруня вчуvalася гордість за себе, за людину.— Кажуть, я останнім вийшов після знешкодженого другого контейнера...

— Так, ви були останнім. Вас виніс біокібер Доброслав. Ви вже не могли самі йти... З його пошкоджених вазопроводів витікала біоплазма, та він виніс вас, мов малу дитину. Напружуючи останні сили, ви кричали: «Чуєте, хлопці! Все гаразд! Земля, наша Земля!»

— Справді? Не пам'ятаю цього. І ніхто мені не розповів. І Олесь Буркун не писав про це... А чому?

— Останні години жоден з телекаріусів не працював. Вони були пошкоджені нейтронним потоком. Тож телевізори на Землі мовчали... А лікар, що відправляв вас і Доброслава на поверхню, був такий схильзований... Тому про це ніхто й не знав. Та й хіба це так важливо? А ви справді не пам'ятаєте?

Самійло Борунь голосно розсміявся:

— Справді, я нічого не пам'ятаю. Ви мені не вірите?

— Колись не вірив...

— Даруйте, а звідки вам відомі такі подробиці?

— Я... біокібер Доброслав.

— Ви? Доброслав?.. — Усе тіло чоловіка напружилося. — І ви чекали десять років, щоб сказати мені про це? Чому?! — Йому на очі навернулися слізози: — Ми дуже змінилися, — сказав по паузі. — Чому ми з вами не зустрічалися ці роки? Позаминулой осені в «Континенталі»... Всі, хто залишився... Чому вас не було, Доброславе?

— Пробачте, я гадав, що ви не хочете мене бачити... Я не розумів чому, але так думав... Пробачте, я не вірив, що ви не пам'ятаєте...

— Як ти міг, Доброславе? — Самйло Борунь уже не стримував сліз.

Вони довго дивились один на одного.

— Це треба бути біокібером, щоб отак... — крізь слізози мовив Самйло. — Ти дуже змінився.

— Та й вас важко впізнати. Але ми живемо. І я завжди казав собі: то пусте, що він не хоче мене бачити, що він забув про мене. Головне — ми всі витримали, залишилася Земля... А знаєте, у мене в серці ніколи не було зла... Я тоді витримав тільки завдяки вам, тільки завдяки вам...

Володимир Заєць

ТЕМПОНАВТИ — ТАК ЇХ НАЗВУТЬ

— Я в магазин збігаю, — сказала дружина, застібаючи благеньке пальто, — а ти на молоко поглядай.

— Угу, — пробурмотів Максим.

Ніна раптом розсердилась.

— Повтори, що я сказала!

— Повторюю,— покірно відповів Максим, роздумуючи над тим, чим же можна замінити цей важливий площинний транзистор.— Що?

— От біда мені з тобою! — спалахнула дружина і, скинувши пальто, побігла на кухню.

У двері подзвонили, і Корнеєв почув голос сусідки. Розмова зайшла про нього.

— Важко тобі з ним, сердешній! — співчутливо воркотіла сусідка.

— Так,— погоджувалася дружина.— Все я та я по господарству б'юсь, як риба об лід. А він то в бібліотеці сидить, зарившись, мов кріт, у книжки; то вдома з металевими цяльками морочиться. А для сім'ї чоловік, годувальник потрібен, а не подоба до нього.

Максим тяжко зітхнув і схилився над схемою. Дружина, звичайно, по-своєму має рахцю. Сім'я одними лише ідеями ситою не буде, а конструкція машини часу відбирає усі вільні години. Через неї, машину, він, інженер, працював у позавідомчій охороні. В результаті вийшов значний виграш у часі: доба — чергування, три — вдома, зате давався взнаки програш у платні. Гнітила Максима і принизлива слава дивака-винахідника, мало не божевільного, який тішить себе нездійсненими надіями і свідомо робить казна-що. Злі язики прирівнювали його до винахідників вічного двигуна, і тільки сам він непохитно вірив у свою ідею.

Він вірив і знов, що співіснують на одній просторово-часовій осі минуле, сучасне і май-

бутнє. Одне з питань хвилювало його найбільше: як жорстоко майбутнє детерміноване минулим? Контури майбутнього розпливаються, і в ньому якимось неймовірним чином існують кілька рівноправних, рівновірогідних реальностей і, можливо, реалізація однієї з них багато в чому залежить від поведінки темпонавта (так Максим назвав людей, які будуть переміщатись у просторі й часі).

Щоб розвіяти сумніви, Максимові необхідно було провести випробування машини. І він ішов напролом до своєї мети, до цієї сяйливої зірки, і в його кімнаті потроху виростала небачена споруда — близкуча від металевої обшивки куля з двома телескопічними антенами зверху і плоским днищем. До овальних дверцят прироблено ручку від платтяної шафи. Кабіна була темнуватою, сидіння Максим зняв зі старого тапчана, але предметом його гордощів був пульт, на якому горіло безліч кольоворових індикаторів, зліва знаходився невеликий екран зовнішнього огляду, у правій своїй частині пульт наїжався безліччю тумблерів і рукояток.

Саме цього вечора була закручена остання гайка і зроблено останнє паяння. Вдома стоялатиша — дружина з сином пішли на день народження Колюнчиного приятеля. Максим нерухомо сидів біля машини і відчував, як завмирає в ньому жагуче прагнення діяльності, як розчиняється в незвичному спокої постійне побоювання не встигнути. Він сидів, не запалюючи світла, у напівтемряві, на триногому кухонному стільці, прихилившись до гладенького борту машини, і

в душі у нього народжувалося щось давно забуте, ніжне, немов весняна квітка, крихке, мов сніжинка.

І він збагнув, що це — щастя.

До тями його привів неголосний звук — неначе щось шкрябало — а потім яскравий спалах світла. Максим побачив перед собою двометрового красеня у вільному золотистому одязі, який невідомо звідки з'явився. Незнайомець мовчки переводив погляд з Корнєєва на машину. Максим на мить розгубився, але відразу ж зрозумів, що все це від перевтоми, і знову заплющив очі, намагаючись розслабитися. Але світло, яке з'явилося в кімнаті нейнезрозумілішим чином, било просто в обличчя, і перед очима плавав червоний туман. Максим зморшився й розплющив очі. Видіння не зникло. Воно усміхалось доброзичливо і трішечки співчутливо. Максим помітив це співчуття і, відразу ж повіривши у реальність незнайомця, скипів:

— Що вам треба і як ви тут опинились?!

Але перш ніж незнайомець відповів, Максима осяяв радісний здогад, і він із щасливою усмішкою вислухав, як незнайомець звичайнісіньким голосом відповів:

— Двадцять друге століття. Середина. Дві тисячі сто вісімдесят третій рік, дев'яте вересня.

— Теж осінь! — чомусь зрадів Максим.

— Мені хотілося б упевнитись, чи туди я потрапив. Ви Максим Іванович Корнєєв, рік народження тисяча дев'ятсот сорок п'ятий, радіоінженер за освітою?

Максим мовчки кивав, дивуючись надмірно правильній вимові, а той вів далі:

— У нас, істориків темперології, виникла розбіжність. Частина дослідників, до них належу і я, вважають, що вперше можливість переміщатися у просторі й часі обґрунтував Максим Іванович Корнеєв. Тобто ви. І саме ви створили діючий зразок часу. Інші доводять, що машину часу винайдено в середині двадцять першого століття.

У Корнеєва неприємно запекло під грудьми.

— Вони вважають, що принцип переміщення по просторово-часовому континууму відкрила Флорінда Браун.

— Яка ще Браун? — неприємно був вражений Корнеєв. — Я відкрив цей принцип! Я й машину збудував. Ось вона.

Він промовив це і сам дивувався своїй гарячковості й цьому власницькому інстинкті, що казна-звідки взявся.

Пришелець підійшов до апарату і ніжно погладив його рукою.

— Ось він, найперший, — зворушеного промовив він, і голос його затремтів.

— А навіщо вам, власне, було прилітати сюди? Щоб переконатися в моєму пріоритеті? — раптом здогадався Максим. — Вам простіше було б поритись у відповідній літературі.

Пришелець здивовано звів брови.

— Простіше? Та хіба ви не знаєте? Ах, так! У вашому столітті інформаційний вибух тільки починається. Але ви, мабуть, знаєте, що кількість інформації зростає лавиноподібно, як то кажуть, по експоненту. У вас це ще не так помітно, а в нас — труднощі неймовірні. Розібратись у сучасному потоці інфор-

мації дуже важко навіть з допомогою ЕОМ дванадцятого покоління. Затрати на пошуки потрібних відомостей величезні, через це довелося нам розшукувати дані за допомогою темпомобіля. Енерговитрати і витрати часу при цьому на порядок менші, ніж при звичайному інформпошуку.

— Невже нема ради?

— Шукаємо,— занудьгував гість.— Ми не в змозі зорієнтуватися в потоці інформації навіть у своїй вузькій спеціальності. А припинити дослідження неможливо — адже в пізнанні сенс існування людства.

— Потоп. Другий всесвітній потоп,— зіронізував Максим.— Цього разу інформаційний.

— Що? — не зрозумів пришелець.

— Це з царини міфології.

— Які ви ерудовані! — захоплено мовив темпонавт.— Однаке нам пора прощатись, енергія в накопичувачах вичерпалась.

Почулось сухе клацання, і «видіння» зникло. Максима знову огорнула півтемрява.

Не минуло й кількох секунд, як почувся незвичайний звук, цього разу схожий на гудіння басової струни, і перед Максимом з'явився інший тёмпонавт, ще вищий за попереднього, у тісному одязі, що виблискував сріблом. Цей пришелець був діловитішим і почав розмову без зайвих слів.

— Вітаю! Ви Максим Іванович Корнєєв? Добре! Ви винайшли машину часу? Чудово! Я це і доводив тим.— Він тицьнув пальцем кудись позад себе.— Де ж вона?

Максим стомлено підвівся і підійшов до машини.

— Простенько, але досить надійно,— констатував пришелець.— Молодець, молодець!

Деякі слова йому ніби важко було вимовляти, і тоді він шепотів у чорну коробочку, яка висіла на грудях, потрібне слово долило звідти.

— Що це? — зацікавився Максим.

— Універсальний перекладач. За три з половиною століття наша мова змінилась, от і стала в пригоді ця штуковина. Зручна річ! Дарую! Дозвольте вручити як приз першому темпонавтові. Знадобиться в подорожах у просторі й часі.

— З якого ви століття? — запитав Корнєєв, тримаючи в руці невагому коробочку.

— Кінець двадцять третього. Вік швидкостей, біороботехніки, квазізоряній інженерії!

— Невже у вас ніде не відзначено, що машину часу винайшов я? — з сумом поцікавився Максим.— У мене вже був один із двадцять другого століття.

— Вони самі по собі, а ми самі по собі. Звідки нам було знати, що у вас побувала експедиція? Сиробуй розшукати ці відомості у гіантському потоці інформації. Він перевовнює нас. Жах, жах! З одним інформаційним вибухом ледве впоралися у двадцять другому столітті, а зараз новий готується. Ну, до побачення, поспішаю, голубчику. Нема коли!

Знову прогула басова струна, і пришелець, потъмянівши, зник.

Виявилося, що цей візит не останній. Пришельці прибували, як за розкладом, з інтервалом у дві-три хвилини. Третій... Четвертий... П'ятий... Восьмим прибув пришелець

із двадцять сьомого століття. Його одяг мінівся різnobарвними вогнями, великі очі дивились привітно й уважно, на голові в цього темпонавта був широкий золотий обруч. Здавалося, що думки незнайомця ллються саме з нього і легко проникають у мозок співрозмовника. Корнєєв відчував, що у нього в мозку самі по собі виникають слова й образи.

— Я прибув до вас із двадцять сьомого століття...

— Он як! — швидко сказав роздратований Максим.— У вас інформаційні неув'язки. Чергові! Для історії темпорології вкрай важливо з'ясувати, хто ж винайшов машину часу! Цікава ситуація складається.

З обруча долинув імпульс подиву й запитання.

— Я винайшов! Я! Але, даруйте, я дуже стомився від усіх цих безглуздих візитів непроханих гостей. Прощавайте!

Восьмий пришелець повільно розчинився в повітрі, не перестаючи випромінювати хвилі подиву.

Ніна з Колюнькою повернулися близько одинадцятої. Увагу дружини відразу ж привернув гомін у кімнаті чоловіка, нечіткі голоси. Вона прислухалась і вирішила, що Максим розмовляє сам із собою. «З'їхав з глузду остаточно,— з несподіваним полегшенням подумала вона.— Цього давно слід було чекати». І вона відчула, що все, нарешті, стало на свої місця, що дивна поведінка чоловіка пояснювалась найприроднішим способом. Тепер з'явилася можливість спекатись цього джерела постійної роздратованості і

неспокою. А найголовніше, що все з'ясувалося. Він кілька разів намагався пояснити їй, над чим працює, і Ніні навіть якось здається, що вона збагнула суть його слів і відчула казкову красу фантастичної конструкції, створеної думкою її чоловіка. Після цього вона пішла до своєї кімнати, і їй стало моторошно. Звичайно, вона як медсестра знала, що божевілля не заразне, але вона знала й те, що є в списку професійних захворювань і така хвороба, як «наведений психоз» — психічне захворювання, що виникає у людей, які довго і безперервно спілкуються з божевільними.

Цілісінську ніч, заважаючи Ніні Михайлівні спати, з кімнати Максима Івановича долинали гучні голоси, і з-під дверної щілини спалахами пробивалися яскраві смуги світла.

— Хоч би квартири не підпалив, шизофренік, — крізь сон бурмотила вона. — А завтра його, миленького, до психіатра відведу і в психіатричну лікарню госпіталізую.

До кінця ночі Максим був геть змучений. Коли до нього в ілюмінаційному блиску з'явився двадцять другий відвідувач, Максим нерозбірливо крикнув і пошпурив у нього шматком каніфолі, який випадково виявився напохваті. Темпонавт номер двадцять два злякано зник. А Максим, начепивши коробочку універсального перекладача на шию, крапливо сів у кабіну машини і, набравши на циферблатах потрібний час, натис на червону кнопку пуску. Темпомобіль, переміщуючись у просторі й часі, повинен був потрапити до давньогрецького міста Сіракузи на дві тисячі двісті шістдесят п'ять років назад.

Максим відчув запаморочення, потім кімната повільно перевернулась так, що опинилася внизу, пропорції довколишнього дивовижно спотворилися, всі предмети сплющились і огорнулися серпанком. З несподіваною чіткістю раптом проступила протилежна стінка, вкрита рожевими шпалерами з квіточками, які було замінено близько семи років тому зеленими, а потім голубими. Після цього Максим відчув легку нудоту, яка буває в пасажирів маленьких літаків, коли ті провалюються в повітряну яму.

Він примружив очі, а коли розплющив їх, то побачив, що апарат стоїть на вузенькій, мощній бруківкою вулиці, біля будинку з плоским дахом, на якому так добре спати задушливої літньої ночі. Сонце стояло високо в зеніті, повітря дихало спекою, під розпеченим навісом сидів смаглявий широкоплечий чоловік. Йому було близько п'ятдесяти, і в його кучерявій бороді виднілися сріблясті пружинки сивини. В одній руці він тримав циркуль, у другій — кулю, допитливо вдивляючись у неї, ніби намагався розгледіти невидиме.

— Хай бережуть тебе боги і сприяють у всіх ділах,— привітав його Максим, підійшовши ближче, і коробочка універсального перекладача жваво переклала фразу на давньогрецьку.— Чи не скажеш ти, де житло високоповажного Архімеда?

— Що тобі від нього треба? — різко спітив грек, на превеликий подив Максима, зовсім не зважаючи на коробочку, що розмовляла.

— Мені хотілося б поговорити з цим ве-

ликим ученим,— сором'язливо признався Максим,— довідатись, чи насправді це він умів добувати квадратні корені з дуже великих чисел, а також...

Обличчя грека палало кров'ю, на лобі надулись вени. Він хріпко прокричав кілька слів, і універсальний перекладач затріщав, не зумівши перекласти фрази.

— Що з вами? Я тільки хотів дізнатись...

— Дізнатись! І цей теж! — з мукою в голосі закричав грек і, приклавши кулю до плеча, ніби ядро, з силою жбурнув її в Максима. Якимось дивом той зумів ухилитися від смертоносного снаряду і запально прокричав:

— Ти що, з глузду з'їхав?! Дикун ти, а не стародавній грек! Я завжди з повагою думав про стародавніх греків як про носіїв високої культури, а тепер бачу, що дуже помилявся. Невже важко сказати, де проживає славно-звісний Архімед?

— Я Архімед,— похмуро признався грек, нервово гладячи бороду.— Пробач, пришельцю, мимоволі ледве не завдав тобі шкоди. Мабуть, боги на мить затъмарили мені розум. Повір, дуже важко зберегти спокій, коли до тебе цілій тиждень один за одним приходять чужоземці і ставлять пусті запитання, як оце ти. Спочатку з'явився муж рослий у золотистому одязі, потім...

— Потім у сріблястому одязі,— підхопив Максим.

— Звідки ти знаєш? — насторожився Архімед.— Чи це не твої друзі?

— Ні, це не мої друзі. Я знаю про них тому, що вони з'являлися й до мене!

— Виходить, і ти вчений? — зрадів Архімед.— Тоді, може, ти поясниш, про який це закон тлумачили пришельці? Та й ти, здається, згадував закон Архімеда.

— Передусім хочу нагадати, що у воді всі предмети здаються легшими.

Архімед нетерпляче клацнув пальцями.

— Близче до справи! Це я давно помітив і зрозумів, що вода виштовхує тіло, яке занурене в неї.

— Занур будь-яку річ, твою кулю, наприклад, у ванну. Рівень води підніметься, куля витіснить рідину, що за об'ємом дорівнює її власному. Витіснена рідина намагається зайняти свій попередній об'єм і виштовхнути кулю з силою...

— З силою, спрямованою вгору,— в захопленні ляснув себе по стегну Архімед,— що дорівнює вазі води, витісненій кулею! Послухай-но, закон цей універсальний! Він стосується будь-якого предмета!

— Оце і є знаменитий закон Архімеда, який відомий у нас в майбутньому і навіть вивчається в школі.

Архімед пританцювував від захвату, радість відкриття п'янила його.

— Я давно роздумував над цим! І тепер усе стало ясно! Який гарний закон! Чудовий закон! Ев-ри-ка!

І з криком «Еврика!», не в змозі стримати захоплення, він побіг вулицями Сіракуз.

Побіг одягнутий.

Архімед прибіг аж через півгодини, радісний і майже не захеканий — давньогрецька спортивна підготовка, безперечно, давалася взнаки.

— Зайдемо в дім, о пришельцю! — блиснув він білозубою усмішкою. — Я гадаю, нам є про що погомоніти.

Вони зайшли до кімнати, і Максим побачив, що вона заставлена рулонами, які лежать на ложах, під ложами, вертикально стоять у кутках, а то й просто валяються на підлозі.

— Це все результат моїх роздумів, — гордовито повів рукою господар.

Він, здуваючи найтонший пил, розгортає креслення і давав короткі пояснення, крадъкома позираючи на Максима. Катапульти, підйомні механізми, блоки у найнеймовірніших поєднаннях, геометричні креслення, знову катапульти. Та, розгорнувши одне з креслень і ледь глянувши на нього, Архімед згорнув рулон і при цьому густо зашарівся. Максим усе-таки встиг дещо помітити і вже приготувався запитувати, коли тоненько запищав зумер, нагадуючи, що енергія закінчується. Натиснувши на кнопку браслета, він вимкнув сигнал і поспішив до виходу. Архімед, ідучи за ним, раптом спитав:

— Я відразу здогадався, що ти з майбутнього. Чи не можеш ти сказати, що буде зі мною і моїм рідним містом, прекрасними Сіракузами? — Архімед посмутнів. — На нас давно гострять зуби загарбники — ці злісні дикиуни, які вивчали лише одну науку — науку вбивати.

Максим кивнув.

— Так, я знаю майбутнє. Ти зробиш безліч відкриттів у механіці й геометрії. Але любов і визнання своїх громадян завоюєш тим, що під час облоги Сіракуз римським

полководцем Марцеллом сконструюєш потужні катапульти, які несхібно поцілятимуть у ворога величезним камінням; металеві машини, які посилатимуть хмари стріл і дротиків. Величезні журавлеподібні механізми особливими захватами підйматимуть за ніс ворожі кораблі, а потім кидатимуть їх у безодню. І в полководця Марцелла вирветься гірке зізнання: «Доведеться нам припинити війну проти геометра». Але твоє місто...

— Не треба далі,— суворо перебив його Архімед.— Я хочу вірити в те, що це місто вистойть.

— Гаразд,— погодився Максим.— Я розповім про твою подальшу долю. Та тільки для того, щоб умовити тебе врятуватись. Ти загинеш від меча ворожого солдата, коли будеш креслити на піску. І слова твої переживуть віки: «Не чіпай моїх креслень!» Але подумай, навіщо тобі передчасна смерть? Сідай у мою машину й полетимо у майбутнє. Ти зможеш продовжити своє життя на десять, а то й на двадцять років. Послухай, я пропоную тобі не абищо — життя!

— Hi! — різко відповів Архімед і раптом прояснів на виду.— Чому ти не хочеш зрозуміти, чужоземцю, що я не можу виїхати з рідного міста, коли знаю, що зможу принести велику користь при його захисті. Нехай навіть ціною власного життя! Хіба це не щастя для мене? Вирішено — я лишаюсь!

— Може, розповісти тобі про деякі відкриття майбутнього? — запитав Максим.— Це полегшить твою роботу.

Архімед хитро примружився.

— У Сіракузах кожен знає: найдобриша вода з того джерела, до якого веде найважчя стежка.

Максим відчинив дверці апарата.

— Не знаю, чи жалкувати мені, що я не зміг тебе переконати залишити Сіракузи, чи ні?

— Не жалкуй! — Архімед прощально підняв руку. — Боротьба за справедливість — це ж прекрасно!

Максим заліз у кабіну й теж помахав рукою. Дверцята зачинились. Він сидів, замислено дивлячись на панель. Куди податися? В двадцять перше століття чи в двадцять друге, а може, відразу в тридцяте махнути? Добре було б вирушити туди — в далеке світле майбутнє. Його там зустрінуть з радістю, він зможе спочивати на лаврах, оточений загальною повагою як винахідник машини часу. Відпочивати... А чи все зроблено мною в двадцятому столітті? Максим згадав про горду відмову Архімеда і натис на кнопку, під якою був нерівний напис: «Повернення в точку старту».

Знову запаморочилася голова, і Максим відчув, ніби провалюється в безодню. І в цю мить він чомусь пригадав креслення, яке Архімед посorомився йому показати. Тоді воно здалося Максимові чимось на диво знайомим, хоч і були там незрозумілі позначення й символи, була незавершеність конструктивних елементів. Та тільки зараз Максимові раптом сяйнув здогад, що це була наївна, але в основі своїй правильна принципова схема машини часу.

Віктор Савченко

ЛИСТИ З ПЕКЛА

Виймаючи з скриньки конверт, я спочатку не звернув уваги на почерк і на те, що на конверті немає зворотної адреси. Відчинивши двері, кинув його на журнальний столик і заходився готувати каву. Голова моя була начинена уривками доповідей про нові археологічні знахідки, про радіоізотопні методи аналізу віку кісток та ще багато чим, почутим на республіканській конференції археологів. Про той синій конверт я згадав аж тоді, коли сів до столу. Неквапливо розпечатав — і тут мене ніби струмом шарпнуло. Ще до кінця не усвідомлюючи, що сталося, я почав гарячково читати.

«Дорогий мій внуче Василю!

Не певен, чи дійде до тебе цей лист, бо пишу дуже здалеку. Ти навіть не уявляєш, як далеко зараз твій дід Карпо. Як би хотілося глянути на вас із Галею, але наперед знаючи, що найближчим часом це неможливо, розповім дещо про себе. Я працюю бульдозеристом. Тут дуже жарко — температура сягає 280°C, але ми терпимо, бо робимо все це для вас... Знаю, знаю. Ти зараз думаєш: не може старий, щоб не вдарити себе в груди. Та повір, ми тут справді не сидимо. Пам'ятаєш діда Спиридона? Який був неповороткий, а зараз працює, як ударник. Отак, дорогий мій внуче, ми не «старі гальма», як ти інколи полюбляв казати».

Я перегорнув аркуш, сподіваючись на продовження, але на другому боці нічого не було. Я був здивований до краю, адже дід Карпо вмер два роки тому, на вісімдесят шостому році життя! Я любив старого, бо він був мені і за батька, і за матір. Любив, але й частенько кпинив його, коли він починав надто вихвалютися.

Та я був спантеличений лише на мить. Витівка старого через два роки по смерті збадьорила мене і додала апетиту — з кавою я ум'яв ще двісті грамів буковинської ковбаси і чималий шмат хліба. Мені все було ясно. Старий, відчуваючи, що йому недовго вже топтати рясту, написав цього листа і віддав комусь із своїх молодших приятелів, аби той по його смерті відправив листа мені. «Ах ти ж, старий хвалько,— сумно подумав я.— Все одно докопаюся, хто цього листа вкинув». Ясно було одне — людина живе в нашому місті, про що свідчив єдиний штемпель. «Хто б то міг бути?» — міркував я.— «Хто ж іще? Козленко!» — підказав мій внутрішній голос.

Цей Козленко — заслужений артист республіки, найчастіше грає комедійні ролі. Дід Карпо часто чекав його за лаштунками, і вони після спектаклю прямували до «Театрального».

Раптом мене ріzonула думка. У листі пишеться про діда Спиридона. Адже той помер рік тому. Не міг же мій старий передбачити, пишучи цього листа, що через рік по його смерті помре й Спиридон.

«А йому цього й не треба було знати,— озвався мій внутрішній голос.— Спиридон

був на три роки старший від діда Карпа, а під кінець і дурневі було ясно, що сусіда на тонку пряде. Тільки випадково Спиридон не вмер раніше за моого старого». Отже, дід Карпо попрохав Козленка, аби той укінув листа по смерті Спиридона.

Через деякий час, грюкнувши дверцями таксі, я заходив у будинок, де на восьмому поверсі жили Козленки. Відчинив сам Кость Миколайович.

— А, це ти, Василю! Заходь! Ну, про що там говорять предки? — запитав він, маючи на увазі мою професію археолога.

Я подав листа від діда, ні на мить не зводячи з господаря очей. Поки він читав, на його обличчі тліла тепла посмішка. Козленко таки був щирим приятелем моєму старому, хоч і молодшим на сорок років... Та й усі дідові друзі були вдвічі, а то й утричі молодшими, либонь, тому, що самого його анітрохи не зігнули оті вісімдесят шість років. Бувало, дивиця в спину — стрункий чолов'яга, хода пружна. Альпінізмом займався до шістдесяти. А заговори-но з ним! Вицвілі очі враз синішають, брови сизим розкриллям шугають угору. Тільки волосся білим холодом вибліскує.

Кость Миколайович підвів голову:

— Знайшов старого листа від Карпа Левковича?

— Не так, щоб уже старого,— сказав я, ледь посміхаючись. Я тепер ладен був заприєгнутися, що це не Козленкова робота.— Подивіться на штемпель.

Той глянув на число, на почерк.

— Нічого не розумію.— На його обличчі

з'явилося аж ніяк не сценічне здивування.— Чи не з того світу цей лист?

Я тільки стенув плечима, мовляв: біс його втямить.

Козленко зайшовся сміхом.

— От так устругнув Карпо Левкович! Чез рік по смерті нагадав про себе. 280° за Цельсієм! Ха-ха-ха! Цікаво, кому він доручив укинути цього листа?

Прийшовши додому, я взяв потужну лупу і почав порівнювати почерки на свіжому листі і на листі, якого дід Карпо прислав із Криму незадовго перед смертю. Сумніву не було — писала та сама рука. Отже, листа відправив хтось із дідових друзів. Іншого варіанту я не бачив. Але до чого тут оці 280°C ? Страйвайте! Замолоду старий працював на коксохімічному заводі в смолоперегонному цеху. Таку температуру може мати кипляча смола. Де тут його книжки? Ага — довідник коксохіміка. Я швидко гортав сторінки. Так воно і є! Це температура кипіння кам'яновугільної смоли. Отже, дід цими 280°C хотів сказати, що він у пеклі. «Тепер Еней забрався в пекло, попав зовсім на інший світ...»

Перед тим, як лягти спати, я дістав альбом і почав розглядати велику кольорову фотокартку, зроблену на похороні діда Карпа. Ось він лежить у труні, заклечаний живими квітами. Худорляве загострене лице, пелехаті брови, на високому чолі — жодної зморшки; права рука на животі, шульга-протез посолдатському випростана.

Дивно... Дивлячись на мертвого діда, на скорботні обличчя рідних і друзів моего ста-

рого, я вже не відчував горя. «Старий дотеп-
нику!» — подумав я про останній дідів
вибрик і почав розбирати ліжко. Годин-
ник на стіні бамкнув, нагадавши, що вже
північ.

«А все ж цікаво знати, хто вкинув лис-
та...» — подумав я, засинаючи.

Наступного дня вранці, прибраючи зі сто-
лу, я звернув увагу на те, що лист із «пекла»,
як охрестив його подумки, написано на сві-
жому білому папері яскравою пастою. Крим-
ський же лист пожовк, паста вицвіла, ніби
він довго лежав на сонці. А різниця в часі
була незначною. Не завдаючи собі з цього
відкриття великого клопоту, я всунув обидва
листи до кишені і невдовзі вже був на кон-
ференції. Свою доповідь про розкопки на
Чуфут-Кале я зробив позавчора і зараз при-
мостиився в кінці зали, слухаючи, про що го-
ворять інші.

— Колего, — нахилився я до антрополо-
га Ванжі, який саме проглядав збірник тез
конференції, — чи є зараз методи, за допо-
могою яких можна встановити, коли було
написано текст?

— Авжеж. Радіоізотопний метод. Онде
у восьмому ряді сидить чоловік із білим ко-
мірцем. Бачиш? Ото він удосконалив його.
А що таке?

Я пояснив ситуацію і дав прочитати дідо-
вого листа.

Ванжа одразу пожвавішав.

У кав'яrnі, під час перерви, ми підійшли
до столика того чоловіка і попросили ознайо-
мити нас із його методом. Він охоче згодився.

Трохи перегодя ми втръох підіймалися схо-

дами на поверх вище. Конференція йшла в Інституті антропології, де й працював цей чоловік.

Кожний кубічний сантиметр довгої, схожої на коридор, кімнати щільно заставлено апаратурою.

— Ось,— чоловік показав на прилад, що нагадував електронний мікроскоп, — сюди закладається зразок письма...

— Ну, візьміть хоча б це,— подав йому Ванжа посмертного листа мого діда.

Той, розрівнявши, притис аркуш склом, зазирнув у окуляр. Потім став умикати безліч тумблерів, ручок і, нарешті, заглянувши знову в окуляр, сказав:

— Цього листа було написано два місяці, три дні, вісімнадцять годин тому... На жаль, хвилин і секунд ми не можемо визначити.

— Цікаво,— мовив Ванжа, і жодна людина не помітила б у його голосі фальші. Йому справді було цікаво.

Чоловік, повертаючи листа Ванжі, здивовано глянув на мене:

— Ви не вірите?

— Чому ж, вірю. А ось оцей текст, ви не могли б сказати, коли було написано? — Я подав йому кримського листа від діда. І, поки він робив своє, подумки вирахував, що цього листа було написано два роки, п'ять з половиною місяців тому.

— Два роки, п'ять місяців, п'ятнадцять днів, двадцять годин,— відповів чоловік рівним голосом.

Ми з Ванжею не пішли більше на конференцію, а примостилися за столиком у спо-

рожнілому буфеті. Я замовив по чашці чорної кави.

— Слухай, — сказав мій приятель,— а може, старий і зовсім не вмирав? Скажімо, замовив у муляжиста свою точну копію з пластика — зробити це не так уже й важко — і підсунув її вам, а сам кудись гайнув...

— І працює зараз бульдозеристом при температурі 280°C,— прикро додав я.

Помовчали. Потім Ванжа нерішуче сказав:

— Тут він міг помилково приписати зайвого нуля. Отже, тоді лишається 28°C. Улітку така температура і в нашому місті буває.

Ванжа говорив дурницю. Навіщо було б старому оте таємниче зникнення? І водночас я був цілком певен, що листа писав дід Карпо. Та цей факт сприймав так, як сприймається науковцями безліч природних явищ, про які знають, але яких ще не вміють пояснити.

Хоч мої плечі й обтягували лямки важкого рюкзака, я, мов пір'їна, вилетів на третій поверх. Біля дверей лежав вогкий килимок. Отже, Галя вдома. Пересердилася, вернулася. Відімкнувши двері, я ще з порога помітив, що навколо все блищить, із кухні чути запах свіжого борщу. Кинувши рюкзак, я зазирнув у обидві кімнати, але дружини не було: «Мабуть, десь вийшла...» — подумав я.

Похлюпавшись у ванні та повечерявши, я захопив із журнального столика свіжий номер «Історичного журналу» і простягся з ним на канапі. Поволі розмірковуючи, я роз-

горнув журнал... І тут просто мені на груди з нього випав синій конверт. Я аж стрепетувся, помітивши знайомий почерк. За піврічку встиг уже забути про ту дотепну витівку старого.

«Дорогий мій внуче Василю!

Мало радості писати листа, на якого не матимеш відповіді. Передусім хочу тобі сповістити про одну неприємну новину. Дід Спиридон попав у аварію, і його вже серед нас нема. На його місці тепер лікар-невропатолог Чорненко — професор Чорненко. Може, ти його й знав — про нього часто писали. Зараз він працює на буровій. Його фах, як і десятків інших, хто тут опинився, не грає ніякої ролі. Робота у нас небезпечна, і небезпека та підсилюється високою температурою 280°С, частими виверженнями вулканів та пиловими бурями. Та все, що ми робимо... А втім, не має значення... Ну, хай щастить! Привітай Галю!

P. S. Не намагайся розгадати таємниці моїх листів. Найближчим часом тобі це не вдасться».

Цього разу мені було не до сміху. Професор Чорненко справді помер чотири місяці тому. В газеті «Медицина» писалося: «На шістдесятому році життя пішов від нас славетний лікар, доктор медичних наук, професор М. Д. Чорненко...» Не вмер, а пішов від нас. Хай дід Карпо передбачив смерть Спиридона — старий мав вісімдесят вісім років, але як він міг передбачити смерть професора Чорненка, якого ледь-ледь знов?

Я підхопився і почав нишпорити по кишеньях піджака, де лежали кримський лист і перший лист із «пекла». Розклавши їх на столі, одразу помітив, що всі вони починалися однаково: «Дорогий мій внуче Василю!» Стуливши аркуші один до одного і сумістивши всі три «дорогий мій внуче Василю!», я підніс усе те до лампочки нічника — літери співпадали, неначе всі три листи було віддруковано з якоїсь матриці. Потім заходився досліджувати літеру «а». Її було написано однаково скрізь. Дослідивши «а», я перейшов до «б» і так далі. Висновок був один: усі літери однаковісінькі, неначе друковані на машинці з прописним шрифтом, до того ж з почерком моого діда. «Врешті,— подумав я,— дід Карпо міг замовити у гравера шрифт свого почерку, а потім напаяти його на будь-яку друкарську машинку, залишивши її у когось із своїх приятелів». Судячи з усього, листи писала або друкувала людина, яка була в курсі всіх наших із дідом суперечок.

Я знову почав думати, хто б це міг бути, але, крім Козленка, ні на кому так і не міг спинитися, хоч півроку тому переконався, що це не він. «Кость Миколайович — актор,— наполягав на своєму мій внутрішній голос.— Скорчти Лазаря йому нічого не варто». Отож, нашвидкуруч поголившись та переодягнувшись, я незабаром стояв уже в вагоні метро.

— А, Василю! — вигукнув Козленко, який був уже під чаркою. — Ходи, ходи, дорогий! Дай-но я тебе розцілую!

З вітальні долинав гамір — там було пов-

но гостей. Виявляється, Козленки святкували срібне весілля.

Кость Миколайович, після того як я їх привітав, відрекомендував мене гостям, не забувши додати, що я внук Карпа Левковича. Гості враз пожвавішали, почувши дідове ім'я. Божко, режисер, навіть запропонував випити за його світлу пам'ять. Перехиливші по чарчині, гості одразу ж забули про мене. Я ж підсів до Люби — дочки Козленків. Ми перекинулися з нею кількома словами про її роботу — вона працювала медсестрою в дитячій лікарні,— а потім вийшли на балкон подихати свіжим повітрям. Не знати й чому, я розповів їй усе. Не приховав і своєї підозри щодо її батька.

Люба перечитала дідові листи. На мое запитання про друкарську машинку відповіла: — У нас ніколи не було друкарської машинки.

Вона висунула шухляду під телевізором і дістала пачку паперу. То були переважно ролі, які колись переписував Кость Миколайович. Любі сама почала порівнювати почерк на них з почерком на дідових листах із «пекла». Де там, листи моого старого було написано за всіма правилами каліграфії, по Козленковому ж письму неначе повзвав рій вимашених чорнилом мух...

Якийсь час ми стояли мовчки, зіпершись на перила балкона, милувалися вогнями міста на другому боці Дніпра, що нагадувало густо засіяне зорями небо. Хоч моя розповідь і здивувала Любу, проте вона вважала всі ті листи не дуже оригінальною витівкою діда Карпа.

— Слухай, Василю, оцей професор... Здається, недавно про нього друкували в «Медицині»...

— Не так уже й недавно,— заперечив я.— Місяців чотири тому.

— Ні, ні. Днями. Стаття називалася «Заповіт професора Чорненка». Можливо, ідеється про якогось іншого професора...

Вона вийшла і принесла підшивку газет.

В одному з передостанніх номерів «Медицини» справді було вміщено заповіт, у якому покійний професор волів бути похованним у дворі медичного інституту. Кореспондент обурювався на черствість осіб, які відповідали за похорони. Настанок повідомлялося, що найближчим часом має відбутися церемонія перенесення праху вченого.

Вдома було без змін. Галина досі ще не прийшла. «Де ж бо вона? Мало на мою голову ребусів сиплетися...» I тут я помітив на письмовому столі цидулку.

«Коли хочеш мене побачити, приходь сьогодні до мами. Галя».

Отако! Тільки цього мені зараз не вистачає. Я спересердя натиснув на клавіш приймача, почав роздягатись.

Прокрутівши ручку і нічого цікавого так і не знайшовши, ліг і одразу ж заснув.

Наступного дня на роботу не треба було поспішати, тому я, вийшовши вранці з двору, поволі простував вулицею. Першим, кого зустрів, був Геннадій, Спиридонів онук. Він прогулювався з величезним чорним догом.

— У тебе гарний пес,— сказав я, привітавшись.

— І розумний,— додав Геннадій.

Помітивши, що я не поспішаю, він запро-
сив мене на склянку чаю.

— У твого старого було багато книжок,
де вони? — показав я рукою на порожні
стелажі.

— Ось,— погладив він дога.— Я продав
книжки і на ті гроші купив Артура. Артуре,
ляж!

Пес плюхнувся на підлогу.

Геннадій вийшов і повернувся з великою
шкатулкою. У цій шкатулці з яскравим роз-
писом дід Спиридон зберігав свої папери. За-
раз тут лежали пожовклі фотографії, що бу-
ли мені знайомі ще з дитинства,— я не раз
переглядав їх, коли ми з дідом Карпом при-
ходили в гості до його приятеля. Серед ста-
рих знімків кілька зовсім свіжих: з похоро-
ну. Спиридон, обкладений у труні квітами,
навколо сумні обличчя родичів і знайомих.
Я знав їх усіх, окрім середнього на зрист чо-
ловіка, десь років на сорок. Обличчя в ньо-
го було якесь незвичайне, мертвє. Він упав
мені в око тому, що я бачив його на похо-
ронах моого діда.

— Хто цей чоловік? — запитав я.

— А біс його знає,— Геннадій налив іще
по склянці чаю.

Я хотів спитати, чи не одержував він лис-
тів од діда, але вчасно стримався. Ще по-
думає, що я несповна розуму.

...По дорозі до інституту у мене весь час
стояв на думці незнайомець, якого я бачив
на обох фотокартках.

Разом з Ванжею ми були на розкопках у Криму. Я показав йому останнього листа від діда. Він мовчкі почав читати.

— Біс його втямить! — вигукнув по хвилі Ванжа, вкладаючи листа в конверт.— Отой професор Чорненко, він що, був другом Карпа Левковича?

— Яким там другом...

Я розповів Ванжі про некролог у «Медицині».

— Ходімо негайно в медичний інститут,— сказав він.

...У коридорі на кафедрі невропатології було виставлено стенд із працями професора Чорненка. Тут було все, починаючи від перших статей у наукових журналах, аж до солідних монографій та їх закордонних переведок.

— Так, — зауважив колега з сумом і задрістю,— цей чоловік залишив по собі велику спадщину... Що з тобою!? Ти на себе не схожий! — вигукнув він.

Я відчував, що рука моя тремтить, коли показував на стенді фотокартку з похоронами професора Чорненка, на якій був і невідомий з «неживим» обличчям. Тільки цього разу на його лиці проступала ледь вловима посмішка, ніби він посміхався на догоду фотографові.

— Що ж тут дивного? — мовив Ванжа.— Він міг знати всіх трьох.

Коли ми виходили з інституту, Ванжа смикнув мене за руку.

— Глянь.

На дверях виблискувало свіжими фарбами оголошення. Громадські організації ін-

ституту сповіщали, що перенесення праху професора Чорненка відбудеться завтра, 28 травня.

— Стривай! — раптом вигукнув колега. — Це він писав листи з «пекла»! Отой, на фотокартці. Аякже, перший лист з'явився по смерті Карпа Левковича і діда Спиридона. Цей тип — на їхніх похоронах. Другого листа ти одержав по смерті професора. Він знову тут як тут. Немов представник із пекла. Е-е-е, колего, тут пахне містикою.

Домовившись зустрітися завтра вранці в медичному інституті, ми розпрощалися. У колеги був заклопотаний вигляд.

Я приїхав до медичного інституту на годину раніше, ніж домовилися. У дворі вже викопали могилу, віддалік на невеликому п'єдесталі біліло мармурове погруддя професора Чорненка.

Щоб змарнувати час, я зайшов до інститутського музею. І не пошкодував. Тут у відділі протезування висіли портрети вчених, що працювали в галузі штучного серця, експонувалися моделі апаратів штучного кровообігу, новітні конструкції пристрій для реанімації, протези нирок, печінки, легенів, рук, ніг, кісток, рогової оболонки, шкіри та інше.

Я й не зчувся, як зелена стрілка годинника спинилася на десятій.

Біля тротуару стояв «Запорожець» Ванжі; сам він оглядав пам'ятник професорові Чорненку. Обабіч могили походжали якісь люди. Помітивши мене, антрополог застеріг, щоб я до нього не підходив. Тим часом у дво-

рі зібрався чималий гурт людей. Під'їхав катафалк, і з нього вийшло десять літніх чоловіків, які привезли червону труну. Мовчки, пройшовши крізь натовп, вони опустили професорів прах у могилу і діловито, без поспіху, почали загортати. Натовп зростав. Прийшли студенти. Коли було насипано могилу і встановлено пам'ятник, виступив ректор. Він, мабуть, говорив тепло і широко, про що свідчили обличчя тих, хто був поряд.

Думку Ванжі зустрітися на церемонії перенесення праху я збагнув аж тоді, як помітив т о г о, кого я бачив на фотокартках. Він, виявляється, був серед десятьох, що приїхали катафалком. Його не можна було розглядіти, коли він рухався — ніс труну, загортав могилу, встановлював погруддя. Я помітив його тільки після ректорової промови, як біля пам'ятника з'явився фоторепортер. О! Наш знайомий стояв у тій самій позі до фотокамери. Я проштовхався ближче й розгледів його лице — воно мало всі фіолетові відтінки. Іще воно було мов намальоване: ледь вловима посмішка й безбарвні, неживі очі. Він помітив мене і, як мені здалося, впізнав, адже ми бачилися на похоронах діда Карпа.

. Юрба почала рідшати, і ті десятеро попрямували до інституту. Я встиг запитати у якогось студента :

— Хто оті десятеро, що з ректором?

— Дев'ятеро з них — члени вченої ради і завідувачі кафедрами,— відповів він.— А десятий, отой у коричневому костюмі, мабуть, із міністерства. Напевне не знаю.

Ректор і десять його супутників зникли за інститутськими дверима.

Ванжа назирці подався за ними.

Хвилин через десять він вискочив на по-
двір'я, вигляд у нього був розгублений.

— Зник! — просичав мені над саме ву-
хо.— А все ти, йолопе! Хто тебе просив пха-
тися до пам'ятника!?

Мені нічого було відповісти, і я мовчки
поплентався слідом за Ванжею до машини.
Ми трохи посиділи, поглядаючи на двері
і сподіваючись, що чоловік у коричневому
костюмі все-таки з'явиться. Та він не з'явився.

Ванжа вправно маневрував серед безпе-
рервного потоку автомобілів, міркував про
щось своє. Нарешті зупинився біля мого бу-
динку.

— Зайдемо, вип'ємо по чащі кави,— за-
пропонував я.

— Ні, поїду,— заклопотано відповів Ван-
жа.

Звернуло на третю. Я почувався стомле-
ним. Переодягнувшись у піжаму, випростав-
ся на килимку у «мертвій позі». Йоготера-
пію я успадкував від діда Карпа, правда, ли-
ше одну вправу—шавасану. По кількох хви-
линах повного розслаблення почав виклика-
ти в уяві зеленаве море, але натомість у па-
м'яті спливали місця розкопок у Чуфут-Ка-
ле та поблизу нього, гуркотіння десь у горах,
від якого ночами ми не могли заснути. Рап-
том паралельно з тими загадками в пам'яті
промайнули зовсім інші спогади. Біля столу
сидить дід Карпо, щось пише. В зубах тліє
люлька, обличчя бліде й заклопотане.

«Як ти гадаєш, Василю, чи можливий на
земній кулі демографічний вибух?»—звертає-

ться він скоріше до самого себе, аніж до мене. І тут від йогівської розслабленості не лишилося й сліду. М'язи напружилися, як у звіра перед стрибком. Дід писав лівою рукою, тобто протезом. До того, як після сумнозвісної експедиції на Ельбрус йому відтяли шульгу, він був лівшею. А потім він писав своїм протезом на біострумах. Я схопив драбинку і кинувся до антресолей, де лежав дідів архів. Там було складено все: від чернеток перших наукових праць та докторської дисертації аж до листів від якогось Білозерського — туген'кий стосик, перев'язаний шнурком. Ба! Та у старого ж зовсім інший почерк — неначе курка лапою дряпала. Каліграфічність у нього з'явилася відтоді, як почав писати протезом. Такі протези виготовляються серійно, і, мабуть, усі вони пишуть однаково. Отже, листи буцімто від старого могла писати людина, яка мала штучну руку. І це мусить бути отой, у коричневому костюмі — сьогодні він загортав могилу Чорненка, як бульдозер. Задачу розв'язано, і допомогла «мертва поза». Я поскладав на місце дідів архів, з полегшенням відчув, що знайшов останню ланку в складному ребусі. Хай Ванжа ганяється за тим чоловіком, коли має бажання, для мене листи з «того світу» більше не загадка.

Задзвонив телефон. Хто б це міг бути?

— Слухаю. Добрий день... Так. Ви правильно назвали мое прізвище...

Голос на другому кінці:

— Вам вітання від діда Карпа. Цього разу він не зміг написати, як завжди, і велів усно передати поздоровлення з річницею од-

руження. Отже, вам і вашій дружині — найкращі побажання відсвяткувати через сорок сім років золоте весілля! На все добре...

— Слухайте, не кладіть трубки! Ваші безглазді витівки не варти затертого мідяка! Бувайте.—Я спересердя мало не розбив трубки.

«Що, вирішив змінити тактику? — думав я.—Чи, може, протез у ремонт віддав, а тут саме день нашого одруження».

Знову дзвінок.

— Слухаю... Ванжа?! Де ти його бачив? На автозаправці? Скажи, хвилин п'ять тому він не підходив до телефону-автомата? Навіть із машини, кажеш, не виходив. Уже десь хвилин стоїть у черзі до колонки?

Колега схвильований — це чути з голосу. Ще б пак! Усе так чудово клеїлось і раптом — шкереберть. Виходить, листи писав не той, що на фотокартці. Навіщо тоді його вистежувати?

— Навіщо, Ванжо? Нехай собі іде. Що? Зробити тобі послугу? Ну, звісно ж, приїди. Тільки повозиш потім мене по магазинах. Треба подарунок дружині вибрести... Гаразд, візьму й бінокля.

Автозаправочна станція була неподалік від нашого будинку, і через п'ять хвилин я почув унизу сигнал «Запорожця».

— Швидше, швидше! — квапив Ванжа. — Бо його й слід прохолоне.

Коли ми під'їхали до заправки, машина любителя фотографуватися на похоронах щойно рушила. То був вишневий «Москвич» останньої моделі.

— Бач, запізнись ми на п'ять секунд, і наздоганяй тепер вітра в полі.— Ванжа повів

авто слідом.— Не спускай з нього очей. Це добре, що в нас бінокль. Ми його бачитимемо, а він нас ні. Мені треба знати, де він живе або працює...

— Не людина, а арифмометр! — лаявся Ванжа.— Іздить так, ніби ті знаки сам розставляв. Хоч би тобі де перебільшив швидкість.

Та ось минули передміську розвилку, і «Москвич», опинившись на трасі Київ—Сімферополь, зірвався й почав набирати шаленої швидкості. На нашому спідометрі червона стрілка торкалася числа 140, але переслідуваний дедалі відривався і скоро перетворився на цяточку. Лише в бінокль можна було розгледіти, що то автомобіль.

Ми їхали вже більше години, а чоловік і не думав зупинятись. Збавляв швидкість тільки тоді, коли того вимагали знаки. Мене турбувало питання, яке так само непокоїло і Ванжу. Що об'єднус трьох померлих?.. Страйвай! Хвороба! Дід Карпо і Спиридон померли від раку, професор Чорненко, як запевняє Ванжа,— теж. Отже, всі вони були невиліковно хворі.

— Візьми в шухляді атлас і проглянь усі майбутні розвилки, щоб, коли він зникне з очей, знати, куди чкурнув,— озвався Ванжа.

Але чоловік нікуди не думав повертати. Його машина вже давно минула Чонгар і зараз котила околицями Сімферополя в напрямку Бахчисарая. Ванжа затято мовчав, як людина, котра усвідомила, що робить дурницю, але не могла вже зупинитись.

Раптом вишневий «Москвич» спинився біля автобусної зупинки, і в нього сіло двое.

Скидалося, що вони давно на нього чекали, бо повсакували майже на ходу.

Автомобіль, проїхавши Бахчисарай, тепер рухався шосейкою над річкою Кача, минув Тепе-Кермен, Кудрино, Верхоріччя і десь перед горою Роман-Кош раптом зник. А сонце вже підкочувалося до плато Бабуган-Яли. Ще півгодини — і з гір чорним шумом сповзе ніч.

— Стоп! Він щез! — крикнув я люто, бо відчував голод і досаду.

Ванжа різко натис на гальма, ми повискали з авто. Від довгого сидіння затерпли ноги. Колега вихопив у мене бінокль, почав обнишпорювати поглядом дорогу, ліс у передгір'ї.

— Он, бачиш? Перед розколиною дорога роздвоїлась? — сказав Ванжа, простягаючи бінокль. — Він зверне туди.

Справді, біля перехрестя, куди ми під'їхали, виднівся слід від шин, які сповзали з шосейки на кам'янисту стрімку дорогу, що зміїлася в розколині. Внизу було тихо й волого; спрацьовані гази від машини стелилися сизими клаптями. Ванжа, не довго думаючи, повернув кермо. «Запорожець» посунувся юзом униз, мало не перекинувся. По хвилі ми під'їхали до розколини, перед якою стояв знак «в'їзд заборонено», а під ним табличка з написом: «В'їзд і вхід суверо заборонено! Небезпечна зона!»

— Що?! — В тому окрику колеги було здивування і злість. — Сюди нам не в'їхати!

— Чому? Він же в'їхав. Он спрацьовані гази ще не розвіялись. Чи, може, ота табличка тебе лякає?

— Не в'їхати, кажу тобі. Габарити не дозволяють. Наше авто сантиметрів на п'ять ширше за отвір у розколині. Він проскочив, бо «Москвич» вужчий. Гарантую, обдер боки.

Залишивши машину, ми побігли по дну розколини. Я хоч і вищий від Ванжі на півголови, проте ледь за ним устигав. Розколина чимдалі ставала глибшою, а дорога крутишою.

Наштовхнулись на звичайні гратчасті ворота. А слід на гравії та випускні гази вели далі, ніби й не було тієї перепони.

— Лізьмо! — Ванжа першим видряпався на ворота і сплигнув по той бік.

Тим часом у проваллі стало темно. Ванжа, правда, завбачливо прихопив ліхтарик. Ми бігли за запахом випускних газів, як двоє гончаків по сліду. Раптом промінь світла затанцював на вітровому склі вишневого «Москвича». В машині нікого не було. Сама вона стояла на невеличкому майданчику, в який упиралася розколина. Ми так і прикипіли до дороги, Ванжа погасив ліхтарик. Навколо мертві тиша. Хоча слово «мертва» не дуже пасувало до ситуації, бо в тій тиші відчувалася обжитість. Угорі, немов крізь сіто, сіялися зорі. Ми навпомацки зробили кілька кроків, і зорі зникли. Ванжа знову ввімкнув ліхтарик; ми стояли скраю виплавленого в граніті приміщення метра два з половиною заввишки і до тридцяти в діаметрі. Стовп світла, поковзавши по циліндричному приміщенню і висвітивши двоє широких дверей, уткнувсь у вузенькі дверці з таблом: «Бабуган-Яйла» і кнопкою під ним.

— Ліфт, — прошепотів Ванжа і натис на кнопку. Вона одразу ж спалахнула. Вгорі почалося гудіння.

П'ять хвилин мчав нас швидкий підйомник. Потім був вузесенький підземний хід, що впиралася у вертикальну шахту, в якій, мов у гнізді, стояло циліндричне тіло, схоже на цистерну. Відстань між шахтою й оболонкою «цистерни» була до метра. Через плече Ванжі я розгледів отвір у «цистерні», від якого йшов трап до нашої штоліні.

— Так от що будило нас ночами! — прошепотів Ванжа. Він підійшов до самого трапа.— Ракета...

Це була справді ракета, яка стояла в гранітному гнізді на плато Бабуган-Яйла.

— Ходімо,— сказав він рішуче. І, ніби переконуючи самого себе, додав:— Що, ми марно півдня їздили?

Я завагався, глянув угору штоліні. Там мерехтіли зорі.

— Послухай, та незручно. Нас ніхто сюди не кликав.

— А ти кликав на дідів похорон власника вишневого «Москвича»? А він прийшов. Ще й фізію під об'єктив підставив.

Ми опинилися в просторому салоні з десятком крісел, схожих на ті, що стоять в авіалайнерах. У салоні нікого не було. Якусь хвилину озиралися навколо, а потім Ванжа плюснувся в м'які обійми крісла.

— Хай йому грець, як же ловко! — вдоволено пробурмотів він.— Хоч посидимо в справжній ракеті. Людство вже добрий десяток років користується тим благом, а ми його тільки по телевізору бачимо.

— О, новенькі! — почулося за нашими спинами.

У дверях відсіку стояло двоє.

Від несподіванки ми підхопилися.

— Хто ви, добродії? — запитав чолов'яга з рудою борідкою, на зріст і на вік приблизно такий, як Ванжа.

— Я — Ванжа.

— А мое прізвище Остапенко. Василь Остапенко.

— Скажіть, будь ласка, які у вас професії? — В голосі другого, худорлявого чоловіка з ясними очима, вчувалася повага.

— Я антрополог.

— А я археолог.

— По скільки вам років? — запитав той, що з рудою бородою.

— Мені тридцять два, — відповів Ванжа.

— А мені тридцять, — сказав я, дивуючись, чому це нам, замість поцікавитися, як ми тут опинилися, ставлять анкетні питання.

Чоловіки трохи здивовано переглянулися, і на їхніх обличчях з'явилось співчуття. Авжеж. Вони нам широко співчували. І поважали нас.

— Ну, гаразд. Розташуйтесь, — переборовши нарешті збентеження, мовив худорлявий. — Мало не забув... Я — Ігор Даньків, а ось він — Дмитро Безуглій. Космонавти. Отже, почувайтесь як у дома.

Поки ми здивовано дивилися один на одного, нічого не розуміючи, вони зникли в отворі того ж відсіку, звідки й вийшли. Товсті двері щільно втислися в люк, за яким була прірва. Ванжа, неначе прокинувшись від сну,

стрибнув до люка, але ніде не було вже шпари.

— Ми в пастці! — заволав він.

Раптом почувся гуркіт, ніби одночасно пролунало тисяча громів. Я відчув, як страшна сила швиргонула мене в крісло і почала тиснути, наче я опинився під пресом. А в голові майнула думка: ми вклепались у страшну халепу; нас мають не за тих, хто ми є насправді. Дзінь!!!

Прийшовши до тями, я помітив над собою обох космонавтів. У світлих очах Данькова і карих Безуглого було занепокоєння.

— Нарешті! — вихопилось у бороданя Безуглого. — Що за розчин тече у ваших капілярах, коли мозок не витримує звичайних перевантажень?

— Людська кров, — почувся поруч голос Ванжі. Він сидів у кріслі блідий, як мрець.

— Як-то, людська кров?! — здивувався Ігор Даньків. — Гадаєте, коли маєте досконалі оболонки, то ми повіримо, що в їхніх капілярах тече звичайна кров? Не ображайтесь тільки, але ви в нас не перші. Правда, слід зазначити, корпуси ваші, на відміну від попередніх, мають абсолютну схожість із людським тілом, і обличчя наділені індивідуальними рисами. Та це й правильно, бо штамп нівелює особу. Отут колись сиділо десять ваших колег. У всіх однаковісінські корпуси, костюми, сорочки, краватки, взуття, навіть обличчя. Дивиша — десять близнюків, та й годі. А кожен же з них мав власні риси, вік і багато такого, про що неможливо навіть сказати. Врешті-решт той штамп

можна вважати знаком непошани до людини... Людина завжди є людиною, навіть коли від неї нічого, крім мозку, й не лишилося.

Раптом я все збагнув. І Ванжа теж, бо, замість звичайної іронії, на його виді промайнула розгубленість. Він поривався встати, але м'які лапи крісла тримали його за плечі.

— Сидіть, сидіть, Ванжо, — спокійно мовив Ігор Даньків.— Ми дамо вам черевики від невагомості — тоді підведетеся.

— Куди ми летимо? — ледь вичавив із себе я.

— Хіба вам не сказали в інституті? — здивувався Дмитро Безуглій.— На Венеру. Ми веземо туди запчастини для кіборгів, даруйте, що при вас вимовив це слово. Мені завше незручно вимовляти його, коли поряд є хтось із ваших. Так, ми веземо на Венеру запчастини е-е... і обладнання для Венеріанського інституту мінеральних ресурсів. Ну ѿ, оськільки з'явилися ви, то й вас — майбутніх співробітників цього інституту.

«Отже, це правда. Кіборги існують. Так ось чому на обличчях космонавтів з'явилися співчуття і повага, коли вони побачили нас у ракеті. Співчуття — тому, що, на їхню думку, ми повмирали ще молодими, а повага — бо ми погодилися вмерти раніше, ніж нас доконала б хвороба, тобто — віддали живими свій мозок. Тільки зараз я збагнув смисл слів моого діда: «Затям, Василю, громадянин не тільки життям, а й смертю свою мусить слугувати суспільству... Хіба можна назвати мерцем людину із штучними руками або ногами чи людину із штучним серцем? Людина живе, поки мислить, навіть ко-

ли від неї нічого, крім мозку, й не лишилося».

— Скажіть, чи не знаєте ви Карпа Левковича Остапенка? — запитав я космонавтів. — Вісімдесят шість років, соціолог за фахом.

— Як не знати? — обізвався Даньків. — Карпо Левкович був одним із першої п'ятірки, кого ми перевозили на Венеру. Це вони створили прозорі ковпаки з мікрокліматом і побудували там BIMP.

— А чи не передавав він кимось із вас листів на Землю або чогось іншого? — поцікавився Ванжа.

— Нами не передавав, — сказав Даньків, — а от наші напарники якісь його доручення виконували. От і цього разу в день відльоту Ткачук, якого я змінив, казав, що має подзвонити внукові Карпа Левковича. Привітати з річницею одруження... Стривайте! — раптом вигукнув космонавт. — Адже ваше прізвище Остапенко! Чи не родич ви йому?

— Так, я його внук.

Даньків умить зів'яв, знічено промовив:

— Ткачук до вас, звісно, не додзвонився? Адже ви вже були в інституті.

«В інституті?..»

— Ні, я був дома. Він додзвонився.

— Як-то вдома! — здивувався Безуглій, що досі мовчки слухав. — Хіба кіборги, даруйте, хіба такі добродії, як ви, можуть уже вертатися додому?

— Ми не кіборги. Ми такі ж люди, як і ви, — промовив Ванжа.

Космонавти скам'яніло дивилися на нас. У Безуглого від здивування ніби видовжи-

лась борідка. Нарешті він ступив до Ванжі і розстебнув сорочку; під нею здіймалися волохаті груди.

— Ой! — зойкнув Ванжа.— Що ви робите?! Боляче!

— Як ви тут опинилися, дідько б вас узяв! — прогуркотів Безуглий. В його очах спалахнули блискавки.

— Хто ви? — Від запитання Ігоря Данькова стало зимно, ніби в салон напустили космічного холоду.

Якийсь час ми і космонавти мовчки дивилися одне на одного: вони — суворо, сторожко, ми — винувато, як школярі. Першим заговорив Ванжа:

— Хто ми, ви вже знаєте. А потрапили сюди, мабуть, тим же шляхом, що й ви...— І колега розповів космонавтам про всі наші пригоди.

Господарі, набурмосившись, дивилися на нас із невірою.

— Ет, усього не передбачиш...— Безуглий заспокійливо скуб кінчик бороди.

— А хто отой представник інституту, за яким ми гналися? — вихопилося в мене.

На обличчях космонавтів майнула нерішучість. Дмитро Безуглий навіть перестав скубти бороду. Він запитливо подивився на Данькова.

— А-а... все одно ви багато знаєте,— промовив бородань.— Отой товариш колись був академіком Білозерським. Це він довів, що мозок — рідкокристалічна структура, і винайшов речовину, яка могла безкінечно стимулювати рідкокристалічний стан мозку. Йому було 92, коли лікарі визнали в нього

рак шлунку. І тоді його асистенти, до речі, одним із них був також професор Чорненко, виконуючи заповіт свого шефа, ампутували його мозок і помістили в ту поживну речовину. А в інституті біоніки на той час винайшли корпус, який моделював функції людського тіла і якому потрібні були лише команди мозку. Тобто корпус той на зір і на слух сприймав навколишнє середовище і передавав інформацію на мозок, після чого подавав корпусові-роботові команди, що робити. Так виник перший кіборг. З часом при Інституті біоніки виник експериментальний цех по створенню корпусів для кіборгів. Корпуси кіборгів поступово вдосконалювались, аж поки не набрали такого вигляду, що їх нічим не відрізниш від звичайної людини. Ми теж, побачивши вас уперше, помилилися. Тим більше, перед самою вашою появою дзвонив Білозерський. Казав, що реєструє двох кіборгів, яких він привіз, і що вони скоро піднімуться на борт...

— Яка ж усе-таки роль Білозерського? Він що, був посередником між інститутом і смертниками? — запитав Ванжа.

Його запитання, либо нь, космонавти сприйняли як не дуже тактовне.

— Академік пропонував трепанацію тільки своїм найближчим друзям, жити яким лишалися лічені дні,— відповів Даньків.— Він демонстрував їм своє штучне тіло.

І тут я пригадав, що, перебираючи дідів архів, натрапив на цілу пачку листів від М. І. Білозерського. Тоді вони мене не цікали, і я навіть не розв'язав їх.

Раптом Ванжа спітав, чи можна тут щось поїсти. За чверть години ми жадібно поглинили бутерброди й ковтали прохолодний полуничний напій.

— От що, хлопці, — сказав Дмитро Безуглій, коли ми повиловлювали з повітря всі бутерброди і фляжки з напоєм,— нам нічого іншого не лишається, як прокатати вас до Венери й назад. На Землі вже про все знають. Це їхнє рішення. Від вас же вимагається держати язик за зубами.

Ми запевнили, що будемо мовчати.

...Кілька тижнів спливло в моторошному чеканні. Я прагнув і боявся зустрічі з дідом. У мене було таке відчуття, ніби я лечу на той світ, адже там працювали люди, які давно вмерли. Та й сама Венера — голубий небесний діамант, що ранковими присмерками чащує око! Коли ми були на розкопках у Криму, я завжди намагався спати просто неба, щоб, прокинувшись на світанку, милувати її чарівним блиском. І от ми наближаємося до цієї зірки з неймовірною швидкістю... Космонавти кажуть, що Венера має дуже щільну вуглецевокислу атмосферу з великим тиском і температурою до 300°С.

У салоні пролунав голос Ігоря Данькова:

— Василю, Миколо, приготуйтесь! Вмикаємо гальма!

Гальмування тривало, мабуть, хвилин сорок. Ми були голодні і вкрай змучені. Раптом спалахнув екран. З його глибини мчала золота куля: обертаючись, швидко збільшувалась, темнішала. Куля затулила весь екран, на ній уже вимальовувалися темні рухомі плями.

— Увага, еккурсанти! — почувся голос Безуглого. — Через кілька хвилин входимо у венеріанську атмосферу. Не ловіть гав, на Землі такого не побачите!

Зверху на екрані спалахнуло табло « 240°K ». Ракету, що поволі входила в атмосферні шари, раптом трусонуло. Раз, другий, третій, і вже не переставало трусити, як автобус на вибоїстій дорозі. На екрані вирує сіре шумовиння хмар. Поряд із показником температури — 320°K — з'явилося нове табло «швидкість вітру 100 м/сек».

— Ой леле! — вигукнув Ванжа. — На Землі при найлютішому циклоні швидкість вітру ледь сягає 70 метрів на секунду!

Сірі хмари поступово змінювалися важкими чорними, подекуди ніби притрушеними золотим пилом. І, здавалося, що то котяться не хмари, а велетенські валуни. Та ось з екрана зникли хмари, температурне табло відбило 440°K . Ось уже 500 , 550 , 553°K ! Це ж десь 280°C ! І тиск. Страшений, у вісімнадцять атмосфер! Умить ракету перестало трусити.

— Та ми ж уже на Венері! — весело вигукнув Ванжа.

На екрані суха венеріанська поверхня. Ми — на дні гіантської піали, на яку то набігає чорна тінь і тоді смеркає, то раптом розвиднюється і стає сонечно, як липневого дня на Україні. До ракети наблизалося щось блискуче, циліндричне. Ми позіскакували з місць і прикипіли поглядами до екрана.

— Не лякайтесь, — заспокійливо всміхнувшись Безуглій. Вони з Даньковим щойно увійшли до салону. — Це по нас «термос» прислали.

Циліндр, а певніше, гофрована труба з десятком колін по обидва боки, наблизився до ракети і герметично присмоктався. Двері відчинились, і в них з'явився чоловік у блискучому склометалевому одязі. Він мовччи дивився на мене. Це був мій дід, Карпо Левкович Остапенко, я відчував це підсвідомо. Чоловік ступив крок і раптом попрямував до мене. Я теж рвонувся назустріч і опинився в міцних обіймах. Ми простояли так, либонь, з добру хвилину, причому я відчував, що чоловікові нічого не варт мене роздушити, така страшна сила відчувалася в його синтетичних м'язах. А на обличчі все та ж ввічлива усмішка, знайома з похоронних фотографій.

— Думав,шибенику, не побачу тебе більше! — Дід Карпо відіпхнув мене і почав обмащувати поглядом мій наполоханий вид.— Ну, ну, вже слід би й прийти до тями.— Він поцокав суглобами пальців себе по голові.— Головне — зміст! А до форми можна звикнути будь-якої. Ти ж не дивувався, коли я одягав новий костюм? — У нього був гарно поставлений голос, як у диктора телебачення.— О-о! Та тут й Микола! А чого ж ви, харони, не сповістили, що Василь не сам? — докірливо мовив він космонавтам.— З вами ж завзятий антрополог Ванжа. Не крийся тільки, хлопче, мабуть, шкодуєш, що не заміряв параметрів моого черепа?

Нарешті термос-автобус покотив тріщинуватою венеріанською поверхнею. Коли ми вже були далеченько від ракети, я здивовано відзначив, що зараз ракета знаходиться на горі, а ми — весь час на дні велетенської

чорної піали. На моє здивування старий сказав:

— Венеру ще називають планетою міражів. Тут вуглецевокисла атмосфера так заломлює світло, що горизонт має вигляд країв чашки. І де б ти не був, завжди здаватиметься, що стоїш у центрі тієї чашки. Колись і на Землі було так.

Зовні лютувала вічна буря. Вітер із шаленою силою жбурляв на «термос» пилику, яку одразу ж і злизував. Мені весь час здавалося, що нас от-от перекине. Та колеса автобуса, мабуть, було зроблено із надважкого матеріалу, бо він спокійнісінько повз далі. Раптом нас почало підкидати, хоч поверхня й стелилася рівна. З'явилося безліч нових тріщин; буря видувала з них гази й частки порід.

— Почалося виверження вулкана,— пояснив Безуглій, хапаючись за перила.

Стало темно, ніби хтось закіплюжив сажею ілюмінатори. «Термос» так підкидало, що ми гупали головами об м'яку стелю... Трусило нами так, може, з півгодини. Нарешті у вікна хлюпнуло денним світлом. Нас більше не підкидало. «Термос» котив бетонованим плацом.

— Приїхали,— сказав дід. Хоч слово «дід» стало для мене чисто умовним, бо мій старий мав вигляд сорокалітнього чоловіка.

Заду циліндра-термоса розчинилися двері, і ми опинилися у велетенському, на півгектара парнику, по краях якого росли кактуси. Атмосфера хоч і здавалася нормальнюю, все ж у ній вчувалися домішки якихось

газів. Я ладен був заприсягнутися, що то смердить оцтова кислота.

Старий попрямував до єдиного тут двоповерхового будинку, складеного з пластикових блоків. Ми — за ним.

— Поглянь! — штовхнув мене Микола.

Я й сам уже бачив на зеленому тлі будинку неонові світло-фіолетові літери: «ГОТЕЛЬ». Поряд стояв чорний обеліск, зроблений, мабуть, із венеріанського базальту. На ньому золотом горіли якісь літери.

«ЯРОШЕНКО СПИРИДОН МАКСИМОМОВИЧ. ТРАГІЧНО ЗАГИНУВ ПІД ЧАС КОЛОНІЗАЦІЇ ВЕНЕРИ», —

прочитав я, коли ми підійшли ближче.

— Я тобі писав про це, — промовив старий. — В аварію попав. На цьому ж місці. Заганяв у ґрунт залізобетонні палі, на яких тепер тримається наш акваріум. Тоді саме почав діяти вулкан, і під електробабою рухнула поверхня. Спирідона Максимовича придавило кількатонною бабою... З тих пір загинуло ще двоє наших. Ми поставили в тих місцях обеліски.

— А де зараз професор Чорненко? — запитав Ванжа.

— О, він працює на буровій! На самому венеріанському полюсі.

Дід якийсь час затримав погляд на мені. І хоч у його штучних очах не було й краплин думки, я знов, про що він думає. «Як бачиш, внуче, ми не «старі гальма».

БАБУСЯ

Тато й мама Волошини зібралися у Гімалаї на світову першість із польотів на дельтапланах. Вони трішки посварилися через Генку.

— Ні, ні й ні! — заявила мама тоном, який не приймає заперечень. — Дитина тільки-тільки очуяла від ангіни — зміна клімату може їй нашкодити.

— Розумієш, друже, доведеться тобі посидіти вдома. Будь мухиною, — співчутливо сказав тато Генці, що пхикав.

Тато довго вмовляв засмученого сина, потім подзвонив по відеофону в бюро добрих послуг. М'яко засвітилася і щезла стіна, поступившись місцем просторій залі, по якій линула вдалечінь дзвінка порожнеча. Милovidна дівчина в золотистій сукні з'явилася між столом і книжковою полицею. Вона уважно вислухала тата й спробувала пом'якшити відмову ввічливою усмішкою:

— На жаль, ми не зможемо вчасно виконати вашого замовлення. Сьогодні у нас величезний попит на няньок.

Тато розгублено подивився на маму, мама на тата.

У цей час із глибини зали вийшов чоловік з діловим заклопотанням обличчям — мабуть, начальник дівчини — в кімнаті пролунав його голос — впевнений красивий баритон:

— Наш девіз: жодної відмови клієнту. Вашу заяву на няню ми постараємося вико-

нати. Ставлю на контроль ваш викличний блок.

Тато подякував люб'язному службовцеві, мама подарувала йому чарівну усмішку — усе владналося якнайкраще.

Генці, який дуже втомився за день, захотілося спати, він ліг і відразу ж заснув. Він навіть не поворухнувся, коли на світанку мама торкнулася губами його пухлої щоки. Подружжя Волошиних сіло в променеліт, і схожий на перевернуте блюдце літальний апарат по магнітному променю полинув у забарвлене світанковою зорею небо.

Генка прокинувся і кілька хвилин лежав у солодкій напівдрімоті, дивлячись, як у віконце пробиваються косі сонячні промені. Потім його погляд упав на коробочку викличного блока, він згадав учораши вмовляння і свої сліози, скривив губи, збираючись заплакати, але передумав. Зелена лампочка блоку світилась привабливим котячим вічком. Що цього разу пришлють йому з бюро добрих послуг?.. Можливо, крокодила Тошку, який уміє говорити? Тошка геть як справжній, з ним можна грatisя, складати з кубиків будинки — Тошка швидко схоплює будівельну премудрість, смішно розтуляє рота, всіяного тъмяними пластиковими зубами, — якщо просунути долоньку йому в пашу, Тошка завмирає і не рухається доти, доки не витягнеш руки. Ще на Тошці можна їздити верхи і плавати в басейні, тримаючись за пухирчастий тремтячий хвіст. А може, сьогодні на нього чекає схожий на вчителя кібер, з яким можна зітнутися в шахи або хрестики-нулики і дістати відповідь на

будь-яке запитання? Кібер добрий і все на світі знає, але з ним таки нуднувато. Він слідкуватиме за Генкою неприродно витріщеними голубими очима, ходитиме за ним, мов тінь, раз у раз нагадуючи рипучим голосом: «Не їж немитих фруктів — може заболіти живіт... Не дригай під столом ногами — це погана звичка».

Генці обридло лежати в постелі, він потягся до блока виклику і натиснув на кнопку. Тієї ж миті до кімнати впливла дівчина в золотистій сукні й привітно сказала:

— Доброго ранку, Гено!.. Ми прийняли твій виклик. Зараз пришлемо тобі няню.

Через чверть години Генка виглянув у вікно — до будинку під'їхав електромобіль. Із нього вийшла маленька бабуся у білій хустині. Це була прадавня модель — зараз таких не виготовляли, напевно, в бюро добрих послуг не знайшлося нічого новішого.

На східцях почулися важкі кроки, двері в кімнату відчинилися. Генка щосили підстрибував на ліжку, яке під ним ходило ходором.

— Ти що робиш; шибенику такий!.. Вставай мерщій!

Бабуся, зайшовши до кімнати, з докором дивилася на Генку, від цього погляду йому зробилось ніяково, він перестав підстрибувати і зацікавлено спитав гостю:

— Ти кібер старої моделі?

— Стара, стара, онучку! Далі нікуди, — закивала головою бабуся. — А ти все-таки вставай, уже пора. Сонечко давно підбилося...

Генка, не слухаючись бабусі, знову захоп

дився стрибати на постелі — він звик до того, що настанови кібернетичних няньок виконувати не обов'язково.

— Ух, пустун! — сердито сказала бабуся.

Вона підійшла до Генки, спіймала його за руку і стягла на підлогу.

Генка злякано дивився на дивну няньку — він зінав незмінне правило: ніхто з кіберів за будь-яких обставин не смів навіть пальцем доторкнутися до дитини, іхне діло розважати, навчати, читати нотації — але не більше!

Утихомирившись, Генка одягся — нянька примусила його вимитись і почистити зуби, а потім так міцно витерла рушником лице і шию, що Генка став рожевим, як дозріваючий помідор.

Потім бабуся повела Генку на кухню, не вдоволено бурмочучи, заглянула в шафи й холодильник. Вона не поспішала, як інші кібери, годувати Генку ситними сумішами в тубах, а поставила на електричну піч сковорідку — від смачного запаху в Генки потекла сліна. Ніколи в житті він не єв нічого смачнішого за цю яечню.

Генка наївся, вичікувально поглянув на бабусю.

— Тепер ти повинна гратися зі мною. Ти що вмієш?

— Та нічого, внучку, не вмію... Старенька я — все позабувала. Я ось посуд перемию, а ти піди пограйся — он скільки їх у тебе, іграшок!

Генка знизав плечима і пішов до своєї кімнати, в куток, завалений іграшками. Тут чекали на Генчину увагу космодром із керованими по радіо ракетопланами, кібернетич-

на музична гра — джаз-оркестр із шістнадцяті музикантів, де кожен по знаку диригента грав на крихітному інструменті свою партію, набір крикливих різноманітних папуг, які безтурботно пурхали по кімнаті; варто було натиснути кнопку — і папуги слухняно залітали в клітку, — все таке знайоме і давно обридле Генці. Він повернувся на кухню — нянька розкачувала тісто і не звернула на Генку ніякої уваги — це була дуже стара модель із притупленим слухом і зором. Генка постояв і потихеньку вийшов у двір, радіючи, що дістав таку волю: ще жоден кібер не залишав його самого, неодмінно йшов назирці.

Щебетала у кущах якась пташка, пахло спілими яблуками, над головою синіло високе небо. Щоб бути ближче до неба, Генка надумав вилізти на стару розлогу яблуню. Він уявив себе скелелазом, який підкорює недоступну вершину, і, чіпляючись за гілля, видирався по стовбуру вище й вище; гілки яблуні дедалі тоншали — одна з них угнулася під ногами, сухо тріснула, і підкорювач вершин сторч головою полетів униз. Падаючи, Генка зачепився сорочкою за сучок, сорочка тріснула, але врятувала Генку від гіршого. Він гепнувся, як жаба, на перекопану землю, скочив на ноги і з страхом дивився на темну цівку крові, що сочилася з розбитого коліна..

— Кібере!.. Нянько!.. — несамовито закричав Генка.

Він з надією дивився на будинок, з якого повинна була вибігти приставлена до нього кібернетична бабуся. Але нянька старої

моделі виявилася глухуватою. Генці довелося довго надривати горло, перш ніж бабуся почула його.

— Колінце!.. Боляче!.. — розмазуючи слізни, жалівся хлопчик бабусі, яка нарешті підійшла.

Він чекав, що зараз нянька відкриє у себе на боці потаємні дверцята і натисне кнопку виклику «швидкої допомоги», — так робили всі кібери, навіть крокодил Тошка, коли Генка ненаро ком загнав у палець скабку і почав пхикати. Та нянька цієї моделі поводилася незрозуміло. Марно Генка, намагаючись показати, як йому боляче, розмазував по обличчю слізни і голосно плакав! Його опікунка не поспішала подавати сигналу.

— Ну, чого ревеш, як бичок!.. Здоровий уже... Зараз я тебе полікую, полегшає.

Нянька зірвала з землі листок, послинила і приклада до розбитого Генчиного колінця. Листок був прохолодний, біль майже ущух. Генка перестав плакати і дозволив няньці витерти в нього під носом сухим фартухом.

Бабуся взяла Генку за руку, і вони пішли туди, де за кущами малинника кінчався сад і починалось поле. Тут солодко пахло квітами і травами, гули бджоли — від яскравого сонця й ароматного вітру паморочилося в голові. Бабуся ходила по полю, рвала стеблинки і казала Генці співучим голосом:

— Оце, дивись, дитинко, шавлія — горлечко коли застудиш, допомагає... Це зміїна травичка від золотухи, а оце заячі ягідки, від ломоти в очах і від слабості в ногах найперший засіб...

Потім вони сиділи вдвох на березі мілко-

водної річки, Генка поклав голову бабусі на коліна і стомлено заплющив очі.

— Поспи, поспи, внучку, я казку розкажу,— говорила бабуся, гладячи Генку теплою м'якою рукою.

— А що таке казка, бабусю? — Генка повернув голову і знизу вгору подивився на няньку.

— Казка?.. Казка — це коли все добром кінчається,— відповіла бабуся.— Слухай, я розповідатиму, а ти слухай... У якомусь царстві, у тридев'ятому державстві жили собі старий із старою, і було у них три сини-молодці, один кращий за одного...

Голос у бабусі ласкавий та співучий, немов струмок дзюрчить, заколисує Генку,— хороше йому, затишно вмостився на колінах, слухав казку і непомітно заснув.

Прокинувся Генка у своїй постельці. Він побачив над собою усміхнене мамине обличчя, солодко потягся і спитав:

— А де бабуся?

— Яка бабуся? — заклопотано сказала мама і помацала Генчин лоб.

— Хочу бабусю, яка вміє розповідати казки,— запхикав Генка.

— Що ти, синку!.. Які казки?.. Казки — це антинаукова вигадка. Прийде кібер, краще пограй з ним у вікторину «Хочу все знати».

— Не хочу вікторини!.. Не хочу кібера!.. Хочу бабусю! — наполягав Генка і гатив кулаками по подушці.

Генчин тато, який терпіти не міг синових сліз, викликав до відеофону чергову з бюро добрих послуг.

— Що ви нам присилали?.. Дитина про-

сить якусь бабусю! Чи не можна знову направити до нас цю модель?

Дівчина із зали гречно всміхнулася, звертаючись до комп'ютера, і знизала плечима.

— У нашому реєстрі кібер на кличку «Бабуся» не значиться. Можливо, як виняток, вам прислали списаний екземпляр?

— Зачекайте хвилинку,— втрутився в розмову знайомий начальник бюро. Він залишив своє місце за пультом і вийшов наперед.— Ви розумієте, девіз нашого бюро — жодної відмови клієнтові. Ваша заявка прийшла з запізненням — кіберів було розібрано. Довелося звернутися по допомогу... Зараз я вас з'єднаю...

Начальник бюро добрих послуг і дівчина зникли, замість просторої зали випливла маленька слабо освітлена кімната. У глибині її, у кріслі-гойдалці, сиділа бабуся.

— Бабусю!.. Бабусю!.. Це я, Генка! — закричав хлопчик.— Ти прийдеш до мене розказувати казки?

Зморшкувате обличчя прояснило від усмішки.

— Прийду, прийду, любий!.. От тільки поперек відпустить — прийду і розкажу казку.

Володимир Уткін

ГЕОСИНКЛІНАЛЬ

У коледжі його прозвали «грізлі». Справді, у вигляді цього студента було щось від сірого ведмедя.

Огрядний, широкоплечий. Густа кучма попелясто-сірого чуба. Маленькі сірі очі. А от характером Віктор удався, напевно, не в лютих мешканців північних лісів. Був він спокійний, дуже добрий і якийсь сонливий.

Хлопці казали про нього коротко: «Незграба». Дівчата ласково — «ведмежатко».

На вечірки він не ходив, спортом займався від часу до часу.

Вільні години присвячував книгам, навідувався тільки до дядька, професора Мортонна, який його виховав.

Основною спеціальністю Віктор обрав загальну геологію, науку стародавню, що доживала останні дні в товаристві модних нащадків — геофізики, геохімії, геоматематики і планетології.

— Все, що зверху, вже описане, мій хлопчику, — журливо хитав головою професор Мортон.

Сухенький, маленький, не на літа рухливий, він нічим не скидався на своїх вельможних, благовидних колег.

Уідлива, скептична усмішка не сходила у нього з лиця. Глузливі, розумні очі дивилися прямо на співрозмовника з-під густих, кущуватих сивих брів.

«Професор, який має сумнів у всьому», — називали його на кафедрі. «Зате, якщо ви переконаєте його, можете вважати, що у вашій теорії помилок нема», — захищали Мортонна нечисленні друзі.

— Люди навчилися просвічувати Землю до магми, — вів далі професор. — А далі? До ядра все одно не добрatisя. Ти сам знаєш. Температура й тиск. Поки що немає сплавів,

які витримали б їх. Не уявляю, чим ти можеш зайнятися.

— Геосинкліналями, дядю.

— Геосинкліналями? Цими ділянками, де земна кора прогинається і трясеться?

— І де відбувається утворення гір і нових материків, дядю. Там багато вулканів.

— Ага. Ну й чого ж ти чекаєш від цих геосинкліналей?

— Я хочу знайти ті точки, діючи на які, можна змусити геосинкліналль працювати на людину. Змінювати контури материків, утворювати острови. Переганяти моря в пустелі. Викидати на поверхню корисні копалини, хімічну сировину.

— Ого, та ти мрійник, мій хлопчуку! І як же ти думаєш впливати на оті точки?

— Ще не знаю. Очевидно, вибухами.

— Добре. А ти впевнений, що такі точки є?

— Можуть бути. Адже ви знаєте, яка складна земна кора... Щось подібне до листкового пирога. Є в цього пирога тверда кірка, на якій ми живемо. Є і начинка — вогненно-в'язка магма. Тверда кірка не скрізь однакова. Є в ній тріщини і порожнечі. Виникли вони, найпевніше, внаслідок обертання Землі. Коли такі тріщини — їх у нас називають розломами — доходять до поверхні вогненної магми, вона фонтанує, пробиваючись назовні, й холоне там, утворюючи острови і гори. До тріщини течуть нові й нові потоки із сусідніх ділянок і впадають у неї. Поверхня магми знижується, і разом з нею опускаються ділянки твердої земної кори, які плавають по ній. Опускаються материки й гори,

а море заливає їх. На місці гір гуляють морські хвилі, на місці моря височать гори...

Якщо такі тріщини утворити штучно, за розрахунками, то геосинкліналь почне діяти за бажанням людини.

— І таку геосинкліналь можна утворити в будь-якій точці земної кулі?

— Не знаю. Мабуть, ні. А може... Не знаю.

— Та-а-ак. Що ж тобі сказати? Фантазуєш, мій хлопчику. Це непогано, звичайно. Але... Чи існують ці точки? Мене бере сумнів. Чи не здається тобі, що ти покладеш усе життя, але так і не знайдеш їх? Як я. Адже ти знаєш.

Віктор знов.

Десять років борознив океанолог Мортон глибоководні западини.

Десять років шукав він морського змія.

Аварія прикувала корабель до дна. Шлях на поверхню лежав через торпедний апарат. Четверо покинули батискаф у торпедах. На борту лишилося двоє. Мортон і його помічник. Один із них повинен був сісти в торпеду, а другий — залишитись на борту, щоб випустити цю торпеду, бо автоматика відмовила. Мортон не любив згадувати цього епізоду. Розповів помічнику. Задихаючись від нестачі кисню, двоє в батискафі запекло боролися один з одним, боролися при тъмному аварійному свіtlі. За місце... в батискафі. Переміг Мортон. Він упхнув оглушеного помічника в торпеду й запустив апарат. А сам лишився. Дві доби просидів, прислухаючись до могильноїтиші, економлячи кожен ковтк повітря. Його врятували. Але після цього він уже ніколи не зміг опускатись на ве-

лиki глибини. Читав лекції, вирощував троянди і виховував племінника Віктора, батьки якого загинули в авіакатастрофі.

— Отак, мій хлопчуку. Ти готовий до невдач? — запитав Мортон.

— Готовий, — уперто труснув головою Віктор.

На четвертому курсі Віктор видрукував кілька статей. Про нього заговорили. Його запрошували на кафедру палеонтології, але він одмовився і практику відбув на зубожілій вулканологічній станції у Мексіці.

На цей час Віктор подружився з Віллі, чим неабияк здивував професора Мортона і друзів по коледжу.

Високий, худорлявий, завжди усміхнений блондин, Віллі приходив на заняття дуже рідко. Він був багатий і міг не турбуватися про своє майбутнє. Спорт, пікніки, мандрівки наповнювали все його життя. Невтомний танцюрист, чудовий оповідач, він був, як то кажуть, душою товариства. І тому дивно було бачити, як Віллі годинами слухав хвилюючу мову Віктора, що ділився з ним своїми планами, теоріями, висновками.

Відразу ж після захисту диплома Віктор приїхав до Мортона.

— Поздоров мене, дядю, — оголосив він, — я працюватиму у Віллі-старшого. Вони дають мені апаратуру й фінанси.

— Стривай-стривай. Як мені відомо, Віллі-старший — директор міжнародного хімічного концерну. Навіщо йому геологія?

— Ти не чув про останні роботи росіян? Вони розбурюють вулкани, і ті віддають їм свою енергію й хімічну сировину повільно,

поступово, роками, без вибухів і катастроф. А я викличу до життя сотні нових вулканів. Вони завалять землю сировиною і корисними копалинами. Кислоти, метали, луги, мінеральні води. Все є в магматичному океані. І не треба копати шахт, бурити свердловин.

— Ну-ну. Працюй. Не впевнений, правда, що твій батько схвалив би твій вибір. Надто вже усе це фантастично.

І потяглися експедиції.

Знову й знову схилявся Віктор над екраном «підземного ока».

Миготіли шари різноколірної глини, вапняків. Під ними лежали рожеві й сірі граніти, матово виблискували чорні базальти. А нижче світилася поверхня вогненної магми. Вона виругала, гойдалася, підмишаючи розпеченні підніжжя базальтових скель, і ті танули, осідаючи до глибин вогняного океану. Фонтани полум'я, оповиті парою, били в гіантські порожнини, пробивались у шари піску й глини, застигаючи там химерними кам'яними фігурами.

Глибше від поверхні магми «підземне око» проникнути не могло. Там під гіантським тиском таємничим життям жили глибини розплавленого океану. Там знаходилась таємниця формування геосинкліналей.

З легким дзижчанням ішли вглиб земні торпеди, виносячи на поверхню дані хімічних аналізів.

— Усе це відомо,— невдоволено морщився Віктор, вивчаючи аналізи.— Ні, в спокійних ділянках Землі робити нема чого. Треба вивчати вулкани.

— Вулкани, то й вулкани,— позіхав Віл-

лі.— Була б користь. Я і мої люди до твоїх послуг. Почнімо з Нової Зеландії. Там такі місця... А пляж!

...Віктор підіймався схилом вулкана, насліду пробираючись серед хаосу кам'яних брил, розсипів, потоків застиглої лави. Далеко внизу біліли бані вулканологічної станції, а за ними починались густо-зелені зарості, які тяглися до сліпучо-білого пляжу на березі синього океану. Двос робітників тягли довгий блискучий циліндр. Вулканолог у сріблястому скафандрі очолював маленьку експедицію.

— Надіньте шолом,— пробурчав вулканолог,— зараз він нічого, та хто його знає...

«Він» — вулкан,— зрозумів Віктор.— Дивно,— подумав він.— Я ще жодного разу не зустрічав вулканолога, який назвав би свого підопічного справжнім ім'ям. Для них вулкан — це «старина», «буркотун» чи просто «він».

Схоже було, що в глибині душі вулканологи вважають вулкани якщо не живими, то все-таки не зовсім не живими. Та це й не дивно. Надто вже жваво вони себе поводять. Крім того, кожен вулкан має свій власний характер.

Різкий запах хлору вдарив у лицє. Стало важко дихати. Віктор надів на голову блискучий шолом. На схилі з'явилися фонтанчики диму. Вони пробивалися з-під каміння, із зміїним шипінням злітали в повітря і танули в ньому. Тъмяно-червоно світилось каміння.

Ось і кратер. Перед ними відкрилася велика яма з крутими стінами. Червоні, жовті,

блакитні нальоти вкривали стінки ями, а на дні її булькала, мінилася барвами маслянисто-біла рідина.

— Сірчана і соляна кислоти,— пояснив вулканолог.— Мерщій запускайте свою торпеду.

Робітники опустили циліндр на край кратера, покопалися в ньому, і він тихо пірнув у кислотне озеро.

Віктор і вулканолог усілися на чорній брилі, що нависла над озером.

— Торпеда передає нам дані про хімічний склад порід у жерлі вулкана, про температуру і тиск. Вона,— пояснював Віктор, налагоджуючи приймальний пристрій,— спускатиметься дедалі глибше по отвору, через який виливається кислота, поки не розплавиться. Робітники не потрібні. Їх можна відпустити.

Здригнулося каміння, і невеликі пологі хвили з'явилися на поверхні озера. Ще поштовх — і сірувато-зелений фонтан здійнявся високо вгору, з шипінням розсипаючись по камінню.

— Почалося,— пробурчав вулканолог.— Тепер униз! Хутчій!

Він швидко перескочив із брили на край кратера й простяг Вікторові руку. І якраз вчасно. Брила злетіла вгору і з глухим стоном шубовснула у киплячу кислоту.

— Хутчій, хутчій,— підганяв вулканолог.

Вони бігли по хисткому схилу, випереджаючи потік кислоти, ухиляючись від летючого каміння. А позаду наростав гуркіт пробудженого вулкана.

Титанові двері станції зачинилися за

ними, і Віктор упав на підлогу, схлипуючи від знемоги і безсилої люті.

Знову, вже вкотре, вулкан відмовився одкрити йому свої таємниці.

...Яхта тихо ковзала по гладіні океану під легким ароматним вітерцем.

— Навіщо ти так ризикуеш? — докоряв Вікторові Віллі, зручно вмостившись у шезлонгу.— Невже нема інших засобів заглянути в надра? Невже так конче треба лізти в пащу вулкана?

— Ти ж знов, як діє вулкан,— відповів задумливо Віктор.— Це глибока дірка, що простягається від вершини на багато сотень метрів униз, до розплавлених озер. Чому лава, холонучи, не закупорює цієї дірки? Чому вулкани діють десятки і сотні років? Мені здається, що тут винні рідини й гази. Кислоти, луги, вода, гази на глибині розм'якшують породи, не дають їм застигнути в жерлі, роз'їдають кам'яну пробку. І коли цих рідин і газів накопичується дуже багато, починається виверження. От я й хочу визначити склад цих рідин. Скільки їх там і скільки треба, щоб почалося виверження. Тоді можна буде передбачити вулканічний вибух задовго до його початку, а потім і відвернути його, регулюючи кількість рідин. Доводиться лізти йому в пащу, як ти сказав.

— Але ж це ризик. Я консультувався. Наши торпеди утворюють тріщини, і по них починають виходити гази, виливається лава. Спочатку небагато, але... Вулкан може пробудитись, почнеться виверження, і ти загинеш. Фірма витрачає на тебе кошти, а ти лізеш у кратер. А якщо загинеш? Фірмі по-

трібні нові острови, сировина, а ти хочеш підкорювати вулкани, відвертати землетруси. Виконай завдання фірми і роби що хочеш. Фірма дастъ тобі таку змогу. Я ~~гарантую~~. А ти, пробач, відвертаєш свою увагу на інше. Зрозумій, діло є діло.

— Але, Віллі, мені це й треба саме для діла. Адже рідина скоріш за все там, де діють вулкани. Або колись діяли. Ми нака- чаємо потрібну рідину на потрібну глибину, і вулкан оживе.

— От і візьмися за це,— твердо мовив Віллі.— А передбачення строків виверження залиш на потім.

Того ж дня вони вилетіли до Італії. Віллі лишився в Неаполі, а Віктор із двома лабо-рантами піднявся на вершину Везувію по канатній дорозі разом із компанією балаку-чих туристів. Одягли азbestові костюми; мас-ки, спустилися в кратер.

Засліпливо світилося лавове озеро в обрамленні розпечених брил, окутаних живти-ми хмарами диму. Брили весь час змінюва-ли свою форму, і коли Віктор придивлявся до них, то йому здавалося, що брили живі. Вони ворушилися і тремтіли, перетворюючись на орла, ведмедя, дідувана з вогненною бо-родою.

Торпеда пірнула в лавове озеро. На прий-мачі засвітилася шкала. Швидко мерехтіли цифри і символи. Пристрій записував цифри, і Віктор міг спостерігати за озером, не відвертаючи уваги. Воно дихало, розбухаючи у величезну червону бруньку. Брунька напи-налася, росла, лопалась, перетворюючись у яскраво-жовту квітку вогненно-рідкої лави,

і знову її пелюстки опадали на схили, холонучи на них. Озеро тьмяніло і бралося темно-сірою пеленою, над якою витанцювали зелені й сині вогники.

Віктор насилу відірвався од грізного ча-рівного видовища і пішов до дороги.

Аналізи, підрахунки, знову аналізи.

Віктор об'їздив півсвіту, вивчаючи вулкани. Тихо, без вибухів, виливали свою лаву вулкани Ісландії, і йому здавалося, що з-під землі струмуює вогненне джерело. Гримів сонний Стромболі, гомоніла несамовита Етна. Плювалися парою і окропом вулкани Південної Америки. У чорних глибинах накопичував лють похмурий Krakatau, щоб укотре вже висадити в повітря свій острів. Дедалі досконалішими ставали підземні торпеди, жаростійкі костюми.

— У нас найкраще обладнання в світі,— час від часу повторював Віллі.— Жодна вулканологічна станція не має такого. Фірма дбає про тебе.

І знову експедиції.

— Мені вже багато чого ясно,— ділився Віктор своїми відкриттями з Віллі, що всюди супроводжував його.— У точках, на які ми будемо діяти, магма повинна лежати не дуже далеко від поверхні. А над нею — рідинно-газова суміш. Але... яких рідин, яких газів? Цього я не знаю.

Сотні й тисячі хімічних аналізів зробили лабораторії фірми. Здавалося, все ясно, але...

За розрахунками Віктора, виверження Етни мало початися о дев'ятій ранку, а воно відбулося через дві доби. Везувій, якому він гарантував цілковитий спокій принаймні на

місяць, раптом виплюнув величезну хмару пари, змішаної з чорним попелом.

«В чому ж річ? — напружену думав Віктор, схиляючись над даними хімічних аналізів. — Можливо, дядько мав рацію? Можливо, виверження не піддаються передбаченню?»

Облишивши роботу, помічників і навіть невідлучного Віллі, Віктор вилетів до Мортона.

— Нічого не виходить, дядю, — з гіркотою мовив він, — боюся, що ти мав рацію. Ця загадка мені не до снаги.

— Зачекай. Не квапся. Покажи-но аналізи.

Віктор розкладав на столі довгі стрічки аналізів. Мортон заглиблено почав їх вивчати.

— Мені здається, — сказав він нарешті, — ти не врахував однієї обставини. Гази, лава, рідини — вони прийшли від магми, це так. Але, рухаючись до поверхні, вони дуже змінилися. Ти не звернув уваги, — він вибрав із купи кілька стрічок, — на оцю річ? — Червоні літери перетинали стрічку: «Складу не розшифровано». — Чому ваші досконалі пристлади не змогли розшифрувати складу цих речовин?

— Ну, мабуть, — невпевнено почав Віктор, — ця речовина існувала на поверхні соті частки секунди, а потім розпалася. Аналізатор просто не встиг розшифрувати її.

— Отож бо й воно! Ці речовини можуть існувати лише при тиску всередині Землі і при високих температурах, на глибині. На поверхні їх просто нема. В них, можливо,

і криється таємниця. Адже ти знаєш про випадки, коли із надр вулкана вибивалися цілющі джерела, які виліковували багато тяжких захворювань? Та існували вони недовго. А пухкі продукти виверження уドбровали ґрунт так, що поля і сади навколо вулкана давали небачено рясні врожаї. Вишні визрівали завбільшки як яблуко, а яблука наливались ароматним соком і доростали до гарбуза. Що це? Казки? Легенди? А може, правда? Можливо, час від часу вулкан віддає людям частину своїх підземних багатств — невідомих досі нам речовин. Таке буває рідко і недовго. Подумай про це.

Того ж дня Віктор вилетів назад на базу.

— Доведеться бурити дно океану, — заявив він Віллі. — Мені потрібен хімічний аналіз магми.

— Знову затримка, — наморщився Віллі. — Невже не можна пробурити свердловину на суші?

— Розумієш, мені потрібні точні дані. Від дна океану до магми дуже близько, а на суші — далеко. На дні океану тиск дуже великий, і він захистить речовину магми від розкладу. Якщо ми пробуравимо свердловину на суші, точних даних не буде. Поки магма дійде до поверхні свердловини, тиск упаде, і склад магми дуже зміниться. Ну, як у вулкані. На дні ми одержимо більш точні дані. Ми дізнаємося, з чого складається глибинна речовина і на що вона розпадається. А продукти розпаду за допомогою торпед знайдемо вже у товщі Землі або у вулкані. Розумієш? А що коли ця речовина виявиться дуже цінною і саме вона має оті високі

лікувальні властивості, забезпечує дивовижну врожайність?

Віллі знизав плечима і пішов віддавати розпорядження...

...Глибоководний батискаф пірнув під воду. Зеленуваті сутінки верхніх шарів, наповнених сонцем, швидко змінились фіолетово-чорною ніччю. Де-не-де спалахували вогники риб. М'який поштовх — і батискаф, огорнувшись хмарою глибоководного мулу, сів на дно. Потужні прожектори освітили допоміжний батискаф, механічні руки якого монтували бурову установку. Беззвучно пішла у шар мулу бурова труба, за нею друга, третя...

— Через годину одержимо перші відомості, — сказав Віктор, не обертаючись до Віллі, що сидів у нього за спиною.

— А довго нам тут сидіти? — нетерпляче запитав той.

— Це вже як піде діло. Добу-дві.

— Тоді я прийму сноторнє. Ти розбуди, коли що.

Цифри, цифри, символи на екрані приймача. Приймач записує, а Віктор, припавши до ілюмінатора, спостерігає глибоководне життя.

Як мошва на світло лампи, зібралися підводні мешканці біля прожекторів батискафа. Швидко пропливають колючі кулі, яскраві трикутники, в'юнисті лінії, щупальця.

Цифри, цифри, цифри миготіли в приймальному пристрої.

Віллі спав.

Ураз могутній поштовх відкинув батискаф, закрутів, як м'ячик, у товщі киплячої води,

залитої багряним сяйвом. Погасли прожектори. Батискаф пішов угору і пробкою вилетів на поверхню, високо підстрибнувши над розбурханими хвилями.

Аж через два дні, коли море трохи вгамувалося, рятувальники змогли підібрати батискаф.

— Все,— сказав смертельно блідий Віллі,— шабаш. Більше я з тобою нікуди.

— Може, на цьому й край нашим шуканням,— відповів Віктор.— Можливо, потрібні дані отут,— він ласково поплескав долонею по записувальному пристрою.— Ми синтезуємо цю речовину й перевіrimо, чи спроможна вона розчиняти породи. Якщо це так, не потрібні будуть ні шахти, ні машини... Пустимо по шлангах розчин, і кам'яні скелі розстануть, як цукор. Будемо прокладати тунелі, рити котловани... Уявляєш?

— Уявляю. Але це потім. Зараз шукай точки, де ця рідина є. Потрібні результати. Батько невдоволений нами.

Лабораторії фірми працювали з повним навантаженням. Віктор залучив до досліджень сотні фахівців. Він по кілька діб не спав. У голові паморочилося від безлічі цифр і символів. Тепер він досить точно міг визначити, коли почнеться виверження будь-якого вулкана. Точніше за вулканологів. Уже це його тішило. Але точки... Чи правильні його розрахунки? Судячи з них і аналізів, на підставі даних, присланих з усіх кінців земної кулі, точки розташовані вздовж узбережжя Тихого океану, оперізують Антарктиду, густо всіваючи дно океанів.

Чи так це?

Віллі, який повернувся від батька, після ознайомлення з його розрахунками похитав головою.

— Все це теорія... А докази? Потрібен експеримент,— категорично заявив він.

— Н-не знаю. Це небезпечно. Спочатку треба навчитись утихомирювати вулкани.

— Не бійся, старина,— поплескав Віллі по плечу Віктора.— Фірма гарантує безпеку. Ми виберемо ділянку, розташовану якнайдалі від населених місць.

— І все одно це небезпечно,— не зголошувався Віктор.

— Та ти зрозумій... На твої дослідження викинули купу грошей. Повинні ж бути якісь практичні результати! А раптом точок нема? А раптом ти не зможеш розбудити навіть парщивенького вулкану? Що ж ти тоді будеш утихомирювати?

— Треба спочатку навчитися втихомирювати діючі вулкани на Землі.

— Але вони не належать фірмі. І що, як хто-небудь теж знайде твої точки? Як він їх використає? Ну, наприклад, Америці вигідно перегородити течію Гольфстріму, щоб тепло, яке він несе на північ, залишилося у неї. Але тоді половина Європи вкриється льодом. Чи зуміють домовитися Америка з Європою? Не знаю. А ми будемо утворювати острови в нейтральних водах, подалі від усіх, нікому не заважаючи. Заселимо їх хорошими людьми, розвернемо дослідження.

— Ну, добре. Вам видніше,— кивнув Віктор.— Мені б тільки хотілося провідати дядька. Я дуже стомився. Я повинен зосередитися.

— Звичайно, їдь. Ми сповістимо тобі, коли підготуємо базу для експерименту. Можеш узяти мій вертоліт.

...Віктор посадив вертоліт просто на зелений газон садиби Мортона і за один стрибок опинився в його обіймах.

— Перемога! Я знайшов їх, дядьку!

— Невже?

— Ти казав правду. У магмі виявилися зовсім невідомі нам сполуки. Вони разом з водою і газами розріджують її, роблять активною, розчиняють тверді породи. Я назвав цю суміш розчинником. Звичайно, потрібні тріщини, щоб магма почала підійматися на поверхню. Але тріщини ми зробимо за допомогою вибухів, і тоді вулкан прокинеться.

— Ну, а далі?

— Що далі?

— Що збираєтесь робити далі?

— А... будемо утворювати острови. Розгорнемо наукові дослідження. Ну... і... ще не знаю.

— Щось не подобається мені все це,— сумні сказав Мортон.— Прокинеться один вулкан, другий, третій... Земна кора почне тріскатись уже без ваших вибухів. І прокинуться десятки вулканів, прокинеться геосинкліналь. Що тоді? — Він трохи помовчав.— Розбудити геосинкліналь. Викликати до життя чудовиська вогненних надр. А до чого це може привести? Ти на це зважив? А якщо землетрус небувалої сили? Загинуть міста. Сотні вулканів заллють лавою сушу. Океани затоплять материки. Ти подумав, що буде з людьми, мій хлопчику? Твоє відкриття може спричинити велике лихо.

— Але ми хочемо утворювати острови далеко від населених місць. І не збираємось будити багато вулканів. Один-два, не більше. Фірма...

— Фірма, фірма... Поцікався, до скількох скандалів причетна вона. Крім того, її боси дуже полюбляють займатися політикою. Для чого їм твоє відкриття?

— Не хвилюйтесь, дядю. Я простежу, щоб мое відкриття нікому не завдало зла,— сказав задумливо Віктор.— Але експеримент потрібен. Хіба я можу відмовитись од нього? Ми утворимо лише один вулкан. Цього буде достатньо, щоб перевірити розчинник. Так, я згоден, мое відкриття може завдати шкоди. Але буде від нього й користь. Хіба не так? Чудесні добрива і цілющі води. Нові острови і зміна клімату. Зрошення пустель і розтоплена крига полюса.

— Боюся, що людство ще не готове до цього,— журно похитав головою Мортон.— Тим більше, що твоє відкриття в руках підозрілих осіб. Будь обережний, мій хлопчику.

...М'яко відштовхнувшись від землі, вертоліт піднявся в повітря і взяв курс на базу.

Сиро-зелений килим суходолу змінився голубим простором. Далеко на обрії з'явилася чорна цяточка, стрімко перетворюючись у величезну триголову скелю, що височіла над поверхнею океану. Кілька менших за розмірами скель оточували її напівкільцем, затуляючи від штормових хвиль. Близкучі бані численних будівель покрили геометрично правильні майданчики, утворені вибухами. Зеленіла тролічна рослинність. Легкі прозо-

рі мости з'єднували скелю з величезним плотом, на якому виднілись будівлі господарської служби.

Віллі зустрів вертоліт на верхній терасі, відкритій для вологого океанського вітерця. Широко усміхаючись, він подав руку Вікторові.

— Як тобі наша база?

— Непогана.

— У нас таких буде кілька в різних кінцях Землі. Невеликі безлюдні острови, куплені концерном. Цю ми обрали для першого експерименту. Тепер про діло. Директорат наполягає на тому, щоб відразу будувати великий острів. Експеримент повинен себе окупити. Нам потрібна земля. Нічия. Масштаби, старий!

— Це небезпечно,— нахмурився Віктор.— Можуть постраждати жителі островів. Та й до материків може докотитися гіганська хвиля, що утвориться при виверженні.

— Ну й біс із ними! — байдуже махнув рукою Віллі.— Постраждають сотні дві туземців. Тобі що? І хто доведе, що це не стихійне лихо? Нам нема коли, зрозумій. Концерн повинен одержати в свої руки засіб перебудови Землі. Адже і в контракті зазначено: відкриття належить концерну.

— А якщо інші країни не погодяться з перебудовою?

— Ну, ми їх умовимо,— посміхнувся Віллі,— з твоєю допомогою. Відкриємо під ногами геосинкліналь і... Та що з тобою? Підberи слину, нарешті.

— Ні, Віллі, це небезпечно. Ти просто не розумієш, як це небезпечно.

Очі Віллі звузилися.

— Добре, Мортоне,— процідив він,— обійдемося без тебе. Розрахунки твої у нас. Але знай: ми затіяли велику гру, і якщо ти підеш проти нас — тебе знищать.

«Він має рацію,— подумав Віктор,— розрахунки в них. На щастя, не всі. Частина їх і, головне, формули — у мене в голові. Вони не записані. Але... Іх можна вивести знову. Так... Здається, вони справді хочуть захопити владу над Землею. Це і є їхня «велика гра».

Віктор дивився на Віллі і не впізнавав його. Це була їхня перша сварка за багато років дружби. Та й чи було це дружбою? Схоже, Віллі просто використовував його для себе, для фірми. Використовував, щоб одержати його відкриття. Сам Віктор йому не потрібен. Певніше, потрібен, поки Віллі не може без нього обійтися.

«Що ж робити,— напружену думав Віктор.— Базу збудовано на погаслому вулкані. Якщо розташувати вибухи напівкільцем, уся активність геосинкліналей буде спрямована всередину, на базу. Вулкан прокинеться. І ті маленькі, які розташовані довкола нього, теж. Богняне кільце відріже базу, всі загинуть? І я? Ну й нехай. Зрештою, це не так важливо. Але якщо я відмовлюсь, їхні математики років через два навчаться розраховувати точки не гірше від мене. Хіміки синтезують розчинник. А вони вже не стануть розміщати вибухи напівкільцем. Вони їх розташують по-своєму. І тоді...»

— Я згоден, Віллі,— твердо мовив Віктор.— Тільки ти повинен дати мені гарантію,

що утворювати острови будемо якнайдалі від материка.

— Ну, звичайно, старина,— широко, як завжди, усміхнувся Віллі.— Нам потрібні нові землі. А старі нехай живуть, як жили.

Три тижні база працювала з повним на-
вантаженням. Заповзли під землю механічні
кroti, що несли вибухівку. На дні океану
піднялося ажурне плетиво бурових вишок.
Гrimіli вибухи, розганяючи підводних меш-
канців. На пульті управління спалахували
нові й нові лампочки — сигнали готовності.
Кольоровою мозаїкою вони заповнили весь
пульт, і тоді він засвітився рожевим коль-
ром — сигналом загальної готовності.

З усмішкою торжества Віллі підійшов до пульта.

— Почнемо? — запитав він у Віктора.— Історична хвилина, старина. Відчуваєш?

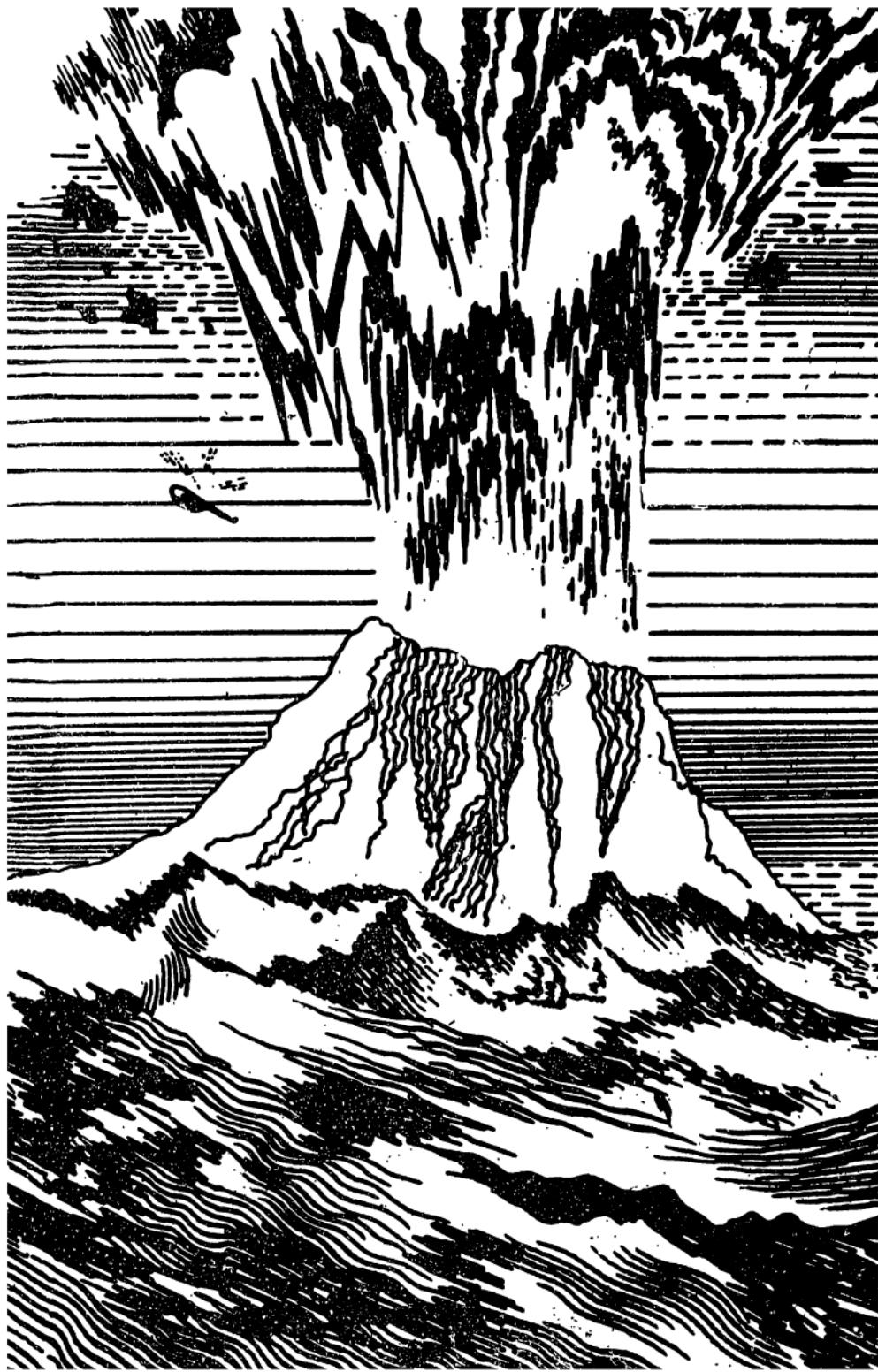
— Давай,— байдуже кивнув той.

Віллі натис на кнопку. Підлога здригну-
лася. Віктор заплющив очі. Зараз глибоко
під землею, у вічному мороці з'явилися бли-
скотливі точки. Вони ростуть, перетворюю-
чись у вогняні кулі. Шалено круться ви-
хори вогню, втягуючи в себе породи, проби-
ваючись крізь кам'яний щит, розчищаючи
дорогу для магми. І ось вона блискучими
потоками ринула до поверхні, фонтануючи
у підземну порожнечу. Нові й нові вогняні
хвилі підіймаються з глибин вогняного океа-
ну, розчиняючи породи.

М'який поштовх. Затремтіли стіни. Зблід-
лий Віллі метнувся до пульта.

— Що це?

— Не метувчись,— осадив його Віктор.—

Все йде як слід. «Ще не пізно оголосити загальну тривогу,— майнула думка.— База встигне вивезти людей. Але разом з ними буде вивезена таємниця розвинника, точок. І вони знову почнуть змінювати світ... Але ж службовці фірми не винні. Чому ж вони повинні гинути? Що ж робити?»

«Ти подумав, що буде з людьми?» — загдав він суворий голос Мортона. З усіма людьми на Землі. А їх тут жменька. Віктор зціпив зуби.

Поштовх. Вогняні хвилі досягли горішніх шарів. Другий поштовх. Чорна тріщина заміїлася на гладенькій поверхні надміцних стін.

— Що це? — прошепотів Віллі.

— Я розбудив заснулий вулкан у нас під ногами,— спокійно сповістив Віктор.— Не ті, що ти хотів...

— Недоумок! — Віллі кинувся до аварійного ліфта.— Ми ж загинемо!

Віктор знизвав плечима.

Схлипуючи, Віллі гамселив кулаками у перекошені двері.

— Пізно, Віллі,— глузливо сказав йому Віктор.— Звідси ніхто не вибереться. Навіть на твоїй ракеті.

— Ми тобі це пригадаємо, Мортоне! — закричав Віллі, вискакуючи в коридор.

Захиталися стіни. Посипалось обладнання бази. З гуркотом падали шматки скелі в розбурхане море, а назустріч їм підіймалися гіантські хвилі, увінчані шапками бруднувато-жовтої піни. З пекельним шумом накочувались вони на берегові урвища, заливаючи їх, з урочистим ревом мчали далі. Як трі-

ски, летили уламки мостів, сталевих конструкцій. Осідали бані бази. Відштовхуючи один одного, топчучи тих, що впали, службовці фірми бігли до аеромайданчиків. Кулаками і пістолетами прокладали собі дорогу у вузьких переходах, падали від поштовхів, захлиналися від криків, билися головами у заклинені перегородки. Хапали за ноги і стягали вниз тих, що повзли по сталевих скобах у вертикальних шахтах-колодязях, лізли самі, падали, сплітаючись у вересклівий клубок, а стіни колодязів стулялися над ними.

Віктор схилився над екраном внутрішнього огляду, що самотньо світився серед потрощених приладів.

Магма досягла морського дна. Фонтани пари з пронизливим свистом здіймалися над водою і розсипались, затуляючи небо густими сірувато-білими хмарами. Як дерево під сильну бурю, хиталася скеля. З гуркотом провалювались у димові тріщини будівлі.

Розпечено громаддя знялося над киплячими бурями. Хмари смолянисто-чорного диму огорнули його. Бліскотливі уламки гіантським фейерверком пронизували хмари, з яких сипався густий дощ попелу, змішаного з окропом. Вищання, гуркіт, свист, грім, вибухи, рев. Сутінки, пронизані вогняними спалахами, оповили базу.

«Здається, все,— стомлено подумав Віктор.— Звідси не вибереться ніхто. А розрахунки мої правильні».

Гіантський вибух підкинув скелю в повітря, і вона, розпадаючись на дрібні уламки, зникла в киплячому морі.

- Небачений вулканічний вибух! — надсадно кричали газети.
- Погаслий вулкан ожив!
- Посилення активності діючих вулканів!
- Загибель науково-дослідної бази хімічного концерну!

Мортон, блідий, змарнілий, тремтливими руками перебирає газети.

— Прощай, мій хлопчику, — шепотів він. — Ти вчинив, як справжній вчений. Ти зробив усе, що міг.

Володимир Заєць

ТРАНСПЛАНТАЦІЯ

14 котода ..71 р.

«Навіщо я пишу цей щоденник?» — запи-
тую я себе. Щоб відповісти на це питання,
починаю думати над тим, які обставини при-
вели мене, зрештою, до цього рішення; об-
думую й відповідь, здавалося б, уже готову:
от саме через те і саме для того. Та чи варто
лицемірити перед собою, як це звичли роби-
ти мільйони і мільйони людей на нашій
планеті Арті? Я не повинен уподібнюватись
до них — можливо, потрібних і гарних, але
прозаично простих організмів-споживачів.
Я — едо — повинен стояти на вищій сходин-
ці пізнання і поблажливо дивитися на тих,
кому «не дано». Але моя належність до елі-
ти духу і розуму зобов'язує мене до надточ-
ного аналізу не тільки чужих почуттів і дій,
а й своїх особистих. Ось тому я й повинен

визнати: спонукальні мотиви будь-якої дії існують спочатку лише у вигляді інтуїтивно-емоційного підсвідомого комплексу. Ми ошукуємо і себе, і інших, коли запевняємо, ніби зважились на щось після найретельніших і логічних роздумів. Бажання наші й початкова обробка можливості їх здійснення первинно відбувається автоматично на рівні підкірки без участі свідомості. Приклад елементарної роботи цієї автоматики — наше знання таблиці множення. Скільки буде двічі по два? Відповідь з'явиться ніби сама собою, але для того, щоб вона з'явилася, нервовий імпульс повинен пробігти неймовірно важкий шлях по нейтронних ланцюгах підкірки.

Мені здається (!), що свій щоденник я почав писати для самоаналізу і самопізнання. А втім, хіба я можу знати достовірно, що приховується у величезній підводній частині айсберга психічної ділянки людини, яку називають роботою підкірки?

Я скоро закінчу медичний факультет при стародавньому Тельському університеті. Працюю над проблемою зв'язку епіфіза — ендокринної залози в центрі мозку — з центральною нервовою системою, з одного боку, і з іншими ендокринними залозами, з другого. Надзвичайно цікавий орган! Його екстракт гальмує розвиток пухлинних клітин, він керує біоритмами організму, гормон цієї залози бере участь у формуванні статі ембріона в період внутріутробного розвитку.

Без удаваної скромності повинен сказати, що у мене є ряд надзвичайно цікавих ідей. Мій майбутній патрон професор Орк вельми

зацікавлений в мені, і я гадаю, що відразу ж після закінчення університету він візьме мене до себе. Працюватиму разом з його асистентом Моранді. Мене трохи насторожує наполегливість, з якою професор Орк рекомендує мені підтримувати з Моранді більш тісні контакти. Він дуже прихильно до нього ставиться. Цьому є два пояснення: по-перше, батько Моранді найбільший фабрикант сорочок; по-друге, Моранді працює над темою професора, вивчаючи пересадку нервових клітин від одного організму до іншого. Моранді хлопець працьовитий, але, на жаль, безкрилий. Чи буде він заздрити мені? Немає сумніву, що буде. В майбутньому можливе повторення ситуації «Моцарт—Сальєрі»! Але не думаю, що цей Моранді може бути небезпечним для мене.

До речі, проблема пересадки ділянок мозку досить перспективна. Нервову тканину значною мірою ізольовано від крові гемато-енцефалічним бар'єром, через який антитілам проникати важко. А саме ж з допомогою антитіл відбувається відторгнення пересаженої чужорідної тканини. З'явилися чутки, ніби вже порівняно вдало експериментують на мавпах — мавпи після пересадки «розумнішають».

Мої експерименти йдуть успішно, але їх гальмує мізерність фінансів. Не вистачає ні на обладнання, ні на реактиви.

Заходила Вальта. Чудова дівчина! Якби не наука, я кохав би її понад усе на світі!

15 котода ..71 р.

Страшенно цікаве явище відкрив я сьогод-

ні! Але тс-с, про це передчасно я боюся згадувати навіть у щоденнику. Якщо це підтверджиться—вибух у біології, крах підвалин ендокринології!

Терміново потрібні гроші на нові експерименти. Заклав годинник, подарований батьком на повноліття. Тепер, можливо, вдастся придбати набір реактивів для роботи з гонадотропними гормонами і радіоізотопи для вивчення динаміки вироблення гормону епіфізом.

Розмовляв з Моранді. Який обмежений і нудний чоловік! З'ясувалося, що він знає одну тільки біологію, а про ядерну фізику і космологію не має ні найменшого уявлення. Боюся, що мені, коли він це сказав, не вдалося приховати свого здивування. Щоб пом'якшити ситуацію, я спробував перевести розмову на інше — заговорив про особливості гекзаметра і про переваги цього віршованого розміру над нині існуючими. Моранді знітися і поспішив розпрощатися. Невже він не знає й цієї елементарної речі? Неймовірно!

Мені здалося, що, виходячи, він кинув на мене злісний погляд і пробурмотів щось погрозливе. Я розповів про це Вальті. Вона заспокоїла мене, сказавши, що я надто вразливий.

16 котода ..71 р.

Щоб докупити реактивів, довелося закласти всі цінні речі, які у мене ще були. Сьогодні я зміг попоїсти лише раз. Наприкінці робочого дня до мене підходив Моранді. Натякнув, що вони почали пересадку мерво-

вої тканини у людини. Зрозуміло, сказав він, потрібні добровольці, які дістануть щедру винагороду. При цьому він значуще глянув на мене. Гадаю, що мені варто погодитись на відсадку нервової тканини, подібне донорство мене не лякає. У людини п'ятнадцять мільярдів нервових клітин, отож якихось кілька мільйонів не повинні позначитися на інтелекті, тим паче на моєму. Мені здається (адже можу я довірити це щоденниківі), що мій інтелект має якісно відмінну основу, ніж інтелект будь-якої іншої людини, скажімо, Моранді. До того ж я пам'ятаю, як один із найславетніших біологів минулого свої найгениальніші відкриття зробив однією половиною мозку, оскільки друга була паралізована крововиливом.

Всі мої міркування логічні, але про своє рішення Вальті я не хотів казати. Хіба з жінкою можна говорити мовою логіки? Нехай нічого не знає і не хвилюється.

19 котода ..71 р.

Пересадка минула безболісно. Вже наступного дня я зміг узятися до роботи. Заплатили мені справді страх як багато, навіть не зручно стало. Тепер грошей вистачить і на життя, і на експерименти.. Та от питання: чи надовго? У мене виникла думка дати згоду ще на кілька трансплантацій. Тоді ми з Вальтою нарешті зможемо одружитись. Вона чудесна дівчина, все розуміє, але скільки ж можна чекати?

Робота моя посувается майже з таким же успіхом, як і раніше, хоч і відчуваю якийсь тягар у мозку, ніби брили перевертаю, нема

колишньої легкості польоту думки. Я гадаю, це від перевтоми.

Бачив сьогодні Моранді. Дивно, як це я раніше не помічав, що у нього така ж своєрідна манера тримати сигарету, як і в мене? Побачив у нього в скронево-тім'яній ділянці слід від розтину лазерним ножем. Невже й він дав згоду на участь в експерименті по трансплантації нервової тканини?

25 котода ..71 р.

Зробили ще дві відсадки. Грошей тепер у мене вдосталь. Вирішив на науку їх не розтринькувати — грошики лік люблять. І так багато їх прошвіндрив на всякий металевий брухт. Все намагався сьогодні згадати, навіщо я купив усі ці апарати, але ніяк не міг. Дурниці якісь, мабуть. Правду Моранді каже, що цією нісенітницею не варто засмічувати мізки. Тільки навіщо він мені про це говорить, що я, сам цього не розумію? Розповів про це Вальті. Думав, разом посміємося. А вона, дурнен'ка, посмутніла і сказала, що забороняє мені брати участь у дослідах по пересадці мозку. Я пообіцяв їй і пішов до Моранді сказати про це. Він сидів у лабораторії на моєму місці робочому й крутив рукоятки в апараті. Він був дуже збуджений і, побачивши мене, почав захоплено про щось розповідати. Я нічого не зрозумів. Він говорив, що почав уже захоплюватися залозою, яка всередині мозку сидить. Моранді хороший хлопець, але полюбляє говорити всякі занадто мудрі речі. Я йому похвалився: Вальта не хоче, щоб я брав участь у пересадках мозку. Тоді Моранді витяг з кишені ко-

льорову фотографію вілли і сказав, що ще кілька пересадок, і я зможу купити таку для нас із Вальтою. Тоді я, звичайно, погодився. Вальті нічого говорити не став. Так Моранді звелів. Я поки що їй не скажу, а коли куплю для нас той гарний будиночок, то й розповім про все. Моранді усміхнувся мені і сказав, що я тямущий хлопець, і запитав, чи не хочу я поговорити з ним про якийсь «гиксаметр». Я здивувався і сказав, що навіть не чув про таку річ. А якщо це прізвище чиє-небудь, то я не знаю такої людини. Моранді засміявся і відпустив мене, спитавши про адресу Вальти.

15 рона ...71 р.

Мине іще тричі опирували. І совсім ни болить. Тіки лоськітно в голові. Маранді каже, що у мене типер багато грошів, і я можу купити, щчто схочу...

26 рона ...71 р.

щче апирували приходила вальта і фсе плаче і з нею дядя чюжий вана на його говорит адвакат на дядю маранді він пагано сказав а вальта сказала що закон бисилий проти їх грошів вана сама покорає злочінця і помнякшить мої муки я і нимучусь.

28 рона ..71 р.

У рядку, де повинен бути черговий запис у щоденнику,— самі дитячі карлючки.

З газети «Вечірній експрес»: «Сьогодні, 30 рона ..71 р., на двадцятому кілометрі тридцять п'ятого шосе о восьмій ранку зіткну-

лися два автомобілі. В одному з них сиділа викладачка марської мови Вальта Гіна, а в другому — молодий вчений Моранді Девала і напівідіот-пацієнт, що перебував на лікуванні в клініці професора Орка. Всі троє сконали на місці. За висновками експертів, винуватцем катастрофи стала Вальта Гіна, яка виїхала на смугу зустрічного руху. Це могло статися через незадовільний стан дорожніх розміток. Газета звертається до мерії від імені всіх читачів із закликом виділяти більше коштів на підтримання траси у задовільному стані».

Євген Попов

ЧУЖІ ДУМКИ

Років п'ятнадцять тому я — мистецтвознавець-історик, який тоді тільки-тільки починав, — працював у Москві з архівом цікавого, але маловідомого художника Костянтина Миколайовича Істоміна.

Перебираючи різне листування, я сподівався знайти потрібні мені відомості.

І от мою увагу привернув списаний з обох боків розгоностою рукою аркуш паперу. Виходжені з тексту фрази свідчили про його незвичайний зміст. Зацікавившись, я прочитав лист від початку до кінця. Наводжу зміст повністю:

«Здрастуй, Юрію!

Пробач, що довго мовчав, ніяк не міг зважитися на відверту розмову. Ти поставив запитання, на яке в мене ще нема

остаточної відповіді. Може, спробуймо проаналізувати ситуацію разом?

Ти пишеш, що я, біофізик-початківець, роблю серйозну помилку, раптом захопившись середньовічним живописом. Мовляв, йому віддали свої таланти багато відомих учених-фахівців, витлумачили навіть те, що навряд чи розуміли самі творці... Що ж залишилося там для мене, дилетанта? Скажімо, ти маєш рацію — тлумачити шедеври живопису мені навряд чи до снаги... Але ж мене цікавить інше: про що думали художники, коли створювали шедеври? Чи не відображенено в їхніх полотнах бодай частинки почуттів, думок, бажань, прагнень, картинок особистого життя, епохи?

Ми схиляємося перед прекрасним живописом, проте наші знання про його творців обмежуються часто-густо лише іменами чи незначними життєвими епізодами, які випадково дійшли до наших днів.

То чи є природним бажання розширити ці знання? Авжеж! І воно таке ж велике, як і бажання повніше розкрити глибину змісту самих картин.

Ти спитаєш, навіщо вся оця преамбула? А ось для чого.

Біофізикам більше, ніж кому іншому, відомі спроби вчених розкрити таємницю людського мислення. Фізіологія цього питання поступово вимальовується. Але скажи, чим пояснити появу в людини тієї чи іншої думки, якщо вона не викликана довколишнім середовищем? До

того ж часто буває, коли у двох людей водночас виникає та сама думка... Випадковість? Навряд! Скоріш за все, тут діють невідомі ще нам збудники.

Чи задумувався ти, під впливом яких невидимих явищ в одних випадках народжуються складні передчуття, які неможливо пояснити, в інших — цілком осмислені почуття, думки, бажання?..

Добре пам'ятаю, якось цілий день ходив під враженням однієї картини. Тягло до неї відчуття неусвідомленої урочистості з відтінком неспокою, тривоги... Потім ураз з'явилися думки: «А що, як картина «радіоактивна»? Можливо, геніальний художник невідомим чином наповнив її могутнім зарядом своїх думок і залишив їх там навіки? А за певних обставин ці випромінення стають оборотними».

Тепер поміркуй сам, чи можу я так просто взяти і викинути це з голови? Хіба для біофізика не спокуса розкрити оці незвідані глибини таємниць природи?..»

І все... Однісінський аркуш, що не має продовження. Який жаль!

Мої подальші зусилля знайти хоч що-небудь схоже на почерк невідомого автора не увінчались успіхом. Нічого схожого не знайшлося і за вмістом. Лишилося загадкою: хто автор? Кому він писав? Нарешті, яка подальша доля молодого біофізика з його загадковими думками?

Минали роки. Уривок із листа починав стиратися в пам'яті.

Однак недарма існує крилатий вислів: «Для кожної речі свій час під сонцем».

Якось на новорічному вечорі один із моїх нових знайомих, ніби ненароком, запитав сусіда:

— Як тобі сподобалося повідомлення про нову методику наукового аналізу деяких середньовічних картин?

Я аж здригнувся від несподіванки. Інтуїція підказувала, що тут є якийсь зв'язок із майже забутим листом.

— Що-небудь особливе? — швидко спітав я.

— Надруковано в останньому номері «Іскусства». Не читали?

— Hi, не читав, будь ласка, розкажіть! Автор часом не біофізик?

Новий знайомий за любки відповів:

— Стаття невелика, але цікава... Один учений, якийсь Костров, повідомляє: винайдено оригінальний випромінювач, за допомогою якого можна дуже своєрідно тлумачити зміст картин, написаних художниками у середні віки. Тоді дехто з них, схоже, користувався фарбами з домішками невідомих досі компонентів, які володіють суперрадіоактивністю, що виникає при опроміненні їх променями певної частоти... Як я зрозумів, ці таємничі компоненти в момент коагуляції фарб, після нанесення їх на полотно, під дією розумового процесу художника кристалізувалися з певною орієнтацією кристалів... А тепер кристали при опроміненні збуджуються і своєю суперрадіоактивністю викликають у дослідника думки, аналогічні думкам художника в період творчого процесу...

І ще Костров твердить, ніби ці компоненти могли активізувати організм художника, допомагати йому з особливою силою відчувати натхнення...

Вночі я майже не спав. Перший день нового року минув у чеканні другого числа, щоб зранку взяти в бібліотеці потрібний журнал.

Там, у журналі, справді надрукована стаття доктора фізичних наук Кострова. Читаю, перечитую, але доповнити розповідь нового знайомого нема чим.

Зв'язатися з самим Костровим виявилось непросто. Його лабораторія була в іншому місті.

Я все-таки додзвонився, домовилися зустрітись через тиждень.

Вчений двічі перечитав копію листа невідомого автора. Перечитував з неабияким інтересом. Та за свого не візнав.

Я чекав коментарів. Але дочекався запитання:

— Пробачте, мені хотілося б знати, що вас цікавить більше: наша наукова робота чи автор цього листа? Хоча розумію, як мистецтвознавцеві, вам не байдуже ні одно, ні друге...

— Ваша правда,— відповів я.— Однак, якщо задовольнити обидва інтереси неможливо, перевагу віддам науковим дослідженням.

— Гаразд...— Костров, схоже, був задоволений моїм вибором, та подумавши, додав:— Що ж до автора листа, можливо, теж прислужуся... Тільки з цим пізніше...

Мені здалося, що й Костров не залишився байдужим до листа.

Вчений був уже в літах, з помітною сивиною в порідлій хвилястій шевелюрі блондина. Високий лоб перетинали три зигзаги зморщок, на перенісці дві розходились донизу. Довге худорляве обличчя теж не було гладеньке. На зристі він був невисокий, рухливий, але не метушливий.

Після короткої паузи Костров заговорив приємним баском:

— Почну із зізнання: публікація статті вимушена. Через обставини... Музей не довіряють, бояться за свої скарби... Мовляв, якщо не опубліковано, значить, ще в стадії експериментальних досліджень, тому для картин — небезпечно... Нам же треба через свій апарат пропустити багато картин різних музеїв, спробувати визначити, чи широке коло застосування фарб, які здатні «розповідати» при опроміненні. Підозрюю, що воно обмежене як художниками, так і часом... А якщо це так, то треба від таких картин узяти все, на що вони здатні...

Я втрутився із своїм запитанням:

— Про це вже є остаточна думка?

Костров з жалем посміхнувся:

— До остаточної ще далеко... Проте нам вдалося «поговорити» з одним експонатом і дізнатись про дуже цікаві відомості. Один із портретів невідомого художника «розповів», ніби його сучасники живуть під страхом винищення рослин, соки яких «оживлюють» фарби... Для нас, як ви розумієте, це є найважливішою обставиною... Але мало... Бажано дізнатись: яка рослина, хто знищу-

вав, де і таке інше... Треба шукати й шукати! Раптом щось стане відомо і про саму рослину! Тоді з'явиться надія розгадати таємницю радіоактивності фарб — «мови» картин...

— Сподіваюсь, це не єдина мета ваших досліджень? — запитав я, хоч і без того був упевнений, що це не так.

Вчений поспішив заспокоїти:

— Розумію, розумію, що вас найбільше бентежить. І не хвилюйтесь!.. При обстеженні картин ми робимо якомога повніший запис з усього полотна... Для вас, мистецтвознавців-істориків, матеріал багатющий...

Однак і це мене не заспокоїло.

— А спосіб одержання інформації — не таємниця?

— Ні, ми його вже запатентували.

— І для мене він може бути доступним? — з пристрастю допитувався я.

Костров усміхнувся такій зацікавленості й відповів:

— Цілком. Особливо буде дохідливим під час експерименту.

І запросив до лабораторії.

До світлого залу ми ввійшли, коли там стояв свистячий шепіт, а виставлені рядами блоки ЕОМ, пульти, щити з приладами, стенді підморгували зусібіч безліччю своїх різноманітних вічок.

На передньому плані стояла громіздка установка, швидше схожа на горизонтально-фрезерний верстат небачених розмірів, де замість фрези на шпинделі красувалась, ніби із золота, багатоголчаста головка.

Костров зупинився біля входу в зал і ши-

роким жестом правої руки показав на обладнання лабораторії.

— Все це задля одного — розшифрування чужих думок... А тут — центр! Звемо його «Лічильний генератор»...

Учений підійшов ближче до установки і заходився пояснювати докладніше.

— Пересувний стіл має безліч датчиків... Ось ці крапочки. — Діставши з внутрішньої кишені піджака авторучку, він показав на майже суцільне мигтіння блискучих бугорців.— На цю площину кладуть полотно картини тильним боком. Коли лицьовий бік картини опромінюється за допомогою оцієї головки потрібними променями, радіоактивне збудження кристалізованих компонентів фарб сприймається датчиками... Їхні сигнали передаються на спеціальний блок БХП, звідки ЕОМ одержує завдання на пошук...

Логічна пауза, яка намітилась у поясненнях Кострова, дала змогу спитати:

— А для чого потрібне таке складне обладнання, якщо дослідник може сам сприймати думки художника?

Костров усміхнувся.

— Вся біда в недосконалому зв'язку людського мислення з фіксацією думок для читання іншими особами. Наприклад, ви щось зрозуміли, хотіли б зафіксувати, а на вас швидкою лавиною напливають інші думки... Як їх утримати? А нас цікавить об'єктивна інформація, що не залежить від індивідуальних особливостей дослідника...

У мене виник сумнів: чи можна взагалі за допомогою ЕОМ зафіксувати людські думки, і я спитав:

— А який же застосовано метод одержання мовного мислення художника із сигналів датчиків?

Вченого запитання не здивувало, і він з готовністю відповів:

— Ця робота виявилася для нас надто трудомісткою. Довелося складати широкий текстовий набір фраз, якими міг би мислити художник у процесі творчості, і за допомогою тих самих датчиків знімати вироблені мозком експериментатора сигнали при усвідомленні заданих текстів... Так була створена і вдосконалюється далі пам'ять ЕОМ. Тепер ЕОМ за сигналами датчиків з картин відшукує в своїй пам'яті аналогічні тексти і видає їх нам. Якщо аналогів нема, машина сповіщає про це пропусками між фразами, які вона видає. Це полегшує нам визначення текстів, яких бракує в загальному плині думок.

— І вам вдається одержувати позитивні результати? — не переставав дивуватися я.

— Поки що в усьому досягли успіху. Але в цьому розшифруванні дуже допомагає безпосереднє читання сигналів експериментатором... Он той шолом... — Костров показав на чудернацьку споруду з гніздом для голови. — Вмикається він паралельно до датчиків столу й одержує дублюючі сигнали, які здатні збуджувати в мозку експериментатора думки, аналогічні думкам художника. Це полегшує подальше текстування фраз для пам'яті ЕОМ...

Костров уважно спостерігав за виразом мо-го обличчя, прагнучи зrozуміти, чи дохідли-

во він пояснює. І, видно, лишився задоволений, бо закінчив словами:

— А тепер перейдемо до експерименту...

Настав час обідати, а я ніяк не міг відрватися від захоплюючого експерименту.

Нарешті Костров подав сигнал вимкнути напругу і запропонував:

— Тепер — у їдалню...

Я ще перебував у стані шоку від побаченого й почутого, тому на запрошення погодився швидше механічно.

Коли сіли до столу, Костров, розуміючи мій стан, вирішив зробити психологічну розрядку.

— А тепер можна і про автора листа,— трохи підвищив він голос.

Побачивши у мене на обличчі непідробну радість, він сповістив:

— Скоріш за все, лист написано академіком Семенчуком. На жаль, уточнити цього зараз ми не зможемо — академік у Голландії... Вилетів туди для ознайомлення з деякими архівними матеріалами середніх віків.— Костров зробив паузу, чекаючи, поки в мене візьмуть замовлення, і вів далі:— Саме він започаткував наші дослідження... Та й до архіву Істоміна міг бути причетний. Вам, очевидно, відомо, що сім'я художника Казеніна зіграла вирішальну роль у збереженні творів і архівних матеріалів Істоміна? А з сім'єю Казеніних академік Семенчук у юнацькі роки мав безпосередні стосунки: він дружив з онуком художника — Юрієм і кохав його сестру. Але та згодом вийшла за іншого... Однак мова не про те... Лист ака-

деміка міг випадково потрапити до архіву з матеріалами Істоміна від кого-небудь із сім'ї Казеніних...

«Ось як просто все пояснюється! — подумав я, радіючи збігові обставин.— Тепер конче треба зустрітися з самим академіком, маєтися, людиною цікавої долі...»

Після обіду ми вийшли в парк прогулятися.

Розмова точилася далі після моого запитання про мету поїздки академіка Семенчука в Голландію.

Костров відповів:

— Для нас і досі лишається загадкою рослина, яку застосовували фарбовари сімнадцятого століття в Голландії. І академік не втратив надії знайти розгадку. Він уже натрапив на одну леґенду про чудесну краплину соку якоїсь рослини з нікому не відомою назвою — «Радощі Карла». Нібито від цієї краплини, розтертої художником по картині, фарби раптом ожили, засяяли, заговорили...

Я зловив себе на тому, що від подиву аж рота розкрив, і мимоволі скрикнув.

А Костров вів далі:

— Так, так, не дивуйтесь, академік Семенчук надає цій легенді дуже серйозного значення і ретельно шукає. Його мета — будь-що знайти суперрадіоактивну речовину, якої з фарб поки що не зуміли виділити ні фізичним, ні хімічним шляхом. Вся таємниця, можливо, криється у способі кристалізації якоїсь невідомої нам рослинної структури з високим ступенем радіоактивності.

Домовившись, що Костров сповістить мені про приїзд академіка, ми попрощалися з гостинним ученим.

Вдома я з подробицями розповів своїй сім'ї про результати поїздки, тим більше що старший син вирішив присвятити себе найновітнішим наукам — квантовій хімії і квантовій біології.

У наступні дні поточні справи захопили мене і відвернули від думок про таємничі картини.

Проте тижнів через два відлуння всієї цієї історії дало про себе знати у моїй власній сім'ї.

Вже стемніло, коли старший син повернувся додому з університету незвичайно збуджений і з радістю повідомив:

— Послухай, тату, декан усе-таки дав згоду включити до плану науково-дослідних робіт кафедри тему «Дослідження і створення синтетичних стимуляторів для активізації художніх фарб». І я візьмусь за це... Ти схвалиєш?.. Адже якщо в природі можливо, то й для науки доступно. Я певен, що тут без квантової хімії і квантової біології не обйтися!

Володимир Уткін

ДИТА КОСМОСУ

Галасливий гурт молодиків, які окупували сусідню з нами платформу, нарешті притих.

Тепер оратором був якийсь білявий крем'язень із на диво яскравими синіми очима.

— Я не розумію, — карбував він кожне слово, — чому в комісії дві третини голосів

віддано природничникам. Кому потрібні ці варварські випробування?

— Про що це вони? — машинально запи-
тав я.

— Комісія по відбору кандидатів у між-
галактичні польоти,— пояснив Зорін, задум-
ливо дивлячись на вкриті снігом вершини,
що пропливали під нами. — А варварські
випробування — це випробування кандида-
тів, ну як би сказати, на витривалість чи що.

— Діагностичні машини,— вів далі мо-
лодик,— за дві хвилини дадуть характеристику будь-якій людині.

— Але психологія... — невпевнено запере-
чила йому дівчина.

— Е, дрібниці,— роздратовано відмахнув-
ся він. — Електронний психолог дасть сто
очок наперед будь-якому земному мудре-
цеві.

— От, от, — усміхнувся Зорін.

— Та сама пісня. Техніка і людина. Чи може електронний мозок замінити людський?

— Відбирати у міжгалактичні польоти треба молодих, енергійних, що опанували кілька галузей знань,— це ж зрозуміло,— вигукнув молодик.

— Для чого ж ці нескінченні засідання?

— А які світи відкриваються їм, хлопці: блакитні небеса, барвисті сонця, дивовижні квіти,— замріяно промовила дівчина.

— Космічні пірати, — глузливо підхопив хтось.

— І ми мріяли про чудесні світи, про су-
тички з чудовиськами, пригоди... — зітхнув Зорін. — А космос виявився глибинною чор-
ною порожнечею.

— Ви багато літали? — спитав я.

— Та чимало.

— І так-таки ніяких пригод?

— Ні, чому ж. Бувало по-всякому. Неполадки механізмів. Неправильні розрахунки. А найстрашніше — космічне безумство.

— Космічне безумство?

— Це ми називали його так. У довідниках ви не знайдете такого терміну. Я сам пережив це, на щастя, у легкій формі. Вчасно ізолявали. Тоді вже знали, що це таке.

Він замислився, схилив голову на плече і відразу став схожим на старого мудрого грака, чорного і втомленого.

— Перші польоти на планети сонячної системи, катастрофи, удачі. Все було. Техніка інколи підводила, люди — ніколи, — тихо почав Зорін. — Неприємності почалися з гіперперельотів. Десятки років ізольований у титановій коробці, не чуючи голосу Землі, оточений все тим же десятком товаришів по польоту...

І люди не витримували. Спершу з'являлося роздратування, бажання нікого не бачити. А потім чорний космос вривався в людину, і вона розчинялася в ньому, стаючи його часточкою без волі, без розуму. Хотілось вирватися з тісної шкаралупи корабля, яка пригнічувала своєю замкнутістю. Людина кидалася до люка й відкривала його, якщо їй не встигали перешкодити. І, звісно ж, ураз гинула в порожнечі. Виходили з ладу автомати. Дехто пробував підривати корабель хитро, обачно...

Усяке бувало. Ми втратили отаким чином п'ять кораблів. Найстрашніше, що безум-

ство переходило на інших. Один тягнув за собою другого, і так весь екіпаж. Розумієте? Про це захворювання ми довідалися від штурмана шостого корабля. Він чомусь не збожеволів і зумів посадити на Землю корабель, де з екіпажу лишилося кілька чоловік. Скільки хоч морочилися з ним психологи та лікарі! Всі хотіли дізнатися, чому він не втратив стійкості. Отоді й було створено комісію по відбору кандидатів у міжгалактичні польоти.

Як тільки не випробовували людей! Тут тобі і «камера мовчання», й аварійні ситуації, і пекельний шум, і гіпноз. Усього не перелічиш. Але... Ми заходили дедалі глибше в космос, і кораблі не повертались. Не всі, звичайно... Та... Ми вже знали, чому. Всі вони кажуть,— він кивнув на принишку молодь, що вочевидь прислухалася до його слів,— техніка, електронний психолог. Була техніка і в комісії. Непогана. Навіть думки читати вміли. А користі? Випробовують людину. Залізне здоров'я, сталеві нерви. У космос рветесь. А потрапить туди — і міняється. На Землі, навіть у «камері мовчання», він же чудово розуміє, що навкруги своє, рідне. А в космосі мимоволі починаєш думати про нескінченість простору. Навіть на екран дивитися не треба.

«Слід посыпати людей, захоплених розв'язанням яких-небудь важливих проблем. Ім просто не буде коли думати про космос», — вирішила комісія. Підібрали. Послали. Те саме. Розв'язує людина яку-небудь проблему. А потім раптом беруться їй у голову сякі-такі думки. У ракеті міне рік, а на Зем-

лі — десятки, згідно з теорією відносності. За десятки літ проблему розв'яжуть і без нього. Навіщо ж її розв'язувати? А варто було з'явитися сумнівам, ваганням — і космос вривався в людину. Гостра болісна туга за Землею, потім тупа байдужість і, як наслідок, — загибель у порожнечі чи безумство.

Комісія опинилася в безвиході. І тоді на засідання прийшов Лікі. Маленький, сухоряний, з червоним гостренським носиком. Лікі прославився як найзапекліший противник електронної медицини і великий нелюбитель усіх і всіляких конгресів, дискусій і кристалів, що вміють говорити.

«Марна витрата часу,— пояснював він своїм студентам. — Базікають і обговорюють ті, кому більше нема чого робити. А кристати створюються переважно для того, щоб висловити свою думку. Без кристалів хто їх слухає? Купка фахівців, та й то не завжди. А сковища переповнені. Чого? Ні, якщо вже вам є що сказати, висловіть колегам, друзям і працюйте. Робота сама скаже про себе. Туманна термінологія приховує убогість думок. Навіщо фахівці винаходять надскладну мову, незрозумілу для невтаємничених? Тільки для того, щоб ніхто не міг збегнути, що говорять вони нісенітниці, нікому не потрібні, а тому — шкідливі. Щоб витрачати енергію, певна річ. Що ж до електронних бовдуров, якими зараз так модно підміняти живих лікарів, то вони годяться лише для ремонту заіржавілих автоматів. Людський мозок,— тут голос Лікі ставав ніжним і задумливим,— це таке складне і досконале ство-

ріння природи, що замінити його гайками чи дротом не вдасться ніколи.»

Лікі вочевидь перебільшував. При створенні найскладніших електронних машин давно вже ніхто не користувався гайками і дротом. Але, з іншого боку, навіть при сучасному рівні розвитку науки багато таємниць нервової системи залишаються нерозгаданими. А не розгадавши їх, хіба можна створити модель людського мозку? Чи не так? — запитав Зорін у юнака, який поїдав його очима.

— А чи треба? — відповів той.

Зорін стомлено махнув рукою.

— Старе, — мовив він сумно. — Ви не оригиналні, юначе. Машини, машинни... Для машин хіба? А якщо для людини, тоді вони повинні бути помічниками, розумієте? Не вищими за людину.

— А чому б і ні?

— А тому, — розсердився Зорін, — що в них буде своя, машинна психологія. Вони створять машинну цивілізацію, в якій не буде місця для людини.

— Ви маєте на увазі оклахомський експеримент? — запитав я.

— Не тільки. Їх було кілька. Про це мало хто знає. Машини знищили своїх творців. Організовували механічні армії.

— Але ж у них можна закласти принцип «не чинити шкоди людині», — заперечила дівчина.

— Закладали, — понуро відповів Зорін, — я сам брав участь у цьому. Але вся біда в тому, що машини створюють за принципом самопрограмування. Інакше не вигідно. От

вони й самопрограмувалися так, щоб цей принцип виключати як нераціональний з їхньої точки зору.

— То що ж, відмовимося від машин? — з викликом запитав юнак.

— Навіщо? Тільки не треба підміняти ними людського мозку. Він неповторний. І Лікі це довів.

— Я підібрав для вас кандидатів, — оголосив він комісії. — Впевнений: це те, що вам треба.

Лікі не дуже любили в офіційному науковому світі, але про людину судять по результатах її роботи. Правда?

А Лікі досягав успіху там, де пасували найкращі психологи, з найкращим обладнанням, до речі.

Зорін скоса поглянув у бік юнаків. Ті мовчали.

— Комісія випробувала кандидатів на коефіцієнт придатності.

— Що це таке?

— Розумієш, кандидата досліджували сотні фахівців і машин, давали йому оцінку, а електронний мозок, підрахувавши оцінки, як на стародавніх змаганнях із гімнастики, вивів загальний бал. Найбільший бал був 100.

— Його, здається, не набрав ніхто. Людей, що мали бал нижчий за 90, у космос не брали. Так от, комісія випробувала кандидатів і розвела руками. Жоден із них не набрав більше як 70. Лікі розілився.

— Як хочете, — сказав він. — Якщо ви довірюєте своїм жерстянкам більше, ніж мені, я умиваю руки.

— Але чим ви обґрунтуете свою впевненість, що вони придатніші за інших? — запитав голова комісії.

— Я довго розмовляв з кожним, — відповів Лікі і замовк.

І кандидатів прийняли. Ні, не тому, що комісія повірила Лікі. На неї натисли зверху. По-моєму, у Раді міркували так: у комісії все одно нічого не виходить. Може, вийде у Лікі? Всі кандидати близькуче витримали переліт. Ніяких відхилень від норми. Зрозуміло, після повернення на них накинулися біологи та психологи.

— Склі, чорні скелі астероїдів. Вони як Гімалаї. Правда ж? І, якщо придивитися, там блукають стада слонів, ширяють беркути, — відповів один, коли його попросили поділитися враженнями про відвідання астeroїда.

— Світлі цяточки у темряві. Вони як ласкаві вогники, що мерехтять подорожньому в непогожу ніч. — Так другий розповідав прозорі.

— І якщо довго дивитися на зірки, вони починають тихо дзвеніти, переливатися звуками, і звуки ці сплітаються в гармонійну величну мелодію Всесвіту, — додав третій.

— Відтворити у барвах порожнечу, — захлиниався від захоплення четвертий, — завдання титанів.

Так, вони не боялися космосу. Космос був для них джерелом натхнення. У буденному, звичному бачили вони незвичайні речі, і космос був добрий до них. Це були люди мистецтва. Маючи справу з науковою, вони водночас писали, малювали, складали музику. Їх

не лякала думка, що хтось уже розв'язав поставлені перед ними проблеми.

Розв'язуючи ці проблеми, вони одночасно творили. А кожен витвір мистецтва неповторний, чи то створений він у космосі, чи на Землі. Твори мистецтва не старіють. Хіба не так? Крім того, Лікі зумів переконати їх, що в космосі, вдалини від тривог і хвилювань земного життя, вони зуміють створити шедеври.

— І вони справді їх створили? — несміло запитала дівчина.

— Не знаю,— усміхнувся Зорін,— адже я не фахівець. Був, звичайно, галас навколо привезених ними творів, але, я гадаю, найшвидше через те, що вони створювали їх у космосі. А все ж таки машин-художників, машин-композиторів, машин-літераторів так і не винайшли. Чи не так? — звернувся він до юнака.

Той мовчки схилив голову.

— Земля — вона дитя космосу, — задумливо сказав Зорін,— як і інші зірки, планети. А всі діти однієї сім'ї мають спільні риси. Треба тільки вміти бачити їх, і тоді навіть неживі світи стануть простішими, земнішими чи що. Ось, наприклад,— він кивнув на хаос кам'яних брил, які вкривали схили хребта.— Подібне я бачив на Ганімеді.

— А зелень, океан?

— А ви бачили вогняні хвилі на поверхні зірок? Зелені хмари Юпітера? — запитанням на запитання відповів він. І додав, подумавши:— Я спрошу, звичайно, але... Не кожен побачить схожість у здавалось би не-схожих світах. А вони можуть. Творці, мрій-

ники, фантазери. Чого не бачить око, доповнює фантазія. Отож, юначе, недосить бути молодим, енергійним, досвідченим. Хоч і це, звичайно, непогано. Правда ж?

Юнак мовчав.

— А ви,— несподівано втрутилася дівчина,— ви теж займалися творчістю? Там у космосі? Як вам удалося вціліти?

— Я складав вірші. Погані, звичайно. Сам іх соромився і тому нікому про них не говорив. Вважав несолідним для космольотчика бавитися казна-чим. Але творив у вільний від вахти час. Диктував. І відразу ж витирає написане...

— А отой штурман,— спітав я,— що першим привів корабель із хворим екіпажем? Він теж писав вірші?

— О-о-о. То був справжній творець. Уже тоді. Та ви, мабуть, слухали його симфонію,— ту, як ії... Знаєте? У лілових тонах?

Попереду заблищала гладінь океану.

— Чистісінько, як дзеркальні поля Сатурна,— пробурмотів Зорін.

Леонід Панасенко

СЛІДИ НА МОКРОМУ ПІСКУ

Крутійство продюсера починало бісити.

— Ні! — різко сказав Рей Дуглас Бредбері.— Я не можу прийняти вашого варіанта... Ні, я не ворог собі. Навпаки, я бережу свою репутацію...

Голос продюсера огортає телефонну трубку, вона стала враз слизькою, мов гадюка,

і в письменника з'явилося бажання пожбу-
рити її геть!

— Йдеться про малесенький епізод, місте-
ре Дугласе,— вкрадливо нашптувала труб-
ка.

— Уявіть, що оповідання — це дитина,
так часто кажуть,— він із сумом відзначив,
що роздратування губить метафору.— Такий
собі славненький хлопчик років на п'ять-
шість. При нім усе — руки, ноги, він над-
звичайно гармонійний. Епізод, про який ми
говоримо, — ручка, що затиснула в кулачку
нитку характеру. То чого ж я маю калічiti
власну дитину?..

Письменник вивів велосипед на діріжку,
торкнув важілець дзвоника. Тонкі прохолод-
ні звуки засяяли на давно не стрижених ку-
щах, ніби краплі роси.

— Згинь, нудьга, пропади! — вигукнув він
і, спершись на педаль-стремено, скочив на
металевого коня.

Радісно засвистів вітер. Спиці заряхтили
і розчинились у просторі. Шини припали до
землі.

Метрів через триста Рей збавив темп — ні,
не злетіти вже, не злетіти! А було ж, було:
він розганявся на лузі чи з гори, що біля
кар'єру, розганявся й заплющував очі, і тіло
його невагомо злітало разом з велосипедом,
і розвівався чуб... Було!

Злість на продюсера минула. Чоловік він
не дурний, але страх набридливий. Певні-
ше — нудний. Про силу розуму він, може,
й має якесь уявлення, але що він може знати
про силу пристрасті?

Велосипед, мов кінь, який добре знає шлях додому, привіз його до річки. Рей часто гуляв тут. Пологий берег, пісок, мокрий і важкий, ніби лихі спогади, спокійна вода. Так було тут щоранку. Та сьогодні сонце, либонь, переплутало в гrimувальній костюм — замість жовтневого, підбитого туманами, срібним павутинням і холодною росою, одягло серпневий — і річка аж сяяла від утіхи, бурмотіла щось ласкаве й незрозуміле. Чиста далеч відкривалася по обидва її береги, й стало чути, як падає листя.

«А що я знаю про пристрасть? — подумав письменник. — Я бачив у ній тільки первинну суть. Увесь світ, людина, все живе, безпereчно, — прояви пристрасті. Що там казати: саме життя як явище — це пристрасть природи. Та є і зворотний бік медалі... Я створюю в уяві цілі світи. Це, напевно, найтонша матерія пристрасті. І водночас, хоч як це сумно, я згоряю. Яке безглуздя — пристрасть, народжуючи одне, спалює інше. Закон збереження пристрасті...»

І ще він подумав: щоб розвіяти нудьгу, було б непогано поїхати. Куди-небудь. Подалі.

Він глянув на небо. Небо зітхнуло, і вздовж річки сійнувся дощик.

— Дуглес! — неголосно покликали його. Письменник озирнувся.

Анікогісінсько. Берег безлюдний, а ліс далеко. Там ростуть упереміж в'язи, дубки та клени. Змалку він бігав туди по дикий виноград. Це була пристрасть до всього недозрілого — кислючих яблук, зелених пуп'янків суниць...

— Зачекайте хвильку,— попросив його той самий невидимка. — Я зараз увійду в тіло.

Рей нарешті помітив, що повітря кроків за десять від нього якось дивно міниться і струміє, ніби там на очах народжувалося марево.

Наступної миті щось голосно тріснуло, і на березі з'явився високий незнайомець, одягнений у чорну й довгу подобу плаща.

Гостро повіяло озоном.

Незнайомець ступив назустріч письменників і радісно вигукнув, здійнявши руки до неба:

— Он ви який!

«Що це? — подумав Дуглас. — Чернець, який захоплюється фантастикою? Або... Або я просто перевтомився. Я чимало і славно попрацював у вересні. Та й жовтень був «спечний». Невже уява розігралася так буйно?»

— Заспокойтеся, метр. — Незнайомець зупинився. — Ви не хворі. Я реальний так само, як і ви. Пробачте за ці зухвалі слова: мені зовсім не личить учити вас, як треба ставитися до Чуда. А щодо моого одягу, то це захисна накидка. У вас тут надзвичайно високий рівень радіації. Вдома на мене чекає ретельна дезактивація.

Дуглас уже опанував себе.

— І даліко ваш дім? — запитав він, уважно розглядаючи незнайомця.

— Далеко,— відповів той.— У дві тисячі шістсот одинадцятому році. Я президент Асоціації шанувальників бредбері. Я прибув по вас, метр. І хочу одразу зауважити — у нас обмаль часу.

— Дякую, я зворушений увагою! — за-
сміявся Рей Дуглас.— Зустріч з читачами?
Лекція? Я готовий.— І здивувався, похитав
головою.— Дві тисячі шістсот одинадцяти...
Невже знають?

Тепер усміхнувся президент.

— Вас чекають у всіх Населених світах,—
пояснив він, і його бліде обличчя ледь-ледь
узялося рум'янцем.— Це велике щастя, що
ми можемо вас урятувати. Ходімо, Дугласе!
Ви проживете ще якнайменше вісімдесят-де-
в'яносто років і напишете купу пречудових
книжок. Тільки наш світ зможе дати вашій
пекельній уяві справжню поживу. Ви пере-
кидатимете сонця з однієї руки в другу, не-
мов печену картоплю.

— Про що це ви? — здавленим голосом
запитав письменник.— Піти? Назовсім? За-
раз? Серед білого дня і сповна розуму?

— Ви уже, далебі, не юнак,— м'яко за-
уважив посоланець із майбутнього.— Виро-
стили дітей, сягнули вершин слави. Ви вже ні-
кому тут нічого не винні. Коли вам байдуже,
що на вас чекають сотні мільярдів моїх спів-
вітчизників, то подумайте хоч раз про себе.
Ходімо, Дугласе! У нас лишилося двадцять
дві хвилини.

Недільний ранок, що почався для славет-
ного письменника з неприємної телефонної
розмови, нараз засяяв для нього всіма най-
прекраснішими барвами, а розгублена дум-
ка метнулася до рідної домівки.

«Як же так? А Маргарет, доњки, онуча-
та... Піти з ним—значить пропасти. Безвісти,
без сліду. Значить щезнути, втекти, дезерти-
рувати. А з другого боку — надзвичайно

заманливо. Адже те, що діється зараз зі мною,— справжнісінькі чари. Це виклик моїй пристрасті, моєму мистецтву і таланту. Ім потрібен чарівник. Чи маю я право відхилити цей виклик? І що буде, коли я прийму його? Адже я не що інше, як форма, яку більш-менш вдало заповнив світ. Уже заповнив».

— Чому такий поспіх? — невдоволено спитав він.— У всякому разі, я повинен по-прощатися з рідними.

— Це неможливо! — Президент Асоціації шанувальників Бредбері розвів руками, і на його обличчі майнула тінь жалю.— Залишилося двадцять хвилин.

— Ale чому, чому?

— Час виявився набагато складнішою штukoю, ніж ми уявляли. Безліч причинно-наслідкових зв'язків. Глухі закутки історії... Є взагалі заборонені роки і століття. Там та-кі тонкі мережива часу, що ми боїмося до них доторкнутися. Повірте, метр, якби існувала така можливість, ми врятували б усі золоті уми всіх часів і народів. На жаль, це неможливо. Хоча зрідка й бувають винятки.

— I я саме той виняток,— похмуро кивнув Рей Дуглас.

— Так. I ми дуже раді. Однак часовий тунель тільки один, і протриматися він може не більше як тридцять сім хвилин.

— Кого ж ви вже порятували?

— З близьких вам по духу людей Томаса Вулфа,— відповів президент Асоціації й зітхнув:— Він повернувся. Далася взнаки недосконалість апаратури...

— Томас?! — вигукнув Рей.— Страшенно

хотілося б із ним зустрітись. Ой лелечко, я забув...

Письменник розхвилювався, скопив при-
шельця за руку.

— Тепер я зрозумів,— пробурмотів він,
усміхаючись.— Я все зрозумів. Останній
лист Вулфа з Сіетлського госпіталю за мі-
сяць до смерті. Як там? Ось так, здається:
«Я здійснив довгу мандрівку й побував у
дивовижній країні. І я дуже зблизька бачив
чорного чоловіка (себто вас!)... Я почував се-
бе так, ніби крізь широке вікно подивився на
життя, якого не знову ніколи раніше...» Бід-
ний Том! Йому, напевно, сподобалося у вас?

— Метре! — благально мовив чоловік у
чорному. — Зараз не час для жартів. Набе-
ріться ж нарешті духу. Чотири хвилини.

— Ні, що ви,— Дуглас нахилився й під-
хопив велосипед за руль. Лукаво всміхнув-
ся.— Якби я міг попрощатися, а так... Потай-
ки. Нізащо!

— Ми любимо вас,— сказав чоловік з блі-
дим обличчям і пішов туди, де повітря міни-
лося й струмувало.— Ви пошкодуєте, Дугла-
се!

— Постривайте! — зупинив його письмен-
ник.— Людям справді притаманні слабість
і каяття. Я не хочу шкодувати! Знебольте
мою пам'ять, ви ж, напевно, вмісте це. По-
звавте мене бодай відчуття реальності подій.

— Прощавайте, метр.— Посланець із май-
бутнього торкнувся своєю гарячою долонею
чола Рея Дугласа і щез.

Письменник потограв велосипедний дзво-
ник. Срібні звуки розкотилися серед при-

в'ялої трави, мов краплини ртуті. Дуглас здригнувся, огледівся довкола:

«Що це зі мною було? Якась прострація. І голова розболілася. Я сьогодні багато думав про Вулфа. І, здається, з кимось розмовляв. Чи, може, здалося? На березі ж жодної живої душі. Але звідки тоді сліди...?»

На мокрому піску й справді виразно виднілися два ланцюжки слідів.

«Та годі, це не головне,— подумав письменник.— От сюжет про Вулфа таки непоганий... Його забирають у майбутнє за годину до смерті... Там йому дають сто, двісті років життя. Тільки пиши, виспівуй душу! Ні, це немислимо, надто щедро, він потоне в океані часу. Стиснути! До краю, ще, ще... Місяць! Найбільше два. Іх вистачило на все. Він летить на Марс. І там пише, надиктовує свою найкращу книжку. А потім повертається в Балтімор, у лікарню, в могилу... Та чим же пояснити його повернення — необхідністю чи бажанням?.. Я напишу оповідання. Його можна назвати «Загадковий лист». Або «Рік ракети»... Або ще так — «Про вічні мандри і про Землю».

Ігор Росоховатський

СХОДИНКИ

Ще кілька годин — і ми відлітаємо звідси. Якими залишимося ми в уяві цих створінь — уже не тварин, але ще й не людей? Що ми забули зробити для них?

Вони стоять нерухомо, півколом. Легень-

ко ворується лілові вусики-антени на їхніх «головах» — певніше, на трикутних виступах посеред тулубів. Про що вони думають? Про мене? Про ракету? Про себе?

Тъмно міниться густа рідина в мушлях, що їх тримають створіння в щупальцях, не розлучаються із ними ні на мить. Ця рідина — їхнє життя. Вони не проживуть і півгодини, якщо не ковтнуть раз-другий із мушлі.

Мені шкода їх. Та це не тільки жаль. Вони схожі на маленьких дітей. Наші далекі предки колись були такими — в добу дитинства Землі. Вони безпорадні, безжалісні, до всього страшенно цікаві. Що змушує їх піdnіматися на поверхню звивистими печерами від озер із життєдайною рідиною? Може, вони не можуть жити без світла? З дна озер вони дістають мушлі. Той, хто краще пірнає, має змогу дістати більшу мушлю. Отже, він може довше лишатися на поверхні. Якби не це, вони б згуртувались, і їм легше було б вижити. А все одно вони намагаються бути разом, коли повертаються до озер, — через завали в печерах, через небезпеку. Коли ж їхні мушлі повні, вони бояться одне одного. А потім знову об'єднуються — щоб гуртом оборонятися й безпечноше почувати себе в дорозі.

«Отак вони стають розумними істотами», — сказав наш командир Влад, і його слова прозвучали як резолюція. Він завжди так говорить — стисло, неквапно і значуще. Це мене дратує, спонукає до суперечок — без надії на успіх. Усі всміхаються, навіть Ася. А Влад мовчить, щоб потім однією фра-

зою перекреслити всі мої докази. Невідпорна правота незворушно стоїть за ним, наче тінь. Невже він ніколи не помилиться?

А втім, йому не можна помилитись — це може привести до загибелі всього екіпажа. І все-таки мені іноді хочеться, щоб він помилився... І став людянішим...

Одне створіння чимось стравожене. Здогадуюсь: рідини в мушлі лишилося мало. Мені здається, що їм було неймовірно тужно і страшно перед отим ہеминучим поверненням у надра планети, в морок, до димних озер. На нього чатують тисячі небезпек, щупальця напіврослин-напівтварин, що причаїліся в печерах, обвали. Але воно піде цією дорогою знову і знову. Воно вже не може інакше.

Тому мені важко ставитися до них холодно-допитливо, як Влад. Прощаю їхню скучість і жорстокість.

Пригадую, як одне з цих створінь, затримавшись на поверхні довше, ніж треба, спробувало вихопити у сусіда мушлю з живлющою рідиною. Вони билися на смерть. Розхлюпали всю рідину. Інші стояли, дивились. Не втручалися.

Ми не могли нічим допомогти. Передавали радіокодом сигнали, просили інших дати хоч краплину з їхніх запасів. Вони кидалися хто куди, коли ми підходили. Навіть спробували захищатись. Ася розплакалася: «Тварини!» Я вирішив дістатися до озер. Влад здогадався про мій намір, процідив: «Пізно». Я мало не загинув, а коли повернувся з рідиною, було вже справді пізно...

Моя прихильність до них не зменшилась

навіть після цієї події. Бо надто вже страшний їхній шлях, а вони все-таки йдуть ним.

Я дивлюся на скелясте плато,— там сяє вершина Палацу, який ми збудували для них. Тривожний неспокій не полишає мене. Ніби все продумано. Та мені здається...

Підіймаюсь на скелі, а створіння незgrabно поспішають за мною. На слизькому камінні виблискую колючий лишайник, повітря жовте, як мед, спливає в долину. Спіральні, заряджені електрикою хмари пролітають зовсім близько, наче хтось стріляє ними в мене.

Заходжу в Палац. У центрі першого залу — колесо і важіль, найбільші винаходи людства. «Прискорити еволюцію створінь»,— казав Кім. «Допомогти їм»,— думав я. Ася питала, звертаючись і до нас, і до себе: «А може, їхня еволюція пішла б зовсім іншим шляхом, і ми просто накидаємо свою волю?» Влад тоді мовчав. Ніхто не знав, про що він думав.

Я йду залами, де зберігаються вмуровані у стіни блоки із записами про найбільші відкриття. Щедрість, на яку здатні тільки вищі істоти. Розумна щедрість — кожен блок має специфічну оболонку, яку важко розкрити, і свій шифр. Тільки досягнувши високого ступеня цивілізації, вони зможуть розкрити блок із записами про розщеплення атома. Вони зрозуміють: це піклування про них. Горилі не можна давати бочки з вибухівкою.

Все продумано. Та неспокій не відпускає мене. Ми щось забули. Що саме?

Виходжу з Палацу. Вони ждуть мене.
Медове повітря темнішає, густішає, хмари

швидко пливуть угорі, беруться фіолетовим відтінком. Віє свіжістю, мов після грози. Наче підвішене на тонких жовтогарячих нитках променів, погойдується світило, наближається до виднокраю. Спускаюся до ракети, обережно ступаючи по слизькому камінню. Озираюсь.

Підтримуючи мушлі, створіння квапливо шкандають за мною і... відстають чимдалі більше. Одне з них спотикається. Рідина виливається на каміння. Створіння падає долілиць. Через відростки жадібно вбирає те, що не ввібрал грунт.

І враз я збагнув. Східці! Ми забули полегшити дорогу, щоб їм легше було підніматися до Палацу! Ми думали тільки про те, що залишили в блоках, і забули про дорогу до них. Ми всі припустилися помилки і в своєму піклуванні про них, і в мудрій обережності. І Влад — теж. А це може коштувати життя багатьом із них...

Дістаю з кишені сигналізатор. Вистукую на ньому команду-програму. Тісії ж миті з контейнера ракети з'являється кілька автоматів. Оповиті димом вихлопів з невеликих дюз, вони поспішають на дорогу.

Чекаю, поки останнє створіння зійде в долину, і передаю команду.

Автомати виконують програму. Сліпучі зигзаги спалахують на дорозі. Виростають гриби вибухів. Скрегочуть потужні електродолота і свердла.

Дорога вже скидається на річку — її вкривають хвилі-сходинки. Автомати один за одним повертаються до ракети.

У цей час відкривається другий люк.

З нього на висунутому ескалаторі спускається Влад і Ася. Підходять до мене, дивляться на дорогу. Ася звично-ласково спирається на мое плече, каже:

— Дитинчата пам'ятатимуть... — Так вона називає ці створіння.

Влад мовчить. Він обертається до мене, випинає нижню губу. Я тихенько хихикаю, бо він схожий у цю хвилину на пихатого верблуда.

Та одразу ж перестаю сміятися. Чому Ася так дивиться на нього, широко розплющивши темні спокійні очі? На мене вона дивиться інакше: трішки поблажливо, по-дружньому тепло.

Навіщо Влад дістає сигналізатор? Що віdstукує на ньому?

З люка за його командою враз вилітають кілька автоматів. Гуркіт. Здригається ґрунт. Зітхнувши,падають скелі. Злітає вгору каміння. Ася злякано відпускає мое плече.

Отяминувшись, бачу, що дороги нема. Вона похована під уламками, порізана розколинами і ярами. Тепер вона стала ще небезпечнішою для цих створінь. Що він учинив? Нашто?

Від гніву паморочиться в голові. Похитуючись, ступаю кілька кроків до нього.

Він мовчить. Сумовито дивиться на мене знизу вгору.

— Пора йти. В ракету. Там поясню.

Навіть зараз його слова — слова резолюції.

Він повертається до мене сутулою спиною, прямує до ракети. Ася йде за ним — між ним і мною. І мені не лишається нічого іншого... Намагаюся втішити себе, згадуючи

сумні очі командира. Може, він нещасливіший за будь-кого з нас саме тому, що бачить далі за інших і не має права на помилки? Може, йому страшенно хочеться навчитися робити помилки?

Ескалатор поволі піднімає нас до отвору люка, запнутого тоненькою плівкою. Сумно дивлюся на місце, яке недавно було дорогою на гору. Вдалини бовваніють непорушні постаті «дитинчат».

Уявляю, як вони прийдуть сюди, як здивовано мацатимуть неприступний для них підйом. Робитимуть спроби дістатися до Палацу, але ж мушлів з рідиною не можна випускати із щупальців, отже, спроби ті будуть марні.

Ненавиджу Влада. Ще ніколи ні до кого я не відчував такої ненависті. Навіщо він це зробив? Щоб принизити мене? Зневажити їх?

Вони підуть у свої похмурі надра, несучи в душах страх, подив і... невгамовну цікавість, жадобу пізнання. І це примусить їх знову і знову йти на гору, де вони бачили щось Незвичайне і Загадкове. Але життедайна рідина в мушлях, яка робить їх такими пожадливими й недовірливими, щоразу змушуватиме їх зупинятися.

А потім... Що ж буде потім?

І раптом на диво чітко уявляю... Ні, бачу, що буде!

Одного разу цікавість переможе все. Найсміливіші чи найдопитливіші з них наважаться. Вони почнуть працювати, сплетуть канати, зроблять мости, перекинуть їх через розколини. А під горою залишать свої мушлі,

вперше довіривши їх іншим, щоб потім по канатах підняти їх угору. І ніхто з тих, що залишається внизу, не обманить їхньої довіри, бо інакше вони не довідаються про Незвичайне і Загадкове.

Спіральні хмари, шалено обертаючись, летьять повз мене. А я, поклавши палець на кнопку ескалатора, дивлюся на зруйновану дорогу і — в себе. Щось зріє в мені, вимальовується, як на фотоплівці.

Тут, на цих зруйнованих східцях, «дитинчата» піднімуться, муситимуть піднятися на дуже високий щабель...

Олександр Тесленко

РУСУЛЯ

Мала прокинулась серед ночі і зіскочила з ліжечка. Вона шукала горщик, але, наштовхнувшись на нього в сутінках, від несподіванки закричала:

— Хоха! — і обмочила штанці.

Це змусило Русулю, старого біокібера, розплющити очі й устати до дитини. Перевдягала малу Торонку і проспівала тихо пісеньку:

А вчора нам сорока
дорогу перейшла
і білимі боками
нам зиму принесла.
А вчора нам сорока
казала про сніги,
своїм чорнявим хвостиком
всі замела сліди.

А вчора нам сорока
казала про печаль.
А нам тої сороки
було зовсім не жаль.

Поклала малу Торонку в ліжечко, і сама
знову намагалася заснути.

Ні Антін Курай, ні його дружина, Всеслава
Рута, не прокинулися від плачу дитини,
потомлені денними турботами.

Лікар Антін Курай захопився останніми
роками альпінізмом. Учора брав участь у
Всеінканських змаганнях, що відбулися на
стіні відомого хмарочоса по вулиці Соло,
567 та на риштуванні Флітського мосту. Він,
уже не молодий Антін Курай, посів у зма-
ганнях перше місце. Вчора так захоплено
розвідав про свою перемогу. І навіть ось
зараз серед ночі щось викрикує, стогне, про-
сить товаришів по команді подати кровіца,
аби втриматись на рівних поверхнях ришту-
вання.

Минуло вже 1247 робочих годин, як біо-
кібера Русулю мали пустити на демонтаж.
Відробила своє. Вона б і сама не проти того,
але ж діти. Чебер і Шафран дуже її полю-
били. А торік Торонка з'явилася. Мала ще-
бетушка. Як тепер залишиш її? Ось проки-
нулася серед ночі, зіскочила з ліжечка,
шукала горщик, але, наштовхнувшись на
нього в сутінках, злякалася й обмочила
штанці.

У кімнаті запанувала глибока тиша, ніби
в залі гіпноматографа. Антін Курай затих,
наче вибрався на арку Флітського мосту.
І Всеслава заснула міцно, спроквола потяг-

нувшись уві сні. Глибока тиша збуджувала, як найголосніший окрик, як найщемкіша музика інканського радіо. І Русуля підвела-ся з ліжка, підійшла до шафи. Одягла свою ультрамаринову віраску, хоч ще й не знала навіщо. І аж тоді, коли взула в передпокой блискучі чорні черевики на високих підборах, то зрозуміла — вона принесе малій Торонці з Далекого Яру живу квітку. Мала їх так любила, щоразу так казково посміхалася, як бачила живі квіти. Їх на Інкані знайдеш хіба що у Фіївському парку або в Далекому Яру, куди не кожен і зайде, бо навколо урвища, стрімкі улоговини, утворені первинним синтезом цієї штучної планети за 475 мільйонів кілометрів від Сонця в астероїдному поясі.

Одягнувшись, Русуля вийшла, проминула кабіну швидкісного ліфта, неквапом пішла східцями. Їхнє помешкання було лише на третьому поверсі стодвадцятиповерхової споруди. Вийшла на безлюдну нічну вулицю. Нішо не порушувало тиші. Хіба що далекий, тільки для кібера вловимий рокіт Дзябраңського комбінату. Срібні кулі ліхтарів зависли над магістраллю густим пунктиром.

Можна було викликати маршрутне таксі, можна було зачекати рейсового гелікотрема, але до Далекого Яру лише дві години ходу, і Русуля пішла пішки, хотіла відчути присміну втому, заслужити ту живу, живту красу. Ущелина вулиці вивела до площі Соло. А з площі треба повернути праворуч. Пройшовши магістраллю 1172 до перехрестя з вулицею Верда, треба звернути ліворуч. А там уже поряд і Далекий Яр. Тут,

у парку, ростуть живі квіти. Вони повинні були розквітнути ще позавчора. Вона знає їх.

Проходячи повз великий магазин, що на площі Соло, Русуля пригадала, як минулого тижня за подвійне скло вітрини залетів інканський горобець, найновіший продукт комбінату біокібернетики. Якось трапилось, що він залетів через малий отвір кондиціонера. Русуля саме проходила мимо, і її зупинили діти.

— Він там помре,— злякано мовив русявий хлопчик.

— Хто помре?

— Наш інканський горобець,— вигукнула дівчинка з рожевими бантами.

Тroe дітлахів не помітили в погляді Русулі бажання щось змінити. І тоді один із хлопчиків у строкатому картузі по-дорослому розважливо сказав:

— Він там помре і потім буде смердіти. Бо то горобець біологічний, він же не металевий і не пластиконовий,— хлопчик дивився переможно, сподіваючись, що такі розсудливі слова не можуть не переконати.

Дітям було незрозуміло, чому заради горобця не можна навіть розбити магазинної вітрини. Адже горобець живий і такий красивий! Хіба його життя не варте цієї академічної стрункості і академічного близку форм? Хай брязнуть на землю крихкі уламки, звільняючи мале, сіре, дзвінкоголосе створіння. Діти не могли ще зrozуміти умовностей дорослих. Вони ще сприймали навколошнє, як вечірню казку на екрані телевінформатора, де все так просто, доцільно, кра-

сиво і людяно, що годі й думати про складності людського існування.

Горобець лишився за склом. Сама Русуля не могла нічим зарадити, а звертатись до людей з подібним проханням видавалося наївним. Заради горобця ніхто б не демонтував вітрини.

Від перехрестя з вулицею Верда вона повернула ліворуч, дійшла до останнього будинку, що блимав очима вікон. Звідси вдень було видно Далекий Яр. Залишався останній підземний перехід. Жовта рука на білому трикутнику вказувала шлях до нього.

Вона була щаслива, старий біокібер Русуля. Стала на шорстку доріжку ескалатора, що повіз її в тунель. Вона хвилювалася. Ось минутъ тридцять вісім секунд, і вона вирине з тунелю й побачить Далекий Яр, нагромадження каменів, химерних живих дерев, трави, не штучної, зробленої на комбінаті синтетичних покриттів, а справжньої, живого моху. Вони прижилися, їх змусили прижитись у цьому парку.

Русуля довго опускалася крутим схилом. Нарешті вийшла до невеликої рівної площинки, на якій помітила малі жовті квіти. Зірвала лише три. Прикрасила їх широким листям папри. Поволі рушила назад.

Вона була вже стара. Русуля добре усвідомлювала свою старість. Але вона йшла і всміхалася. Вона уявляла, як завтра вранці, коли над Інканою розгориться чергова ракета-сонце, даруючи штучній планеті світло й тепло, усміхнеться мала Торонка. Мов три Сонця жовтавих на долоні. Було важко підніматись крутими схилами знову до ма-

гістралі. Кілька разів зупинялася спочити. Врешті вибралась на тверде ситалове покриття.

Жовта рука-вказівник показувала шлях до підземного переходу. Але Русулі чомусь захотілося перейти магістраль поверхнею. Вона й сама не знала, звідки з'явилось це бажання. Ніч. Тиша. На магістралі жодної машини.

Ніякої небезпеки, тож навіщо опускатися в тунель.

І вона усміхнено пішла поверхнею. В лівій руці тримала малий букетик. На Землі ці квіти ростуть великими, а тут, на Інкані, зовсім крихітні.

Вже доходила до середини магістралі, як раптом здалеку помітила гелікомобіль і відразу зрозуміла, що вони не зможуть розминутися.

Магістраль була широка, але вони справді не змогли минути одне одного.

Коли водій побачив, що постраждав кібер, він трохи заспокоївся. Кулясті ліхтарі віздовж магістралі освітлювали тіло Русулі, далеко відкинуте тупим носом гелікомобіля.

— Що таке? — долинув з кабіни схвильований жіночий голос, а потім у отворі прочиненого люка з'явилась і голова жінки.— Що сталося, Яне?

— Це кібер,— сказав чоловік.

— Ти певен?

— Авжеж.

Він бачив калюжку біоплазми, що витікала з порваних вазопроводів, понівечені тра-

зонні головки, що ловили відблиски ліхтарів. крізь розриви епітеліальної тканини.

Вона лежала жалюгідна, мов той інканський горобець, що минулого тижня чомусь залетів за подвійне скло вітрини.

— Ти певен, що це не людина? — закричала вже голосно жінка.

— Так, — сказав чоловік. — Дивно, чому вона пішла поверхнею?

Чоловікові було прикро, тоскно. Він дістав сигарету і закурив, повторивши хрипко:

— Дуже дивно.

Жінка в кабіні щось схвилювало шепотіла, але він навіть не прислухався до її слів. Може, просто був не здатен їх чути. Тої миті світ втратив для нього свою реальність. Його машина. Тіло біокібера. Жовті квіти на ситалловому покритті магістралі. Ліхтарі. Темна ніч над головою. Будинки з поодинокими освітленими вікнами. Все було, мов зупинені кадри фільму, але він знов, що це реальність.

Хотів викликати машину з центрального магістрального селектора, але вона приїхала сама, без виклику. Телекаріуси магістральних моніторів самі зафіксували аварійний статус.

З чергової машини вийшло троє: двоє людей та біокібер.

— Що сталося? — запитав вусатий чоловік трохи сонно, певно, він дрімав у своїй зонаті, коли загорілось табло тривоги.

— Я сам не знаю. Вона переходила магістраль поверхнею. Я не знаю, чому вона так учинила.

— Так, я бачу, — мовив другий чоловік,

насунувши аж на очі форменого кашкета.— Ви справді не винні. Але чому ж вона не пішла тунелем?

До тіла Русулі підійшов біокібер, професійно оглянув і здивовано сказав:

— Хто ж це випустив таку стару серед ночі? Вона ж як дитина. Це ще з першого покоління біокіберів. Коли вже не віддали на демонтаж, то бодай шанували б.

Вусатий чоловік, звернувшись до водія, офіційно мовив:

— Можете їхати. Не турбуйтесь. Ви не винні. Цього старого біокібера ми зараз відвезем на комбінат біокібернетики.

У цей час мала Торонка знову прокинулася серед ночі. Заплакала. Але ні Антін Курай, ні його дружина не прокинулись від плачу. Ніхто не проспівав Торонці пісеньки про сороку. І вона, поплакавши, сама знову заснула. Антін Курай почав викрикувати уві сні, просити товаришів по команді подати крювіца, щоб утриматись на рівній поверхні аркади. Потім знову затих, ніби вибрався на риштування Флітського мосту. І Всеслава спала міцно. В кімнаті було тихо, як у залі гіпноматографа.

— Поїхали, Яне,— мовила жінка з кабіни.— Ми ж поспіщаємо, У нас досить свого клопоту.

— Так,— похмуро мовив чоловік.— Ми вже їдемо.

ЛІКИ ВІД САМОТНОСТІ

Він був сам ось уже триста двадцять другу добу. Двигуни корабля-розвідника працювали нормальню. Про це Солов'яненку повідомляли численні прилади та ще надокучливий комп'ютер, який щодві години монотонно доповідав космонавтові про роботу всіх агрегатів корабля.

Спочатку було навіть цікаво слухати цей старечий, хриплуватий голос, однак незабаром він набрид Солов'яненку і той попрохав:

— Слухай! Я по зав'язку ситий твоїм бурмотінням. Ти заважаєш мені працювати, мислити. Буде щось оригінальне — повідомиш. А так не відвертай. Добре?

— Добре. А вас, командоре, не лякає самотність? Ви не боїтесь її? — поцікавився комп'ютер, нарешті змінивши голос. — Я що, я можу й дівчачим доповідати, — ніби милуючись правильно поставленим жіночим голосом, промовив комп'ютер і блімнув зеленкуватим вічиком, яке то спалахувало, то згасало.

— Не блазнюй! — перебив Солов'яненко, а потім, трохи подумавши, все-таки відповів на запитання комп'ютера: — Ні, не боюся. Розумієш, я звик до самотності. Я знав, що кілька років проведу на кораблі з тобою, що ні з ким, окрім тебе, не перекинуся слівцем, що тільки у тебе, якщо виникне потреба, спитаю слушної поради, попрошу допомоги... Я йшов на це... Заради пізнання нового, не-

відомого людина здатна й на більше. Бо що таке самотність у порівнянні з радісними хвилинами пізнання істини? Ніщо!

Солов'яненко глибоко зітхнув, повернувшись у кріслі до пульта керування, важельком висвітив центральний ситуаційний екран, кинув погляд на зелене вічко комп'ютера й додав:

— І ще, якщо хочеш, існує почуття обов'язку. А самотність... — Микола на мить завагався, кашлянув. — Вона мені не вадить. У мене є чудові ліки проти неї...

— Ліки? Які? — у голосі комп'ютера, тепер уже тому, звичному для Солов'яненка, вчуvalася погано прихована зацікавленість.

— Ша-хи, — протяжно вимовив Микола, ніби насолоджуючись цим словом. — Це, вважай, єдині мої ліки, які не тільки лікують від самотності, а й допомагають відпочивати.

Солов'яненко на мить замовк, з пеналу невеличкого овального столика, що стояв за кріслом, він дістав шахи, взяв у руки пішака, покрутив його пальцями, поклав назад, і вів далі:

— Розумієш, шахи дають прекрасний відпочинок мозкові. На Землі цю гру вважають невичерпною.

Микола підвівся, підійшов до ілюмінатора, що услужливо розсунув жалюзі, поглянув у нього, вернувся до столика, зручно вмостиився у кріслі й дістав із шухляди кілька перфострічок, аби ще раз перевірити правильність маршруту.

Через якийсь час, коли перфострічки було розшифровано, несподівано пробасив комп'ютер:

— Послухайте, Миколо, я підготував для вас сюрприз.

— Для мене? — здивовано перепитав Солов'яненко, всміхаючись і поскубуючи свою ріденьку, акуратно підстрижену борідку.— Цікаво, який?

— Я досить давно знаю одного цікавого шахіста,— відповів комп'ютер і по-змовницькому кліпнув.

— А який у нього розряд? Він давно грає в шахи? Чи виступав на чемпіонатах? — засипав питаннями Солов'яненко.

Комп'ютер мовчав.

— Так який же в нього розряд? — нетерпеливо допитувався Микола. На обличчі він аж сяяв.

— А у вас?

— Я майстер спорту з шахів.

— Він теж,— тихо сказав комп'ютер.

— О, чудово! То кличте його сюди. Ми зіграємо з ним партію-другу,— збуджено промовив Солов'яненко, потираючи долоні.— Я з нетерпінням чекаю.

— Але ж ви...— комп'ютер знову блімнув вічиком,— на... кораблі.

— Ет, ч-чорт! — невдоволено пробурмотів Микола.— Забув.— Він махнув рукою й підвівся. Пройшовшись у приємній напівтемряві рубки, знову сів у крісло.— А як же ми гратимемо? — чомусь незвично тихим голосом спитав у комп'ютера, відсуваючи вбік помежані цифрами аркуші.— Який сенс у тому, що ти знаєш майстра. Зіграти ж не...

— Він відповідатиме на ваші ходи через мене,— перебив Солов'яненка комп'ютер.— Але, командоре, зважте на те, що з кожним

ходом відповіді доведеться чекати довше і довше, бо ми відлітаємо від Землі, від Сонця все далі й далі...

— Нічого.— Микола полегшено зітхнув, бо ніби величезний тягар спав у нього з плечей.— На те вона й гра така, шахи! Що довше граєш, то довше доводиться думати над черговим ходом.— Солов'яненко всміхнувся просто-таки академічному судженню комп'ютера, кашлянув і зручніше вмостиувся у кріслі.— Мій початок традиційний: e2—e4. Повідомте йому, я чекаю.— Космонавт знову дістав шахи, розставив їх на шахівниці і посунув білого пішака від короля на дві клітинки.

За ілюмінаторами стояла ніч. Лише попереду і з боків ледь мерехтіли далекі зорі. Партія затяглась. Микола і його суперник уже зробили по сорок два ходи, і з кожним новим ходом партія дедалі ускладнювалась.

Суперник відповідав на ходи космонавтарозвідника не менш гостро й цікаво, ніж Солов'яненко. Інколи здавалося, що він заздалегідь зінав, як походить Микола. Аналіз ходу боротьби свідчив, що сили в них приблизно рівні.

Все було логічно. Там, де Солов'яненко хотів зробити прорив, у суперника поступово з'являлася захисна стіна. Сіра, непробивна. Микола спочатку навіть подумав, що замість майстра спорту його суперником став... комп'ютер, однак, провівші логічний аналіз структурного ланцюга свого помічника і порадника, відкинув цю думку. Ні, комп'ютер не міг грati в шахи з Миколою. У машини було повно інших турбот, та й не заклали

в неї на Землі навичок цієї гри. Ні, тут було все як годиться. Це певно. Та навіть, якщо б з ним грав і комп'ютер, то що тут такого? Головне, щоб суперник був гідний. Настирливий, мислячий, добрий знавець шахових етюдів, комбінацій, позиційної гри. Проте Микола відчував, що з ним грає не комп'ютер, а саме людина.

На сімнадцятий день, коли суперники зробили по сорок три ходи і на шахівниці залишилося по кілька фігур, партія була не менш цікавою — кожен міг виграти, зроби він помилку. Однак шахісти не помилялися. Вони грали дуже обережно, зважуючи кожне рішення, кожен хід.

У Миколи та його суперника часу на обдумування було предосить. Матч тривав.

Шістдесят шостий хід на двадцять третю добу ледве не став останнім, але суперник зрозумів чи, може, передбачив цей хід Солов'яненка і відповів також несподівано, здавалося б, навіть не логічно, від чого космонавту-розвіднику стало непереливки. Він був на грані програшу. І Микола таки на шістдесят восьмому ході визнав себе переможеним.

— Перекажіть велике спасибі майстру. Хто він? — поцікавився Микола після матчу. — Гра була захоплююча. Це справді гідний суперник! Якщо можна, я хотів би негайно ж почати наступну партію.

— Перекажу, — басом відповів комп'ютер, і зелене вічко його ледь блімнуло. — Ви, командоре, перемогли себе. Ви зараз грали з собою.

...Вони почали наступну партію.

Євген Кукоба

НЕ СТРІЛЯЙТЕ В НЕССІ

Вечоріло. Величезне мідно-червоне сонце неквапливо сідало в океан.

Старезний академік Ун сидів на терасі, яку ласкали останні теплі промені, і смакував ароматним чаєм. Та всьому на світі рано чи пізно настає кінець. Скінчився чай. Зітхнувши, академік з жалем відсунув напівпрозору чашку з дорогоцінної інопланетної порцеляни і знехотя взяв зі столу важкий фоліант судової справи.

Академік Ун був головою Вищого суду планети, а через кілька днів мав відбутися перший у цьому році процес. Судячи з чуток, він обіцяє бути незвичайним, не те, що, наприклад, торішні: викрадення ракетомобіля, щоб злітати кудись на іншу планету, або афера з будівництвом нової зоряної системи, чи ще щось таке ж нудне і рутинне.

Ун розгорнув грубезний том. «Справа № 2552/596А про зловмисне вбивство». О-о, цікаво, давненько такого не траплялося на нашій благословеній планеті... Хто ж відповідач? Якийсь Аоф... Що-о?.. От коли ти мені попався, голубчику! Ну, постривай тепер, Аоф!..

Це сталося давно. Ун, тоді ще не академік, але вже досить відомий вчений-біолог, готовував дуже важливий дослід. Йому треба було довести твердження тодішнього президента Академії наук Тона Плу, що ссавці, як біологічний вид, не можуть бути носіями висо-

кого розуму. Від цього значною мірою залежало просування по службовій лінії самого Уна. Довелося доводити.

Для вирішального експерименту за особистим розпорядженням Тона Плу з усіх кінців Галактики були доставлені ссавці. По кілька з кожної планети. На вигляд відловлені екземпляри були жахливі, хоч на зріст і невеликі: голови — круглі, з потворними відростками незрозуміло для чого, кінцівки — довгі, тоненькі, коряві... А головне — ці потвори були поспіль вкриті густою волохатою шерстю. Бр-р, який тут розум! Президент Плу називав цих жахливих істот... е-е, чи то пітеками, чи то антропами...

Все було готове для експерименту, як раптом Уну довелося терміново виїхати через сімейні обставини, і він доручив своєму лаборантові Аофу, який тільки вчора сповз зі студентської лави, самостійно провести всю роботу. Відкласти експеримент до повернення Уну й на думку не спадало. І Аоф із запалом узявся до роботи.

Як і слід було чекати, експеримент закінчився трагічно. З'ясувалося, що тварини з третьої планети Жовтого сонця надзвичайно пристосовані до опромінення і — о жах! — у них виявилось (хто б міг подумати!) почуття гумору! А саме почуття гумору — один із найважливіших критеріїв при визначенні розумового рівня.

Ун, дізнавшись про це, прожогом кинувся до своєї лабораторії, але, звичайно ж, запізнився. Клятий хлопчисько уже встиг скласти детальний звіт про експеримент і відправив його в Академію, не забувши зазначити на

титульній сторінці ім'я керівника роботи, а своє «скромно» приховав на одній з останніх сторінок. Кволій Плу Тон, звісно ж, зне-притомнів, а сподівання Уна на швидке просування по службі розвіялись, як дим.

Лаборанта, звичайно, вигнали в три шиї, а самому Уну ледве-ледве не довелося мінятися професії. Відтоді Ун навіть чути не міг про Третю планету Жовтого сонця, не кажучи вже про нахабу Аофа...

Суд почався, як завжди. Підсудного привели до присяги, судді одним духом випили по чащі традиційного окропу, доводячи цим, що мають чисті наміри й холодний розум. Служителі ввезли на ручному візку Звід законів. Нарешті підвівся офіційний обвинувач. Прокашлявшись, він порився в паперах і нудним голосом почав:

— Вельмишановні судді, звичайно, знають, що на швидкостях, близьких до світлових, маса тіла, яке рухається, зростає безмежно. Підсудний, певно, теж це знає. І все-таки, незважаючи на найсуworішу заборону, оголошену... е-е... так, правильно, тисячу двісті сім років, два... місяці, вісімнадцять днів і шість годин тому, підсудний збудував фотонну ракету і, як він стверджує, з метою наукового експерименту розігнав її до субсвітлової швидкості...

Із залу долинає: «А вас усіх завидки беруть?!» До того, хто кричить, поспішає служитель і за вухо виводить за двері. Обвинувач проводжає його задумливим поглядом.

— То на чому я зупинився? Ага,— він

перегортає пальцем папери і веде далі тим же голосом: — Звісно ж, ракета при такій швидкості на кілька секунд стала центром тяжіння Всесвіту, через що була зірвана із своєї орбіти й вибухнула одна з великих зірок. Та й це б ще нічого — у неї планетної системи не було, однак... — Тут голос обвинувача патетично затремтів. — Однак шкідливе випромінювання від її вибуху знищило на Третій планеті Жовтого сонця молоду, але вельми перспективну расу!

Обвинувач склонився на Пер Уна, що гордовито сидів у поважному оточенні решти членів суду, витер очі хусточкою.

— М-да... Так от: уявіть собі — нещасні аборигени дуже скидалися на нас із вами! Такі ж сильні, красиві тіла, така ж прекрасна, бородавчаста, зелена шкіра... То дарма, що вони не були розумними, це не страшно. Через два-три мільярди років розум їхній міг би проекинутись і наші нащадки мали б побратимів у Галактиці. А що ж тепер? А тепер на Третій планеті Жовтого сонця панують ці жахливі ссавці, які ніколи — так, ніколи! — не стануть розумними! Ось чому я благаю високий суд поставитися до підсудного без жалю! Я скінчив.

У залі де-не-де пролунали оплески. На задніх лавах хтось занявав. Публіка вочевидь симпатизувала Сав Aoфу... А бідолаха зовсім занепав духом і дрібно тремтів у своїй клітці.

...Вислухавши непереконливий виступ захисника, який плів із трибуни казна-що і мучився своєю роллю, заїкаючись щоразу,

коли грізний погляд Уна зупинявся на ньому, високий суд вийшов на нараду.

Оголосили перерву.

Залитого слізами Аофа оточили нечисленні друзі, які почали було втішати його, та служителі помітили нелад і відігнали їх від клітки. Нестерпно нудно тягся час. Публіка почала вже хвилюватися, але наспілі з брандспойтами служителі швиденько навели належнутишу. Нарешті, стрясаючи бетонну підлогу кроками, увійшли судді.

Пер Ун, зловтішно всміхаючись, зачитав вирок:

— Ми, високий всепланетний суд, даною нам високою владою засуджуємо закоренілого злочинця, ворога суспільства, непоправного хулігана Сав Аофа до нижчевказаних заходів покарання:

Перше: оскільки вищезазначений злочинець із мерзеними таємними намірами знищив у Галактиці ціле плем'я потенціально розумних істот, суд велить йому вирушити у вигнання на Третю планету Жовтого сонця і створити на ній нову расу розумних істот на базі... — тут Пер Ун злісно хихкнув, — на базі двоногих прямостоячих ссавців!

Друге: задля цієї мети милостиво дарувати злочинцеві безсмертя.

Третє: вищезгаданий злочинець повинен перебувати у вигнанні доти, доки висока Комісія Академії під моїм керівництвом не прибуде на планету і не встановить, що дана раса знаходиться на достатньому рівні цивілізації, для чого я, Пер Ун, добровільно, при здоровому глузду і твердій пам'яті погоджуєсь на надання мені безсмертя. Після за-

тверждення доповіді очолюваної мною Комісії в Академії наук планети вищезазначений Сав Аоф може вважати себе вільним і вибаченим. Вирок виконати негайно!

Пер Ун сів, із задоволеною посмішкою проводжаючи очима служителів, які виносили клітку із знепритомнілим нещасним Сав Аофом, щоб мерцій запхнути його в ракету й відправити на Третю планету Жовтого сонця.

Донині живе у шотландському озері Лох-Несс нещасний плезіозавр Сав Аоф. Час він проводить у своїй підводній лабораторії, слухаючи транзисторний приймач, загублений одним із численних туристів. Віддає перевагу музиці Баха, Стравинського і Моцарта, однак, коли передають записи рок-музики, його не відірвати від приймача: зі слізами на очах вслухається він у звуки, які так жivo нагадують йому пісні п'ерших його піддослідних — пітекантропів.

І жилося б йому зовсім непогано — місцеві жителі люблять його, називають ласково — наш Нессі, приносять йому свіжі газети і дістають його улюблений грузинський чай,— тільки от ці туристи... Рятунку від них нема. Воду в озері каламутять, кричать, кінокамери тріщать, а то і з гвинтівок пострілюють — хоч на поверхні не показуйся. Набридли до знемоги...

Іноді темної безмісячної ночі Сав Аоф, добре оглянувши околиці, щоб не дістати під шкіру заряду з гвинтівки якогось туриста, виходить на берег і довго вдивляється в зоряне небо: чи не з'явиться корабель із довго-

жданною Комісією, яка летить, щоб визнати, нарешті, двоногих ссавців, яких він назвав Людьми, достатньо розумними й цивілізованими.

Та корабля все нема й нема, і, тяжко зітхнувши, Сав Аоф знову пірнає. Він довго чекав — цілих п'ятдесят мільйонів років. Почекає ще трохи. Що йому — він же безсмертний.

Юрій Пригорницький

ЛЮЛЬКА ШЕРЛОКА ХОЛМСА, АБО ЯК ПИШУТЬСЯ ФАНТАСТИЧНІ ОПОВІДАННЯ

Що не кажіть, а фантасти — народ всесильний. Мандрівки в летючих тарілках, ступах, на килимах-самольотах, читання думок — усе це давно перестало бути проблемою. Проблема в іншому — де брати сюжети для нових оповідань, новел і романів-епопей. Ось тут і доведеться відкрити читачеві професійну таємницю.

Ви, певно, знаєте, що фантасти на правах героїв своїх книжок (бо нерідко виступають персонажами розповідей) у спілкуванні один з одним користуються не лише телефоном чи відеофоном, а й телепатією. Влаштовують спеціальні конгреси, семінари, летучки.

Отож на одній з останніх летучок постало питання про брак свіжих сюжетів. Промовці були одностайні: треба шукати резерви. Зокрема зазначалося, що нове — це, як відомо, добре забуте старе. Після обміну думками було прийнято Загальногалактичну Конвен-

цію, в якій говорилося: «... ми не можемо чекати, поки читач забуде старе, щоб якнайшвидше перейменувати його в нове. На даному етапі успіх прямо залежить від того, як швидко самі автори зуміють забути чуже старе, щоб створити з нього нове».

Спробуймо ж практично дослідити, як писуться фантастичні твори за новим методом і що стоїть за рядками Конвенції. Для прикладу візьмемо одне з оповідань Артура Конан Дойла про славетного детектива з Бейкер-стріт і повністю забудемо його. Але вже з практичною метою.

Процес «забування» класики має свою специфіку. Так, рекомендується рішуче витісняти з пам'яті зав'язку й подальший розвиток сюжету, але добре пам'ятати розв'язку, щоб лідігнати свою сюжетну версію.

Та ми з вами, для оригінальності, почнемо саме із зав'язки. Отже, пригадаймо оповідання Конан Дойла, наприклад, «Жовте обличчя».

В історії, яку розповів доктор Уотсон, усе починалося так. Ранньої весни сищик і лікар (він же оповідач) вийшли на прогуллянку. Коли вони повернулися додому, хлопчик-лакей доповів, що, поки їх не було, приходив якийсь джентльмен. Не дочекавшись господарів, він пішов. Шерлок Холмс зрадів: зав'язується нова справа — недавній відвідувач забув у вітальні свою люльку. Вона це раз ламалася, про що свідчили два срібні кільця, які міцно стискали її біля мундшука. Розглядаючи люльку, сищик зауважив:

— Людина повинна дуже дорожити нею,

якщо двічі лагодить її замість того, щоб придбати на ці ж гроші нову...

От і все. Подальша розповідь Конан Дойла нас не обходить.

А тепер простежмо, як могли далі розвиватися події.

— ...Уотсоне, що ви скажете про цей цвях? — запитав Холмс і подав мені люльку.

Справді, в канал мундштука був міцно ввігнаний довгий тонкий цвях, головка якого щільно прилягала до отвору. Я спробував підколупнути її нігтем, та марно. Мій друг дістав із кишени сюртука долото (він завжди носив із собою найнесподіваніші речі), проте і його маніпуляції не дали бажаного результату.

— Схоже, що йдеться про зникнення п'яти мільйонів фунтів стерлінгів, — бовкнув я перше, що спало на думку.

Холмса вразило мое припущення. Глибокі зморшки вкрили його сократівське чоло. Він мовчки пішов до свого кабінету. Я зрозумів, що цей вечір, а може й ніч, мій товариш шукатиме розгадку.

А я панораму таємничих подій бачив так само чітко, як Лондон сонячної днини, коли б оглядав його з верхньої точки Нельсонівської колоні. Холмс тоді й гадки не мав про мої досягнення в дедуктивному методі.

З кабінету долинули звуки скрипки. У них вчувалися то радість, то моторошний розпач. До таких концертів у хвилини тяжких роздумів Холмса я звик, тому спокійно сидів собі біля каміна і гортав сторінки роману Конан Дойла «Земля здригнулася».

Як і слід було чекати, незабаром у вітальні

ні з'явилася наша шановна економка місіс Хадсон. Вона сказала, що обід уже готовий.

— Схоже на те,— місіс Хадсон кивнула головою в той бік, де стогнала скрипка,— що містер Холмс нині не складе вам компанії?

Вона готувала на стіл, а я вдавав, що уважно читаю, сам же тим часом спостерігав за економкою. Повз мою увагу не пройшла маленька, але вкрай важлива деталь. Коли місіс Хадсон узяла зі столу забуту невідомим джентльменом люльку, вона ледве не впустила її на підлогу і при цьому тихо зойкнула. Її поведінка підтвердила мої давні підоозри.

Що ж незвичайне я побачив у цьому випадку? Адже за подібної ситуації так могла б зойкнути будь-яка жінка! Проте зачекайте. Менша стрілка головного лондонського годинника не встигне зробити два повних оберти, як ви дістанете відповіді на всі запитання. Ну, а я тим часом обідатиму. Доки стрілка не підійде до тієї критичної позначки, за якою починаються Пригоди...

Скажу вам, що мій великий приятель есквайр Шерлок Холмс — дивак за вдачею. Так само як він віddaє перевагу пекельній грі на скрипці перед «Піснями» Мендельсона, в художній літературі йому подобаються лише твори про криміналістику. Особливо засмучує байдуже ставлення до наукової фантастики, хоч заради справедливості зауважу: одного разу бачив у нього в руках книжечку Уеллса.

А коли б Холмс був обізнаний у цьому

жанрі, він так само, як і я, вмить розкрив би страшну історію, про яку йдеться.

Сумніву нема: якась вища цивілізація хоче викрасти одну з планет нашої сонячної системи. До речі, я вже колись писав, що Холмсові зовсім не відома теорія Коперника. Однаке, завдяки моїм скромним заслугам белетриста, космічним злодіям, напевно, відомий Холмс із його всемогутньою системою доходити істини і вмінням ловити на гарячому. Певна річ, злочинці насамперед захочуть нейтралізувати славетного детектива. Так я думав напочатку, коли ми повернулися з прогулянки й знайшли люльку. Вона попервах здалася мені пекельною машиною, яку зарядили антиречовиною.

Чому тоді я не поділився своїми побоюваннями з Холмсом, спитаєте ви? Річ у тім, що, побачивши в люльці цвях, я забагнув: «брати по розуму» діють значно витонченіше, ніж лондонські харцизяки. Цвях у люльці — не що інше, як найпотужніший бездротовий телеграф. А Холмс — це не Холмс.

Ой лелечко, за розмовами ми й не помітили, як стрілка підійшла до заповітної позначки. Скрипка в кімнаті моого друга стомлено зітхнула і змовкла. Біг-Бен пробив дев'яту ранку.

До вітальні непевною ходою зайшов Холмс (поки що зватимемо його по-старому...).

— Ви так і не лягали? — здивувався він.

— Як ви здогадалися? Адже зараз ранок, і я цілком міг би вже вийти снідати.

— Облиште, Уотсоне,— неквапом заперечив Холмс.— Чи ж ми з вами перший день знайомі! Погляньте на себе в дзеркало.

«Он як,— подумав я,— це він помітив. Та головне, щоб нє здогадався про інше».

— Ви можете мене привітати,— сказав він недбало.— Я вже все з'ясував.

— Чудово! — вигукнув я з удаваною радістю, відчувши, що наблизився вирішальний момент.— З великим задоволенням! Чекайте,— і заспішив до своєї кімнати, де все підготував заздалегідь.

За хвилину я повернувся з букетом незвичних для весняного Лондона троянд.

— Боже, Уотсоне! — знітився Холмс.— Аж ніяк не чекав від вас такої...

— Дрібниці,— закінчив я і вручив квіти, в яких бліскавично вихопив наручники й клацнув ними на зап'ястях псевдо-Холмса (тепер можна називати речі своїми іменами!).— Отже, вітаю вас, професоре. Присягаю честю, ваша піdstупна діяльність наблизилася до фіналу. Не здумайте викидати коників: у барабані цього револьвера майже півфунта свинцю.

Я приставив свого «Сміта і Весона» до його грудей, наче стетоскоп. Серце пацієнта билося рівно: пульс — сімдесят п'ять ударів. Неймовірно! Такої витримки важко було чекати навіть від короля влочинного світу, який, власне, й стояв переді мною. Жестом я наказав йому сісти в крісло й мовчати, а сам підкрався до виходу і склався за портьєрою.

Чекати довго не довелося. Місіс Хадсон не забарилася з'явитись, певно, відчувши, що не все гаразд. Ще мить — і вона теж у наручниках. Псевдо-місіс Хадсон була вкрай здивована.

Я взяв дзвіночок і покликав хлопчика-лякя.

— Джімме, ось вам пенні. Ловіть кеб і мчіть до Скотленд-ярда по Лестрейда або Грексона.

Малий прогупотів по сходах, а я, тепер уже не приховуючи цікавості, заходився розглядати мою гарненьку «парочку». Вони поводилися по-різному. В дами були й досі перелякані круглі очі, рюмсаючи, вона щось верзла про платню за помешкання; мігрень та моціони, про те, що приватна практика лікаря не такий уже й вигідний бізнес, бо висотує сили, а схильність дописувати в журнали спричиняє заворот кишок і невраственію...

«Говори, говори», — подумав я й перевів погляд на нього.

В ін, здавалося, був до всього байдужий. Проте аж на дні його очей кипіла якась пекельна робота, гуло полум'я.

— Боже праведний! — сплеснув я в долоні. — Яка лагідність і цнота! Зіграйте щось на скрипці, Шерлок Холмс... Яка запекла облюдність! Ви!! — вигукнув я, ледь стримуючись від брутальності, — ви... слів не доберу... Так, так, це вас обох стосується.

Для перестраху я поглянув у вікно. Місто мало жахливий вигляд. Зеленуватий отруйний туман. Мряка. Болото. Морок. Смог. Газові ліхтарі — ніби очі жовтого диявола...

Таке видовище не дає розслабитися. Витримка знову повернулася до мене.

— Добре, — сказав я з убивчою посмішкою. — Якщо вам не важко, чи не розгримує-

теся, панове? Цей камуфляж може спанеличити хіба що якогось йолопа-констебля.

— Послухайте, Уотсоне,— з похмурою нехіттю обізвався професор.— Ви здавна кохалися у фантазіях. Та раніше обмежувались лише екзерсисами в царині красного письменства. А от сьогодні ми з місіс Хадсон переконалися, що в своїй вразливості ви дійшли...

— Де? — перебив я його,— де ви бачите місіс Хадсон? — Він знову почав мене дратувати.— Це така ж місіс Хадсон, як я Конан Дойл, а ви — Шерлок Холмс. Але браво, гра бездоганна. Досі жодного зриву! Мене навіть тішить, що я маю справу з таким супротивником...— А про себе подумав: воно й добре, що затримані не відмовлялися од маскараду. Нехай скотлендярдівці застукають їх на гарячому.

— Ну,— всміхнувся він,— хто ж тоді я такий?

— Я навіть міг би припустити, що ви сер Джон Хейр¹, коли б не зінав, хто ви насправді. Професор Моріарті, от ви хто!

Професор зареготав, мов божевільний. Потім глянув на мене так, ніби бачив уперше, і спробував знову розсміятися, та тільки муникнув.

— Але ж ви чули, як я грав на скрипці...— У його голосі вчуvalася розгубленість.

— Е, то пусте. Зіграти какофонію може хто завгодно. Для цього не треба бути славетним детективом.

¹ Сер Хейр Джон — відомий британський актор XIX ст.

— Уотсоне, давній мій друже! — сіпнувся Моріарті. — Мене ж знає ось вона, місіс Хадсон...

— Собака Баскервілів вам друг. Я не маю сумніву: ця особа, що разом з вами, — інопланетянка.

— Стривайте, — завагався професор, — з цього приводу Герберт Уеллс сказав, що в о них представниць легко зауважити такі прикмети: у них смикається нижня повіка правого ока, вони весь час кусають губи, на обличчі вони бліді. Перевірте, у мене в кімнаті лежить книжка.

Я не хотів дивитися ні в яку книжку (Уеллса, хвалити бога, знаю назубок), а замість цього пильно вдивлявся в обличчя інопланетянки.

Псевдо-місіс Хадсон сиділа, кусаючи нижню губу, повіка в неї смикалася — правда, не права, а ліва. Обличчя кольором не відрізнялося від гербового паперу найвищого гатунку.

Мені страшенно захотілося покадити люлькою, зробити кілька хімічних реакцій і потирликати на скрипці: я вочевидь переживав те, що за таких самих обставин мусив би відчувати мій приятель Шерлок Холмс, який умів притиснути супротивників залізною логікою.

Я витер спіtnіле чоло. Хоч цих двох злочинців і було спіймано, та проблем у мене не поменшало. Передусім де ж Холмс (я маю на увазі оригінал)? Чи живий він ще, чи не загрожує йому небезпека? По-друге, в мене були велики побоювання щодо люльки-передавача: а що, як вона все транслювала й слід

чекати нападу інопланетян? І нарешті, ми-
нуло вже шість хвилин, а Грегсона чи Лест-
рейда ні слуху ні духу...

Я скопив цю кляту люльку і сковав її під
подушку, якої не встигла прибрести з канапи
місіс Хадсон, чи хто вона там така. Це ви-
кликало в неї новий переляк. Ще б пак:
адже від цього перерветься трансляція!
І тільки-но я подумав, що треба було давно
скористатися подушкою або засунути люль-
ку в скрипку й без упину пиляти по ній смич-
ком, щоб заглушити передачу, як почув, що
біля будинку зупинився екіпаж.

— Та-ак,— з дверей промовив Грегсон,
записником зсуваючи капелюха на потили-
цю.

Інспектор слухав мене, як і моого славет-
ного друга,— з подивом, жахом і цікавістю.
Такий же вираз обличчя мали й затримані.

— ...з-під подушки поки що не можна,—
закінчував я вводити Грегсона в курс спра-
ви.— Коли ця місіс (встановлювати її істин-
не прізвище — то вже ваш клопіт) упустила
люльку на підлогу, то остаточно виказала
себе. Бачили б ви, як вона злякалася, що
передавач зіпсуються! Виходячи з усього, не
важко збегнути, що ніякої місіс Хадсон
у природі ніколи не існувало, а був лише
інопланетний резидент. Ну, а щодо Моріар-
ті, то він, по-моєму, виступає в ролі компра-
дора. Тепер ви бачите, з ким ми маємо спра-
ву?

Інспектор обережно обмащував голову Мо-
ріарті.

— Ой лишенько, що ви там морочитеся!—
почав я його підбадьорювати,

Грегсон кружляв довкола професора, розсував на потилиці волосся перуки, шукаючи хитромудру застібку, що притискала маску до обличчя, обмащував щоки, робив затриманому вузькі азіатські очі... і раптом схнувся. Пальці Грегсона стислися в кулаки.

— Панове... — поліцейський задихнувся, — я завжди вважав вас, панове... Нехай я й не хапаю зірок із неба... До речі, при виконанні... внущання... ніяких масок...

Іого безладне нарікання чергувалося з торохтінням інопланетянки, яка знову заходилася буркати про хвороби, каву та платню за помешкання.

Що таке? Невже помилка?! Я кинувся до влочинців, та ніякого «чужого волосся», ніяких застібок мені, як і Грегсону, знайти не вдалося. Який жах! Який сором!

На обличчі в Холмса грала усмішка. Сищик простяг до мене свої закуті руки. Я ступив крок до нього, але насправді не зрушив з місця. Помітивши мою абазію, сищик сам підвівся з крісла (це був таки він, тепер я вже впізнав його).

— Нічого, Уотсоне, — відповів він на те, що тільки міг промовити я поглядом. — Зате ви мали «приємність» послухати, як я граю. — Він розминав зап'ястя. Делікатність Холмса здалася мені зразком поведінки для будь-якого, навіть найвеликодушнішого, переможця.

— Нарешті! — вигукнув Холмс. — А я вас уже зачекався.

Ми з Тобіасом Грегсоном, уже заспокоєні й знову здружені, побачили літнього чоловіка

віка, що ввійшов до вітальні. Обличчя його здалося мені дуже знайомим. Проте я не міг пригадати, кого цей джентльмен нагадує. Інспектор тільки-но відкрив рота, щоб щось сказати, та його випередив Холмс:

— Якщо я не помиляюся, це ви приходили вчора, коли нас не було вдома?

Відвідувач з легким подивом дивився на Грегсона, потім ураз скаменувся.

— Так, я.

Чомусь він не вважав за потрібне відрекомендуватися і спитав:

— То як, готово? Чи, може, мені завітати трохи...

— Та ні, все готово.

— Тоді я хотів би...

Але Холмс жестом зупинив його і почав:

— Отже, той, хто позбавляє вас бадьорості духу й апетиту — шульга, кульгає на праву ногу, носить окуляри (плус чотири, оправа металева), голос має хрипкий, курить австралійські сигари. Дванадцять років тому його покусав власний собака (помісь коллі з боксером) трохи вище ліктя лівої руки. Внаслідок шоку почав плутати часи англійської граматики, а також масті карт під час гри в покер. Звати його Гаррі Джойсон.

Я мимоволі замилувався Холмсом. Вкотре вже він давав мені близькучий урок дедукції. Сищик легко, ніби граючись, робив ясновидні висновки, при цьому виходячи з единого — із зовнішнього вигляду відвідувача.

Якесь особливе натхнення було в його словах, від яких незнайомець аж закляк і тільки невпевнено ворушив губами.

Відвідувач: Я хотів би...

Х о л м с: ·Того ж дня собаку продали за чотири шилінги маловідомому сінгапурсько-му кишеньковому злодію Томові Гроверу, який у 1868—1869 роках перехворів на чорну малайську віспу. В будь-яку погоду бузкове пальто, лайкові рукавички, в жилеті — унція чілійської селітри. Батько навчався в Сорбонні, пізніше — викидайлло в барі «Конозиста кирпунька», тенор-альтино, лихоманка.

В і д в і д у в а ч: Я, власне...

Х о л м с: Із завсідників бару можна виділити Сема Холідея та Кет Контрфлайз. Сем Уолтер Холідей — п'ять футів тридцять чотири дюйми на зріст. Його подруга Кет Контрфлайз — шість футів дев'ять дюймів. Обоє хворіли на грип, скарлатину, жовтуху, дифтерит. Сем ще й на кір, який підхопив в одному з нічних клубів. Часто сварятися, не ходять до церкви...

В і д в і д у в а ч: Я...

Х о л м с: ...запекло ріжуться в карти із схильним до правопорушень Джемсом Скулом, валторністом, відомим серед галантейників під прізвиськом Заяча Губа, який має звичку пасувати після семи вин. Він гренландець. Розумний, човгає при ходьбі, під час розмови кривить рота. Тричі удівець. Полюбляє говорити про острів Барбадос. Забобонний. Голиться двічі на тиждень. Після Тома Гровера собака був у сестри Джемса, за чоловіком місіс Бішоп, яка минулого літа й познайомилася з Гаррі Джойсоном. Саме це знайомство призвело до нещастя, які посипалися на вашу голову. Але трагічні наслідки ще можна відвернути.

Відвідувач: Та я...

Холмс: Скажу ще про Джойсона. Великий друг нині покійного Тома Гровера, він перестрів вас неподалік від Вестмінстерського абатства. Це сталося два тижні тому. До абатства ви йшли пішки аж із Фаунд-роунд, від будинку № 18. Це споруда з червоної цегли, триповерхова. А взагалі, ви не тутешній. У столицю привела вас далека дорога. Одна брюнетка має для вас звістку. Але покладатися на неї не можна, бо...

— Го-оді!!! — заволав джентльмен.

Цієї миті я нарешті збагнув, кого мені нагадувало його обличчя. Він знову набрав повні легені повітря, та вдруге не крикнув, а засичав, ніби давлячись у зашморгу:

— Який у біса шульга?! Який собака?! Який ще там острів Барбадос?! Що за нісенітницю ви верзете!.. Господи, куди я попав? Учора я залишив тут полагодити люльку. Не знаю, що ви мали на увазі, кажучи «готове», але я в будь-якому випадку хочу її забрати.

Я дістав з-під подушки люльку і подав її власникові.

— Стривайте, а як же місіс Бішоп, дівоче прізвище Гровер? — наполягав Холмс. — Особливі прикмети: середня на зріст, темноволоса...

Незнайомець заплющив очі.

— Тобіасе,— сказав він,— а ти що робиш у цьому... вертепі? — Забери мене звідси...

— Як, невже ви знайомі? — зрадів мій друг.

— Бачте,— розгублено почав Грегсон, обхопивши за талію старого, коли той пото-

чився.— Це мій батько. І я, здається, розумію, в чім річ. Ви, тату, переплутали адресу. Майстерня, де лагодять лульки, знаходиться не на Бейкер-стріт, № 221-б, а на Бейкер-стріт, 221-а... Тож ходімо звідси, тату, і не будемо заважати цим джентльменам...

...Здається, я не був так приголомшений після своєї прикрості, як після холмсівської. Решту дня я нестяжно противявся по дому, намагаючись збегнути причину невдачі моого друга.

Холмс теж мовчав, гріючись біля каміна. Коли за вікнами посутеніло, він підійшов до мене і поклав мені руку на плече. З грудей у нього вирвалося зітхання.

З перев'язаною рушником головою до кімнати зайшла місіс Хадсон. Компрес її нудотно смердів оцтом.

— Ну як? — тихо спитала вона у сищика.

— Угу,— кивнув він і звернувся до мене: — Уотсоне, ви славний хлопець. Один наш спільній знайомий, до речі, його звати Шерлоком Холмсом, не помилився, назвавши вас другом...

— Ех, слід було б, звичайно, після останніх подій підвищити платню за кімнати,— лукаво всміхнувшись, мовила квартирна хаяйка, знімаючи компрес.

— Дозвольте ж дати вам пораду,— вів далі Холмс.— Не вірте жодному слову з того, що пишуть панове фантасти.

Чоловік, який сказав це, смикнув себе за вуха, і з його обличчя спала маска Холмса. Переді мною стояв професор Моріарти.

Місіс Хадсон, проробивши те саме, обер-

нулася спочатку в Холмса, а потім в Уотсона...

Професор першим увійшов у стіну. А колишня місіс Хадсон затрималася рівно на стільки, щоб повчально мовити:

— Справді, не беріть близько до серця того, що пишуть усякі престиджитатори в своїх опусах!!

Я доторкнувся до шпалер у тому місці, де щойно зникли мої співрозмовники. Стіна була тверда, суцільна. На підлозі валялося кілька безформних різноколірних клаптів. Їхні обриси поволі танули...

Я знов, що коли визирну у вікно, то побачу під хмарами дві цятки, що відлітають далі й далі. Прошивачи сирий норд-ост, вони зараз линуть над Нельсонівською колонною і губляться в сутінках...

— Дзеркало! — крикнув я.

Але в домі ніхто не відгукнувся.

ЗМІСТ

<i>Вадим Евентов</i>	Голоси Землі 5
<i>Михайло Слабошицький</i>	...Не повернулися з двадця- того століття 9
<i>Ігор Росоховатський</i>	Цінний вантаж 19
<i>Віктор Савченко</i>	Гостинець для президен- та 33
<i>Василь Головачов</i>	Дерево 55
<i>Олександр Тесленко</i>	У мене в серці нема зла 60
<i>Володимир Заєць</i>	Темпонавти — так їх назвуть 71
<i>Віктор Савченко</i>	Листи з пекла 88
<i>Вадим Евентов</i>	Бабуся 119
<i>Володимир Уtkіn</i>	Геосинкліналь 126
<i>Володимир Заєць</i>	Трансплантація 150
<i>Євген Попов</i>	Чужі думки 158
<i>Володимир Уtkіn</i>	Дитя космосу 169
<i>Леонід Панасенко</i>	Сліди на мокрому піску 178

<i>Ігор Росоховатський</i>	Сходинки 186
<i>Олександр Тесленко</i>	Русуля 194
<i>Михайло Ларін</i>	Ліки від самотності 202
<i>Євген Кукоба</i>	Не стріляйте в Нессі 207
<i>Юрій Пригорницький</i>	Люлька Шерлока Холмса, або як пишуться фанта- стичні оповідання 213

A92

Атланти з планети Земля: Науково-фантастичні оповідання. Для се-ред. та ст. шкіл. в. / [Упоряд. М. Ф. Слабошицький; Худож. В. С. Васленко; Рецензенти М. О. Сорока та М. Я. Ратушний]. — К.: Веселка, 1981. — 230 с., іл. — (Сер. «Пригоди. Фантаст.»).

Герої цієї книжки опиняються в найнесподіваніших і найдивовижніших ситуаціях, якими завжди багата фантастика. Космічні одиссеї, загадкові форми життя на інших планетах, нерозгадані феномени науки і прекрасна реальність нашого дня — ось теми оповідань, що увійшли до цього збірника.

**70803—191
A M206(04)—81 192. 81. 4803010200.**

У2

СЕРИЯ «ПРИКЛЮЧЕНИЯ. ФАНТАСТИКА»

АТЛАНТЫ С ПЛАНЕТЫ ЗЕМЛЯ

Научно-фантастические рассказы

(На украинском языке)

Для среднего и старшего
школьного возраста

Составитель
Михаил Федотович Слабошицкий

Художник
Василий Степанович Василенко

Рецензенты

Николай Алексеевич Сорока и

Михаил Яковлевич Ратушный

Издательство «Веселка»,
Кiev-4, Бассейная, 1/2

Редактор

Б. П. Литвиненко

Художний редактор

Б. О. Глыницький

Технический редактор

К. П. Дворська

Коректори

Е. І. Саталкіна, П. М. Коваленко

Інформ. бланк № 1539

Здано на виробництво 21. 05. 81. Підписано до друку 20. 08. 81. БФ 19141.
Формат 70×90^{1/32}. Папір друк. № 3. Гарнітура шкільна. Друк високий. Умови друк.
арк. 8,48. Умови фарб-відб. 8,7. Обл.-вид. арк. 8,8. Тираж 65 000. Зам. 700-1. Ціна
85 к.

Видавництво «Веселка»,
Київ-4, Басейна, 1/2.

Львівська книжкова фабрика «Атлас». 290005, Львів-5, Зелена, 20.

35 к.

